

Rudolf Steiner – A szociális kérdés lényege

A jelenkor és a jövőélet-szükségyszerűségeiből megragadva

A könyv megjelenését a Tiszta Formák Alapítvány támogatta

www.tisztaformak.hu

A mű eredeti címe: Die Kernpunkte der Sozialen Frage in der Lebensnotwendigkeiten der Gegenwart und Zukunft

Készült az összkiadás (GA) 23. kötetének Dornachban megjelent kiadása alapján

Fordította: Hegedűs Miklós

Lektorálta: Kádas Ágnes

Szakmai lektor: Korsch Péter

Tördelés: Bózsing Dániel

Felelős kiadó: Kerekasztal-Kör Tanácsadó Kft.

web: www.kerekasztal.com

Tartalom

Előszó az első magyar kiadáshoz – 1990

A könyv nyelvezetéről

Előszó az 1920. évi negyedik (német) kiadáshoz

Könyvünk szándékáról (bevezető az 1919. évi első kiadáshoz)

I. A szociális kérdés valódi formája a modern emberiség életében

II. A szociális kérdések és szükségletek valóságghú megoldási kísérletei

III. Kapitalizmus és szociális eszmék (Tőke, emberi munka)

IV. Nemzetközi kapcsolatok

V. Függelék: A német néphez és a kultúrvilághoz!

Előszó az első magyar kiadáshoz (Kálmán István - 1990)

Ma már bizonyosan tudjuk, hogy a 20. század elején nem a világháború, hanem az azt követő békeszerződések jelentették az igazi katasztrófát. A békeszerződések aláírásával mindenremény meghiúsult, hogy az európai viszonyok újjáalakítása tartós békét biztosítson a kontinens népei számára. Az európai népek sorsa ettől a pillanattól kezdve már nem saját kezükben volt, hanem olyan nemzetközi hatalmi-politikai döntésektől függött, melyekben egyre inkább az európai fejlődéstől idegen, más kontinentális érdekek játszottak szerepet.

Winston Churchill szerint az I. világháborút lezáró „versailles-i békediktátum olyan rosszindulatú és ostoba volt, hogy életképtelenségéhez nem is férhetett kétség.” Mégis, amikor a II. világháborút követő béketárgyalásokon Churchill már mint a győztes hatalmak egyik képviselője maga is jelen volt – konzekvensen továbbdagasztották ezt a „rosszindulatú ostobaságot”.

Nos, az azóta eltelt évtizedek azt bizonyítják, hogy amit Churchill ostobaságnak nevezett, ma csupán egy emberközpontú szemlélet számára az. A nyugati kapitalizmus gazdasági hatalma és a keleti materializmus teokráciája szempontjából inkább zseniális.

Vegyük észre, hogy e két törekvés határozza meg alapvetően Európa politikai arculatát. A kelet-nyugati ellentétre épülő dualista rendszer alapja az, hogy mindkét hatalom a maga centrumát az ember lényének középpontja helyett az emberi lény periférikus részére helyezi. A nyugat minden erejét úgy összpontosítja, hogy a gazdasági növekedés ideológiáját hangoztatva a természet kíméletlen kizsákmányolásával hatalmas pénztőkét gyűjtsön, hogy azután ennek igazgatása révén gazdasági világuralmat valósítson meg. Kelet azon igyekszik, hogy az ideológia bálványimádásával minél több népre terjessze ki diktatúráját – semmibe véve az egyes ember és a népek alapvető emberi és szabadságjogait.

Ennek következtében az I. világháború áldozataivá vált európai népek részéről a legnagyobb naivitás lett volna azt várni a háború győztes hatalmaitól, hogy Európa szívében – absztrakt és életképtelen államképződmények (Csehszlovákia, Jugoszlávia stb.) létrehozása helyett— egy államszövetséget, független konföderációt segítsenek életre hívni. Ehhez Közép-Európa saját szellemi forrásaira lett volna szükség.

Am 1917-ben két olyan sorsdöntő esemény rázkódtatta meg Európa politikai életét, mely alapvető változást eredményezett: Oroszországban győzött a bolsevik forradalom, az Amerikai Egyesült Államok pedig belépett a háborúba, s ezzel fennállása során először avatkozott Európa politikai ügyeibe. E világtörténelmi fordulat után, amikor a két nagyhatalom elfoglalta európai pozícióját, Rudolf Steiner nyilvánosságra hozta a hármas tagozódású társadalom, a szabadság szociális rendjének általa fölfedezett eszméjét.

Először – 1917 júliusában – vezető német és osztrák kormánykörökhöz juttatott el két memorandumot, tekintettel arra, hogy ez idő tájt a hadban álló feleknél bizonyos békekötési készség volt érzékelhető. Steiner memorandumai olyan javaslatokat tartalmaztak, melyek – a háború azonnali befejezésével és az európai viszonyok teljes újjáalakításával – elkerülhetővé tették volna a végső katasztrófát. Elképzelései több vezetőszemélyiségnél megértésre találtak, de a szükséges lépések megtételére egyetlen politikusnak sem volt bátorsága. A háború folytatódott...

1918-ban Woodrow Wilson, az Amerikai Egyesült Államok elnöke megfogalmazta azt a tizennégy pontot, melynek alapján a nagyhatalmak megkötötték az I. világháborút lezáró versailles-i békét. Ezeknek az absztrakt intellektuálisfrázisoknak a hatását és hatékonyságát csak fokozta a németek „háborús bűnösségének” dogmája. Ez utóbbi tisztázása érdekében Rudolf Steiner megkísérelte nyilvánosságra hoznia háború kitörését megelőző napok eseményeit különböző dokumentumok és Hellmut von Moltke német vezérkari főnökfeljegyzései alapján. E dokumentumok világossá tehették volna a háború kirobbantásának körülményeit, és tisztázhatták volna a németek, illetve az angolok szerepét. De az összeállított dokumentáció megjelentetését Moltke vezérkari főnök özvegyének közbelépése megghiúsította...

Steiner továbbfolytatta küzdelmét, és a széles nyilvánossághoz fordult. Kiadta az Aufruf an die Deutsche Volkund an die Kulturwelt (Felhívás a német néphez és a kultúrvilághoz) című röpiratát, mely tömör megfogalmazásban tartalmazta a hármas tagozódású társadalom eszméjét mint a tartós európai béke megteremtésére alkalmas egyetlen iniciatívát. Felhívását számos, akkor közismert személyiség is aláírta. A röpirat lényegének ismertetésére több ezer résztvevőjelenlétében egy stuttgarti nagygyűlésen került sor. A demonstráció nem maradt hatástalan. Megalakult a Bund für Dreigliederung (Szövetség a hármas tagozódásért), melycéljául tűzte ki Steiner felismeréseinek széles körű terjesztését. Maga Steiner előadásokat tartott, melyeken újra és újra kifejtette elképzeléseit. Hallgatóinak az lett volna a feladata, hogy szerte Európában megismertessék az emberekkel a társadalmi organizmus hármas tagozódásának eszméjét. Mindezek az erőfeszítések azonban kudarcba fulladtak. 1922-ben, a Bécsben rendezett Kelet-Nyugat Kongresszuson tartott utolsó előadásában Rudolf Steiner ismét

beszél a hármass tagozódású társadalom eszméjéről. Munkatársaival folytatott személyes beszélgetéseiből azt a különös tényt is tudjuk; hogy bár ez idő tájt már felmérte és tudomásul vette, hogy 1922-re az európai történelem olyan stádiumba jutottak, hogy – legalábbis egy időre – a szociális organizmus megváltoztatását célzó minden gyakorlati lépés lehetetlenné vált, mégis úgy vélekedett, hogy eljön majd az idő, amikor a társadalmi organizmus általa képviselt iniciatívája föltámad, és ismét megjelenik Kelet-Közép-Európa szellemi térképén.

Közben – 1919 áprilisában – kiadta a Die Kernpunkte der sozialen Frage in der Lebensnotwendigkeiten der Gegenwart und Zukunft (A szociális kérdés lényege a jelenkor és a jövő élet-szükségességeiben) című alapvető művét. Az itt leírtakat számos újságcikkre, írása és Európa nagyvárosaiban tartott előadása egészítette ki.

A Die Kernpunkte most jelenik meg először magyar nyelven. Egy olyan történelmi szituációban, amely bizonyos vonatkozásaiban hasonlít ahhoz az Európa számára sorsdöntő idő-szakhoz, melyben Rudolf Steiner könyvét először megjelentette. A szociális organizmus hármass tagozódása, ahogyan ezt Steiner könyvében kifejti, nem elmélet, nem program, nem ideális elképzelés a társadalmi berendezkedésről, hanem feladat, a szociálistitikai gyakorlat elsajátításának módszere.

Az emberi fejlődés elmúlt évszázadaiban felszínre került pozitív impulzusokkal minden olyan törekvés szemben áll, amely nemzeti államot, nemzetgazdaságot akar létrehozni, vagy amely önellátásra törekszik. A legerősebb szembenállást azonban az az egységes államszervezet jelenti, mely a gazdaság és a szellemi élet területén központi irányításra törekszik.

A mai ember Steiner társadalom-felosztásának értelmében csak úgy tudná ellátni feladatait, ha három különböző területen e területek sajátos természetének és működésének megfelelő intézményeket hozna létre:

- a szellemi-kulturális életben: a nevelés, oktatás, tudományos kutatás, egyházi élet intézményeit;*
- a gazdasági életben: az árutermelés, szolgáltatás, fogyasztás intézményeit;*
- az állami jogi életben: a külső és belső védelmet biztosító intézményeket.*

Nem a társadalom három részre való felosztásáról van itt szó. „...a felosztás még semmit sem jelent; tenni csupán akkor teszünk valamit, ha látjuk, hogy ezek a különböző területek hogyan működnek együtt, hogyan képeznek egységet azáltal, hogy mindegyik a maga feltételei alapján tevékenykedik... Ha tudjuk, hogyan tegyünk eleget a szellemi élet, a jogi-állami élet és a gazdasági élet eredendő feltételeinek, hogy mindegyik saját eredeti erőforrásaiból merítve dolgozhasson, akkora szociális organizmus is egységes lesz. S ekkor látni fogjuk, hogy minden egyes területen bizonyos hanyatlási tendenciák mutatkoznak, melyek azonban a, többi területtel együttműködve ismét helyreállnak. Ezzel nem a szociális organizmus három részre bontására utalunk – mint Montesquieu –, hanem arra a hármass tagozódásra, amely az egységes szociális organizmusban úgy valósulhat meg, hogy minden ember mindhárom területhez tartozik. Az emberi személyiség – akire mégiscsak mindez vonatkozik – a hármass tagozódású szociális organizmusba oly módon illeszkedik be, hogy a 3 részt ő kapcsolja össze egymással.

Így mondhatjuk azt, hogy – ha az itt mondottakat engedjük hatni magunkra – nem a szociális organizmus valamiféle részekre osztására, hanem olyan tagolására törekszünk, mellyel az egység a megfelelő módon jöhet létre. S még akkor is, ha inkább csak a felszínen vizsgálódunk, láthatjuk, hogy több mint egy évszázada az európai emberiség hajlik arra, hogy keresse ezt a tagozódást. Megvalósul akkor is, ha az emberek tudatosan nem akarják; mert öntudatlanul oly módon mozognak a gazdasági, szellemi, jogi-állami területen, hogy ez a hármass tagozódás létre fog jönni. Olyasvalami ez, amit maga az emberiség fejlődése követel meg...”

A könyv nyelvezetéről (Kádas Ágnes)

E könyv fordítása 1989-ben készült, első magyar kiadása 1990-ben jelent meg ötezer példányban. A könyvet Rudolf Steiner a huszadik század elején, 1919-ben írta. Szóhasználatában ez érzékelhető. Néhány szó esetében szeretnénk erre felhívni az olvasó figyelmét. Az azóta eltelt időben egyes szavakhoz új jelentés tapadt, elhomályosítva az eredeti tartalmat, más szavak használata szinte teljesen eltűnt.

A 19. század társadalmi-gazdasági fejlődése olyan problémákat vetett fel, melyek korábban nem léteztek. Rudolf Steiner a század elejétől kezdve az éppen lejátszódó folyamatok megfigyeléséből, az egyre világosabban kirajzolódó fejlődési irányok, tendenciák felismerésével, tudatosításával, jellegük világossá tételével, valamint a szociális organizmus életfeltételeinek, törvényszerűségeinek szellemtudományos kutatáson alapuló feltárásával és ábrázolásával lehetőséget adott az embereknek arra, hogy világos áttekintéshez jussanak saját élethelyzetükre vonatkozóan. Ebből következően aztán olyan gondolatokat ragadhatnak meg, amelyek alkalmasak az életminden területén a fennálló viszonyok egészséges irányba terelésére. Szociális organizmusról korábban senki nem beszélt. A szociális probléma elnevezés sem létezett korábban. A lejátszódó folyamatok feltárása Steiner részéről lépésről lépésre történt. Legelőször Steiner a szociológiai alaptörvényt fogalmazta meg (1898), majd a szociális főtörvényt (1905), ezt követően beszél a szociális és antiszociális ösztönökről (1908), majd – miután harmincéves szellemi kutatása eredményét az emberi lény hármasságára vonatkozóan 1916-ban Az ember rejtélye (Vom Menschenrätsel – GA20) és 1917-ben A lélek rejtélye (Von Seelenrätseln – GA21) című könyveiben nyilvánosságra hozta – 1919-ben megjelentette a szociális organizmus hármasságát feltáró, A szociális kérdés lényege (Die Kernpunkte der Sozialen Frage in den Lebensnotwendigkeiten der Gegenwart und Zukunft – GA 23) című könyvét.

A szociális szó Steiner könyvében az emberi együttélés teljességét átfogó, organikus, eleven működést jelenti; ennek sokféle aspektusa létezik – társadalmi, gazdasági, közösségi és így tovább. Ma más, sokkal szűkebb területet jelölnek a szociális szóval. Ennek ellenére a könyvben megtartottuk a szociális jelzőt, abban a reményben, hogy a könyv tartalma hozzásegíti az olvasót, hogy a szó eredendő jelentéséhez eljusson.

Egy másik szó, ami ma problémát okozhat, a proletár. Ennek a szónak a jelentése nem azonos a munkás szóéval. A proletár szó a 19–20. század fordulóján egészen meghatározott tartalommal bírt. Ma már elképzelhetetlen szolidaritásjellemezte ezeket a társadalom peremére szorított – és ahogy a könyvben Steiner ábrázolja –, osztálytudattal rendelkező munkásokat. Ma sem ez a fajta szolidaritás, sem osztálytudat nem létezik már, ezért nem változtattuk meg a könyvben szereplő proletár szóhasználatot.

Előszó az 1920. évi negyedik kiadáshoz

Aki a jelenkori szociális élet által támasztott feladatokhoz valamiféle utópiából kiindulva közelít, az biztosan félreismeri azokat. Bizonyos nézetek, érzések azt a hitet kelthetik bennünk, hogy az embereket ilyen vagy olyan – eszmeileg igazolt – berendezkedés boldogabbá tenné. Ennek a hitnek igen nagy meggyőző ereje lehet; mégis, ha érvényre kívánnánk juttatni, korunk szociális kérdését illetően tökéletesen melléfoghatnánk vele.

Ezt az állítást a következő módon megfogalmazhatjuk úgy is, hogy az már szinte képtelenségnek tűnik, s mégis igaz marad. Föltehetjük, hogy valaki a szociális kérdés tökéletes elméleti „megoldásának” birtokában van, s mégsem gondolkodik gyakorlati módon, ha azt hiszi, hogy ezt az általa kigondolt „megoldást” át tudja adni az emberiségnek. Ugyanis már nem olyan időkben élünk, amikor komolyan hihetnénk abban, hogy a közéletre ilyen módon lehessen hatni. A közélet megítélésében az emberek lelki alapállása nem olyan, hogy valahogy így nyilatkoznának: „Íme, itt van az az ember, aki tudja, milyen szociális intézkedések szükségesek; úgy kívánunk tehát cselekedni, ahogyan ő vélekedik.”

A szociális életre vonatkozó eszméket ezen a módon az emberek egyáltalán nem engedik közel férközni magukhoz. Ez a már eddig viszonylag széles körben elterjedt írás számol e ténnyel. Alapszándékát azonban

teljesen félreértették azok, akik utópisztikus jelleget tulajdonítottak neki. Leginkább azok tettek így, akik maguk is hajlamosak utópisztikus módon gondolkodni: másoknál is azt látják, ami saját gondolkodási szokásaik legjellemzőbb vonása.

Akik ma gyakorlatiasan gondolkodnak, a közéletben tapasztalhatják, hogy a mégoly meggyőzőnek tűnő utópisztikus eszmével sem tudnak mit kezdeni; mégis sokan érzik úgy, hogy – például gazdasági területen – valami effélével kell embertársaik elé állniuk. Meg kellene győződniük arról, hogy fölöslegesen beszélnek: embertársaik semmit sem tudnak kezdeni azzal, amivel előhozakodnak.

Ezt tapasztalatként kellene kezelnünk, hiszen a jelenlegi közélet egy fontos tényére utal: arra, hogy az élettől mennyire idegen mindaz, amit az ember például a gazdasági valóság követelményeivel szemben elgondol. Hogyan remélhetjük tehát, hogy a közélet zűrzavaros állapotain felülkerekedünk, ha életidegen gondolkodással közelítünk hozzá?

Ez nem éppen kedvelt kérdés, hiszen arra a beismerésre sarkall: gondolkodásunk élettől idegen; s mégis, e beismerés nélkül a „szociális kérdést” nem tudjuk megközelíteni. Mert csupán akkor érthetjük meg világosan, mire van szüksége a szociális életnek, ha ezt a kérdést az egészjelenkori civilizáció komoly ügyeként kezeljük.

E kérdés a jelenlegi szellemi élet megformálására utal. Az emberiség olyan szellemi életet alakított ki, ami nagymértékben függ állami intézményektől és gazdasági erőktől. Az ember már gyermekkorában az állami nevelés és oktatás befolyása alá kerül: csak úgy nevelhetjük, ahogyan származási környezetének gazdasági viszonyai megengedik.

Mármost könnyen azt hihetnénk, hogy éppen emiatt alkalmazkodik az ember a jelenlegi életkörülményeihez: hiszen az államnak megvan a lehetősége, hogy a nevelés és oktatásügy intézményeit és ezzel a közélet lényeges részét úgy formálja, hogy az emberi közösséget a legjobban szolgálja. S könnyen hihetnénk azt is, hogy az ember azáltal lesz a társadalom lehető legjobb tagja, ha azoknak a gazdasági lehetőségeknek megfelelően nevelik, melyek között felnő; s ha e nevelés következtében arra a helyre kerül, amit ezek a gazdasági lehetőségek jelölnek ki számára.

Ennek az írásnak azt a – manapság kevésbé népszerű – feladatot kell vállalnia, hogy rámutasson: közéletünk zűrzavara abból ered, hogy a szellemi élet az államtól és a gazdaságtól függ. Arra is rá kell még mutatnia, hogy a szellemi életnek e függőségből való kiszabadítása az oly égető szociális kérdés részét képezi.

Ez az írás ezáltal széles körben elterjedt téveszmékkal fordul szembe. Az emberiség előrehaladása érdekében régóta üdvösnek tekintik, hogy az oktatásügyet az állam vegye át; s a szocialista gondolkodók aligha tudnak mást elképzelni, mint hogy a társadalom a saját intézkedéseinek megfelelően nevelje az egyént a maga szolgálatára.

Nem egykönnyen szánja rá magát az ember, hogy belássa azt, ami e területen feltétlenül szükséges. Ez pedig a következő: az emberiség történelmi fejlődésének folyamán tévessé válhat egy későbbi korban az, ami egy korábbiiban helyes volt. Az újkori emberi viszonyok kialakulása érdekében szükséges volt, hogy az oktatásügyet – és ezáltal a nyilvános szellemi életet – elvegyék azoktól a köröktől, akiknek a középkorban a birtokában volt, és átadják az államnak. Ezt az állapotot továbbra is fönntartani azonban súlyos szociális tévedés volna.

Ezt kívánja igazolni jelen írás első része. Az állam adtakeretek között a szellemi élet felnőtt a szabadsághoz, s nem képes helyesen élni vele, ha nem jut teljes önrendelkezéshez. A szellemi élet a maga természete szerint azt igényli, hogy a szociális organizmus teljesen önálló tagja legyen. A nevelés és oktatásügynek, amiből mégiscsak minden szellemi élet kinő, azoknak az irányítása alá kell kerülnie, akik nevelnek, oktatnak. Ebbe semminek sem szabad

beleszólnia vagy belehatnia, ami az állam vagy a gazdaság területén működik. Minden oktatónak csupán annyi időt kell oktatásra fordítania, hogy a maga területén irányító is lehessen; ezáltal oly módon irányít majd, ahogyan oktat és nevel. Nem adhat senki előírásokat, aki maga nem vesz részt az élő oktatásban és nevelésben. Nem lehet beleszólása ebbe semmiféle parlamentnek, sem senki másnak, aki egykor tanított, de most már nem tanít. Amit az oktatásban egészen közvetlenül tapasztalunk, az érvényesül majd az igazgatásban is. Magától értetődő, hogy ilyen berendezkedés mellett képes a legnagyobb mértékben hatni a tárgyszerűség és a szakmai rátermettség.

Természetesen felhozható az az ellenvetés, hogy a szellemi élet ilyenfajta önigazgatása mellett sem lesz majd minden tökéletes; ám ezt a valóságos életben nem is követelhetjük. Csupán arra törekedhetünk, hogy a lehető legjobb jöhessen létre. A gyermekben kibontakozó képességek akkor fognak valóban eljutni a társadalomhoz, ha kifejlesztésükről az gondoskodik majd, aki szellemi alapokból kiindulva mértékadó ítéletre képes. Hogy meddig vezessünk egy gyermeket egyik vagy másik irányba, arról csupán egy szabad szellemi közösségben alkothatunk ítéletet; s hogy mit tegyünk azért, hogy egy ilyen ítélet érvényre jusson, azt is csupán egy ilyen közösség döntheti el. Tőle kaphatja meg az állam és gazdasági élet azokat az erőket, amelyeket nem adhatnának meg maguknak, ha a saját szempontjaik szerint alakítanák a szellemi életet.

Ide tartozik az is, hogy a szabad szellemi élet irányítói gondoskodjanak az államot vagy a gazdasági életet szolgáló intézmények berendezéséről és oktatási tartalmáról. A szabad szellemi élet fogja kialakítani a jogi, kereskedelmi, mezőgazdasági és ipari oktatási intézményeket. Ez az írásszerűségképpen számos előítéletet fog magával szemben életre hívni, ha fejtegetéseiből ezeket a – helyes – következtetéseket levonják. Vajon miből származnak ezek az előítéletek? Felismerhetjük antiszociális szellemüket, ha belátjuk, hogy alapjában véve abból az öntudatlan hitből származnak, hogy a nevelőknek élettől idegen, gyakorlatiatlan embereknek kell lenniük; egyáltalán nem várható el tőlük, hogy maguktól ráleljenek azokra a berendezkedésekre, melyek megfelelően szolgálják az élet gyakorlati területét. Ezeket azoknak kell kialakítani, akik a gyakorlati életben tevékenykednek, a nevelőknek pedig a számukra megadott irányelveket kell követniük.

Aki így gondolkodik, az nem látja, hogy a nevelők csupán azáltal lesznek életidegen, gyakorlatiatlan emberek, hogy a legkisebb dologtól a legnagyobbig nem ők maguk adják meg maguknak az irányelveket; így azután olyan alapelveket lehet adni nekik, melyek – bár látszólag gyakorlati emberektől erednek – mégsem fognak olyan embereket nevelni, akik valóban „gyakorlatiak” az életben. Az antiszociális állapotokat az hozta létre, hogy nem olyan emberek kerülnek a szociális életbe, akik neveltetésüknél fogva szociálisan éreznek. Csak olyan nevelésmódból kerülhetnek ki szociálisan érző emberek, melyet szociálisan érző emberek vezetnek és igazgatnak. Sohasem jutnánk el a szociális kérdéshez, ha a nevelést és a szellemi kérdést nem tekintenénk lényeges összetevőjének. Nem pusztán gazdasági berendezkedéssel lehet antiszociális dolgot létrehozni, hanem azáltal is, hogy az adott berendezkedésekben antiszociálisan viselkednek az emberek. És antiszociális, ha az ifjúság oktatását és nevelését olyan emberekre bízák, akiket azáltal tesznek élet-idegenné, hogy tevékenységük irányát és tartalmát kívülről írják elő számukra.

Az állam jogoktatási intézményeket hoz létre. Megköveteli, hogy a jogtudományt olyan tartalommal tanítsák, ahogyan azt a maga szempontjai szerint az alkotmányban és a közigazgatásban lefektette. Azok az intézmények, melyek mindenestül a szabad szellemi életből származnak, a jogtudomány tartalmát ebből a szellemi életből merítik majd. Az államnak pedig meg kell várnia, hogy ez a szabad szellemi élet mit juttat számára. Termékeny hatással lesznek rá azok az eleven eszmék, amelyek csupán ebből a szellemi életből jöhetnek létre.

E szellemi életben azonban épp azok az emberek vesznek majd részt, akik olyan szemlélettel rendelkeznek, ami a gyakorlatban életképes. Nem válhat életképes gyakorlattá az, ami olyan nevelési intézményekből ered, amelyeket úgynevezett „gyakorlati” emberek alkotnak meg, s ahol élettől idegen emberek tanítanak, hanem csupán az, ami

azoktól a nevelőktől származik, akik szemléletük alapján megértik az életet és a gyakorlatot. Azt, hogy részleteiben hogyan kell megformálódnia egy szabad szellemi élet irányításának, ábrázolja – legalább utalásszerűen – ez az írás.

Utópisztikus módon gondolkodók mindenféle kérdéssel állnak majd elő e mű kapcsán. Aggódó művészek, gondolkodók így fognak szólni: vajon egy szabad szellemi életben jobban virágozik-e majd a tehetség, mint abban, amiről jelenleg az állam és a gazdasági tényezők gondoskodnak? E kérdések föltevőinek tekintetbe kell venniük, hogy ezt az írást semmilyen vonatkozásban sem szántuk utópisztikusnak; ezért elméletileg egyáltalán nem szögezi le: ennek így és így kell lennie. Ösztönözhet emberi közösségeket arra, hogy együttélésükből kiindulva megvalósítsák azt, ami szociális értelemben kívánatos. Aki az életet nem előítéletek, hanem tapasztalatok alapján ítéli meg, az így fog szólni: „Aki szabad tehetségéből alkot, annak reménye lehet rá, hogy a munkáját helyesen ítéli meg, ha létezik egy olyan szabad szellemi közösség, amely teljesen a saját szempontjai alapján kapcsolódik az élethez.”

A „szociális kérdés” nem olyan dolog, amit – miután korunkban az emberek életében fölmerült – most néhány ember vagy akár parlamentek megoldhatnának, s ezzel azt végérvényesen el lehetne intézni. Az újkori civilizáció egyik alkotórésze, s ha egyszer már létrejött, bizonyára meg is marad. A világtörténelmi fejlődés minden pillanatában újra meg kell oldani; mert a legújabb időkben az emberi élet olyan helyzetet teremtett, amely a szociálisan rendezetből mindig újra valami antiszociálist hoz létre, s ezen újra meg újra úrrá kell lennünk. Ahogyan egy organizmus miután jóllakott, és egy idő múlva mindig újra megéhezik, úgy hasonlóképpen a szociális organizmus is mindig újra rendezetlenségbe jut a rendezettségéből. A szociális viszonyok rendezettségét biztosító univerzális orvosság éppúgy nem létezik, amennyire nem létezik olyan táplálék sem, amely véglegesen jóllakat. Az emberek azonban létrehozhatnak olyan közösségeket, amelyekben elevenen együttműködve a létet mindig a szociális irányába terelik. Ilyen közösség a szociális organizmus önmagát irányító szellemi tagja.

Ahogyan a szellemi életre vonatkozóan a jelenkor tapasztalataiból a szabad öngazgatás szociális igénye következik, úgy következik a társuláson alapuló munka is a gazdasági életre vonatkozóan. A gazdaság összetevői a mai életben az árutermelés, az áruforgalom és az árufogyasztás. Ezek által lehet kielégíteni az emberi szükségleteket; ezekben állnak benne tevékenységükkel az emberek. Ezeken belül mindenkinek megvan a maga részérdekeltsége; és a bennük végzett tevékenységéből is ki kell vennie a tőle telhető részét. Azt, hogy mire van valóban szüksége, mindenki maga tudhatja, érezheti; s azt is maga ítéli meg, hogy az „egész” életviszonyainak áttekintése alapján mit kell teljesítenie. Ez a helyzet nem állt fenn mindig és ma sincs mindenütt így a Földön; de lényegében így van ez a Föld népszerűségének jelenleg civilizált részein belül.

Az emberiség fejlődése során a gazdaság köre egyre bővült. A zárt háztáji gazdálkodásból kifejlődött a város majd az államgazdaság; s ma a világgazdaság küszöbén állunk. Az újban azonban még jó része megmarad a réginek; a régiben pedig már sok minden élt utalásszerűen az újból. Ám az emberiség sorsát meghatározza, hogy a fejlődésnek ez a fenti sorrendje bizonyos életviszonyok között egyeduralgódóvá vált.

Lehetetlen gondolat, hogy a gazdasági erőket egy absztrakt világközösségben kell organizálni. Az egyéni gazdaságok a fejlődés során széles körben beolvadtak az államgazdaságokba. Az államközösségeket azonban nem csupán gazdasági erők hozták létre. Az újkor szociális zűrzavarát az eredményezte, hogy ezeket gazdasági közösségekké akarták átalakítani. A gazdasági élet arra törekszik, hogy az állami intézményektől és egyúttal az állami gondolkodásmódtól függetlenül, saját erőiből alakítsa önmagát. Erre azonban csak akkor lehet képes, ha tisztán gazdasági szempontok alapján olyan társulások alakulnak, amelyek átfogják a fogyasztók, a kereskedők és a termelők körét. Az életkörülmények az ilyen asszociációk nagyságát mintegy önmaguktól fogják szabályozni. A túl kicsik túl drágán, a túlságosan nagyok pedig gazdaságilag áttekinthetetlenül fognak működni. Az életszükségletekből kiindulva minden társulás megtalálja a többiekhez a törvényes utat. Nem kell aggódnunk azért, hogy a társulások korlátozni fogják azt, aki az életét gyakori helyváltoztatással éli. Könnyen megtalálja majd az

egyikből a másikba való átmenet módját akkor, ha mindezt nem az államszervezet, hanem a gazdasági érdekek diktálják. A társulások formán belül elképzelhető olyan berendezkedés, amely a pénzforgalom könnyedségével működik.

Egy társuláson belül – szakismeret és tárgyilagosság alapján – az érdekek messzemenő harmóniája uralkodhat. A javak termelését, forgalmát és felhasználását nem törvények, hanem maguk az emberek szabályozzák, közvetlen belátásuk és érdekeik alapján. Azáltal, hogy részt vesznek a társulás életében, rendelkezhetnek ezzel a szükséges belátással; és a szerződésben rögzített kölcsönös érdekeltség alapján a javak a megfelelő értékben cirkulálhatnak. Az ilyen gazdasági szempontok szerint történő társulás más, mint például egy modern szakszervezet. A szakszervezetek ugyan hatást gyakorolnak a gazdasági életre; ám a mai korban nem gazdasági, hanem állami, politikai szempontok formálta alapelvek szerint képződnek. Tárgyalásaikon nem elsősorban gazdasági szempontok alapján egyeztetik a felek érdekeit. A társulásokban viszont nem „bérmunkások” lesznek, akik hatalmuk révén a vállalkozótól lehetőleg magas bért követelnek, hanem a munkások a termékek iránti fogyasztói érdekek figyelembevételével együtt fognak működni a termelés szellemi irányítóival, hogy a teljesítményeknek megfelelő ellenértéket árszabályozás révén alakítsák ki. Ezt nem lehet gyűléseken, tárgyalásokkal megoldani: ezektől tartózkodni kell. Hiszen ki dolgozik akkor, ha számtalan ember azzal tölti idejét, hogy a munkáról tárgyal? Munkavégzés közben ember az emberrel, társulás a társulással mindenről megállapodhat. Ehhez csupán az szükséges, hogy az egyesülés megfeleljen a dolgozók belátásának és egyúttal a fogyasztók érdekeinek is.

Itt nem valamiféle utópiát vázoltunk föl; hiszen egyáltalán nem azt mondtuk: ezt így vagy úgy kell berendezni. Csak arra utaltunk, hogy az emberek hogyan fogják maguk intézni a dolgokat, ha olyan közösségekben akarnak működni, melyek belátásuknak s érdekeiknek megfelelnek.

Arról, hogy az emberek ilyen közösségekben működjenek együtt, egyfelől maga az emberi természet gondoskodik, feltéve, ha az állam beleszólása nem akadályozza ezt meg; hiszen ez a természet hozza létre a szükségleteket. Másfelől a szabad szellemi élet gondoskodik erről, hiszen ez hozza létre azokat a felismeréseket, melyeknek egy közösségben hatniuk kell. Aki a tapasztalatból kiindulva gondolkodik erről, annak be kell látnia, hogy ilyesfajta közösségek bármelyik pillanatban létrejöhetnek, és semmi utópisztikus nincs bennük. Keletkezésüknek csupán az állaz útjában, hogy a jelenkor embere a gazdasági életet kívülről akarja „megszervezni” úgy, ahogy számára a „szervezés” gondolata rögeszmévé vált. Ennek a szervezésnek, amely az embereket kívülről kívánja összehozni a termeléshez, mintegy ellenképe az a gazdasági szervezet, amely a szabad társuláson alapszik. A társulás révén kapcsolódik az egyik ember a másikhoz; s az egész tervszerűsége az egyén értelme révén jön létre. – Persze azt mondhatja valaki: „Mit használ, ha a tulajdonnal nem rendelkező társul azzal, akinek tulajdona van? Mégiscsak jobb, ha mindentermelést és fogyasztást kívülről, »igazságosan« szabályozunk.” Ám ez a szervezeti szabályozás megbénítja az egyén szabad alkotóerejét, és elvonja a gazdasági élettől azt, ami csupán ebből a szabad alkotóerőből eredhet. És csak egyszer kíséreljék meg, hogy minden előítélet ellenére a tulajdon nélküliek társuljanak a tulajdonnal rendelkezőkkel! Ha csak a gazdasági erők érvényesülnek, akkor a tulajdonos a tulajdon nélküli teljesítményét szükségképpen csak annak ellenértékével egyenlítheti ki. Ma ezekről a dolgokról nem élettapasztalat alapján beszélnek, nem gazdasági, hanem osztály és egyéb érdekek szerint. Ez a hozzáállás azért alakulhatott ki, mivel újabban tisztán gazdasági ideákkal nem tudták követni az egyre bonyolultabbá vált gazdasági életet – megakadályozta ezt a nem szabad szellemi élet. A gazdasággal foglalkozó emberek úgy vesznek részt a gyakorlati életben, hogy a gazdaságban ható alakító erők számukra nem átláthatók. Az emberi élet egészébe való bepillantás nélkül tevékenykednek. A társulásokban az egyik ember a másik segítségével a megfelelő tudás birtokosa lehet. Kialakul egy gazdasági tapasztalat a lehetőségekről, mert az emberek, akik a maguk részterületén megfelelő tapasztalattal és belátással rendelkeznek, együttesen alkotnak ítéletet.

Amiként a szabad szellemi életben csupán azok az erők hatnak, melyek benne rejlenek, úgy a társulások útján kialakult gazdasági rendszerben is csak azok a gazdasági értékek hatnak, melyek a társulások révén képződnek. A gazdasági életben az egyes ember teendője abból adódik, hogy együttműködik azokkal, akikkel gazdaságilag társult. Így pontosan annyi befolyása lesz a gazdaság egészére, mint amennyi a teljesítményének megfelel. Hogy a munkaképtelenek miként illeszkednek bele a gazdasági életbe, azt a későbbiekben fejtjük ki. A gyengéket az erősekkel szemben olyan gazdasági élet képes megvédeni, ami tisztán saját erőiből formálódott meg.

Így a szociális organizmus két önálló tagra válhat szét. Ezek által hordozzák egymást, hogy mindkettőnek sajátigazgatása van, amely saját erőiből jön létre. A kettő között azonban egy harmadiknak is kell lennie: ez a szociális organizmus tulajdonképpeni állami tagja. Itt jut érvényre mindaz, aminek minden felnőtté vált ember megítélésétől és érzületétől függenie kell. A szabad szellemi életben mindenki a maga sajátos képességei szerint tevékenykedik; a gazdasági életben ki-ki úgy tölti be helyét, ahogyan ez a társulások összefüggéseiből adódik. A politikai-jogi államéletben mindenkinek tisztán emberi mivolta érvényesül, ami független azoktól a képességeitől, melyekkel a szabad szellemi életben működik; valamint attól is, hogy az általa létrehozott javak a gazdasági életben milyen értéket képviselnek.

Könyvünk kimutatja, hogy a munkaidőt és a munkamódját meghatározni a politikai-jogi államélet dolga. Ebben mindenki a másikkal egyenlőként áll benne, mert itt olyan területről van szó, ahol minden ember egyformán ítélőképés. Az emberek jogait és kötelességeit a szociálisorganizmusnak ez a tagja szabályozza.

Az egész szociális organizmus egysége három tagjának önálló kibontakozásából jön létre. Könyvünk megmutatja, hogy miként fog a mozgó tőke, a termelőeszközök működése és a föld használata a három tag együttműködése révén alakulni. Aki egy kigondolt vagy másképp létrejött gazdálkodási mód segítségével akarja a szociális kérdést „megoldani”, az ezt az írást nem találja majd kellően gyakorlatinak. Aki azonban az élet tapasztalataiból kiindulva olyan együttműködésre kívánja készíteni az embereket, ami által leginkább képesek a szociális feladatokat felismerni és magukat e céloknak szentelni, az talán nem fogja e könyvszerzőjétől a valódi életpraxisra törekvést elvitatni.

Ez a könyv először 1919 áprilisában került a nyilvánosság elé. Az akkor elmondottakhoz *A szociális organizmus hármás tagozódása* című folyóiratban megjelent cikkekben fűztem kiegészítéseket, melyek egybegyűjtve *A szociális organizmus hármás tagozódásának megvalósítása* címmel önálló írásként is megjelentek.

Úgy találhatja valaki, hogy ebben a két írásban nem annyira a szociális mozgalom „célkitűzéseiről”, mint inkább azokról az utakról esik szó, melyeken a szociális életben haladni kell. Aki az életpraxisból kiindulva gondolkodik, tudja ugyanis, hogy egyes célok különböző alakban tűnhetnek fel. Csupán annak jelenik meg minden egyértelmű körvonalakkal, aki absztrakt gondolatokban él. Az ilyen ember gyakran megrója azt, aki valóban gyakorlati módon gondolkodik, mert az általa ábrázoltakat nem találja kellően határozottnak, számára nem elég „világosak”. Gyakran éppen azok gondolkodnak absztrakt módon, akik magukat gyakorlati embernek vélik: s nem gondolják meg, hogy az élet milyen különböző formákat vehet föl; hiszen az élet áramló elem. Aki együtt kíván haladni vele, annak gondolataiban és érzéseiben is igazodni kell ehhez az áramló jelleghez. A szociális feladatokat csupán ilyen gondolkodással tudjuk megragadni.

Ezen írás eszméi az élet megfigyeléséből származnak; s ugyanebből kiindulva szeretnének megértésre lelteni.

Könyvünk szándékáról **(Bevezető az 1919. évi első kiadáshoz)**

A jelenkor szociális élete komoly, átfogó feladatokat támaszt. Új berendezkedésre irányuló követelések lépnek fel, és arra mutatnak, hogy e feladatok megoldásához olyan utakat kell keresni, melyekre korábban nem gondoltak. A jelenkor tényeitől támogatva talán ma már meghallgatásra talál, aki élettapasztalata alapján vallja: a társadalmi zűrzavarhoz az vezetett, hogy nem gondoltak a szükségessé vált utakra. Írásunk fejtegetései e meggyőződés alapján állnak. Arról szeretnének beszélni, minek is kell történnie ahhoz, hogy az emberiség jó részének jelenlegi követeléseit céltudatos szociális akarat útjára tudjuk terelni. – Ennek az akaratnak a kialakítása csupán kis mértékben függhet attól, hogy egyik vagy másik embernek ezek a követelések tetszenek-e vagy sem. Ezek a követelések jelen vannak, és a társadalmi élet tényeiként kell velük számolnunk. Meg kellene ezt fontolniuk azoknak, akik személyes élethelyzetükből kiindulva úgy találják, hogy ezen írás szerzője a proletár követelésekről nekik nem tetsző módon beszél. Véleményük szerint túlzottan egyoldalúan úgy utal ezekre a követelésekre, mint amivel a szociális akaratnak számolnia kell. A szerző azonban a jelenkori élet teljes valóságából kiindulva szeretne beszélni, amennyire az életről való ismeretei ezt számára lehetővé teszik. Azok a végzetes következmények lebegnek szeme előtt, melyek elkerülhetetlenül bekövetkeznek, ha a jelenkori emberiség életében fölmerült tényeket nem akarjuk meglátni; ha semmit sem akarunk tudni arról a szociális akaratról, amely számol ezekkel a tényekkel.

Fejtegetéseinkkel *mindenekelőtt* azok a személyek lesznek elégedetlenek, akik olyan módon tekintik magukat gyakorlati embernek, ahogyan némely kedvenc szokásunk befolyása alatt ma ezt a gyakorlatiasságot elképzeljük. Úgy fogják találni, hogy ebben az írásban nem a gyakorlati élettalaján álló valaki szólal meg. A szerző ezekről a személyekről úgy vélekedik, hogy éppen nekik kell majd alaposan átképezni magukat; mert „életpraxisuk” szerinte –azoknak a tényeknek a tükrében, melyeket korunk emberiségének át kellett élnie – feltétlenül tévedésnek bizonyult. Olyan tévedésnek, amely mérhetetlen szerencsétlenségekhez vezetett. Be kell majd látniuk, hogy néhány dolgot, ami *számukra* makacs idealizmusnak tűnt, praktikusnak kell elismerni. Lehet, hogy úgy vélik: ennek az írásnak azért hibás a kiindulópontja, mert első részében az újkori emberiségnek nem annyira gazdasági, mint inkább szellemi életéről esik több szó. A szerzőnek életismerete alapján azt *kell* gondolnia, hogy a már eddig elkövetett hibákon túl még számtalan továbbit fognak elkövetni, ha nem szánják rá magukat a jelenkori emberiség szellemi életének tárgyilagos szemlélésére. – Azoknak sem fog igazán tetszeni az, amit e könyvben a szerző állít, akik a legkülönbözőbb formában mindig azzal a frázissal hozakodnak elő, hogy az emberiségnek felül kell emelkednie a pusztán materiálisérdekeken, és a „szellem”, az „idealizmus” felé kell fordulnia. A „szellemre” való pusztán utalást, egy ködös szellemvilágról való beszédet a szerző nem sokra becsüli; csupán azt a szellemiséget tudja elismerni, amely az ember saját élettartalmává lesz. Ez a szellemiség a gyakorlati életfeladatok megoldásában éppoly hatékonynak bizonyul, mintegy olyan világ és életszemlélet kialakításában, ami a lelki szükségleteket kielégíti. Nem az a fontos, hogy az ember tudjon vagy tudni véljen a szellemiségről, hanem az, hogy ez olyan szellemiség legyen, amely az élet gyakorlati valóságának fölfogásában is megjelenik. Az élet valóságát ez a szellemiség nem pusztán a lelki természethez tartozó mellékáramlatként kíséri. Így ezen fejtegetései a „szellem” emberei számára túlságosan szellemtelenek, a „gyakorlati” emberek számára pedig túlzottan élet-idegennek tűnhetnek majd. A szerző véleménye szerint azonban a maga módján *éppen ezzel* szolgálhatja a jelenkori életet, mivel nem hajlik arra az életidegenségre, amely sok magát ma „gyakorlatinak” tartó ember sajátja, s mert nem ismeri el jogosultnak azt a „szellemről” való beszédet sem, amely szavakból teremti meg az élet illúzióját.

Ez az írás a „szociális kérdést” mint gazdasági, jogi és szellemi kérdést tárgyalja. A szerző felismerni véli azt, hogy a gazdasági, a jogi és a szellemi élet követeléseiből miként jön létre e kérdés „valódi alakja”. Csupán ebből a megismerésből kiindulva adódhatnak impulzusok a szociális rend három életterületének egészséges megformálásához. – Az emberiség fejlődésének korábbi szakaszaiban maguk a szociális ösztönök biztosították azt, hogy ez a három terület az emberi természetnek akkor megfelelő módon tagozódjék a szociális élet egészébe. E fejlődés jelenében az ember azzal a szükségszerűséggel néz szembe, hogy erre a tagozódásra céltudatos szociális akaratral törekedjen. Azokban az országokban, amelyek ezen akarat szempontjából elsősorban számításba jönnek, az elmúltkorok és a jelenkor között a régi szociális ösztönök és az új tudatosság olyan keveredése ment végbe, ami

már nem felel meg a jelenkori emberiség követelményeinek. Némely dologban, amit ma céltudatos szociális gondolkodásnak vélnek, még tovább élnek a régi ösztönök, ami a követelő tényekkel szemben gyengévé teszi ezt a gondolkodást. A jelenkor emberének jobban el kell szakadnia attól, ami már nem életképes, mint némelyek gondolják. Hogy a gazdasági, a jogi és a szellemi életet az új idők követelte egészséges szociális élet értelmében miként kell megformálni, azt – a szerző szerint – csupán az láthatja be, aki az itt elmondottak megértéséhez kifejleszti a kellő jó szándékot. Amit a szerzőnek hite szerint erről a szükséges megformálásról el kell mondania, azt szeretné ezzel a könyvvel a jelenkor ítélőszéke elé tární. *Ösztönzést* kíván adni a jelenkori élet valóságának és életszükségleteinek megfelelő szociális célok felé vezető úthoz; mert úgy véli, hogy csupán ez a törekvés vezethet ki a szociális akarat területén jelentkező ábrándozásból és utópizmusból.

Aki mégis valami utópisztikusot talál ebben az írásban, azt kéri a szerző, gondolja meg: némely képzet révén, amit ma a szociális viszonyok fejlődési lehetőségeiről alkotnak, a valós élettől mennyire eltávolodnak, és miféle ábrándokat szőnek az emberek. Ezért tekintik utópiának azt, amit az igaz valóságból és élettapasztalatból merítenek úgy, ahogyan azt ez az írás ábrázolni igyekszik. Némelyek azért látnak majd ebben az ábrázolásban valami „absztraktot”, mert számukra csupán az „konkrét”, aminek elgondolásához hozzászoktak, és a konkrét is „absztrakt” akkor, ha elgondolásához nincsenek szokva. *(Lábjegyzet: A szerző tudatosan kerülte azt, hogy fejtegetéseiben feltétlenül a közgazdasági irodalomban használatos kifejezésekhez tartsa magát. Pontos ismeri azokat a helyeket, melyeket a „szakember” dilettánsnak ítél majd. Nem csupán azért döntött e kifejezésmód mellett, mert olyanokhoz is szólni szeretne, akiknek a közgazdasági és szociológiai irodalom ismeretlen, hanem mindenekelőtt azért, mert véleménye szerint korunkban a legtöbb írás, amit e tárgykörben „szakszerűnek” találnak, már eleve egyoldalú és elégtelen kifejezésformában jelenik meg. Aki úgy látja, hogy a szerzőnek utalnia kellett volna mások társadalmi eszméire, amelyek egyben-másban összecsengeni látszanak az itt leírtakkal, azokat kérem, gondolják meg: az itt ismertetett szemlélet kiindulópontja és gondolatmenete – amit a szerző évtizedes élettapasztalatának köszönhet – az, ami fontos az adott impulzusok gyakorlati megvalósításánál, s nem annyira az egyes, így vagy úgy megformált gondolatok. Amint a IV. fejezetből kitűnik, a szerző a gyakorlati megvalósításra már akkor kísérletet tett, amikor különféle hasonlóknak tűnő gondolatok még nem voltak észrevehetőek.)*

A szerző tudja, hogy a pártprogramokkal alaposan megtömött fejek az itt ábrázoltakkal fölöttébb elégedetlenek lesznek. Mégis hiszi: sok pártember hamarosan eljut ahhoz a meggyőződéshez, hogy a fejlődés tényei már messze túlnőttek a pártprogramokon, és mindenekelőtt programoktól *független*, a szociális akarat legközelebbi céljaira vonatkozó helyes ítéletre van szükség.

1919. április elején

Rudolf Steiner

I. A szociális kérdés valódi formája a modern emberiség életéből megragadva

Vajon nem azt mutatják-e a modern szociális mozgalomtényei, amelyek a világháborús katasztrófa nyomán megnyilvánulnak, hogy mennyire elégtelen gondolatokkal vélték megérteni évtizedeken át a proletár akaratot?

Erre a kérdésre késztet mindaz, ami a proletariátus korábban elfojtott követeléseiből jelenleg az élet felszínére tör. Azok a hatalmak, melyek ezeket a követeléseket elfojtották, részben megsemmisültek. E hatalmak viszonyát az emberiség nagy részének szociális hajtóerőéhez csupán az kívánhatja továbbra is fönntartani, aki semmit sem tud arról, hogy az emberi természet ilyenfajta impulzusai mennyire elpusztíthatatlanok.

Egyes személyiségek, akiknek élethelyzete lehetővé tette, hogy szavukkal vagy tanácsukkal akadályozzák vagy előmozdítsák azokat az európai életben ható erőket, melyek 1914-ben háborús katasztrófát idéztek elő, ezekkel a hajtóerőkkel kapcsolatban a legnagyobb illúziókba ringatták magukat. Képesek voltak hinni abban, hogy országuk fegyveres győzelme lecsendesítheti a szociális viharokat. E személyiségeknek észre kellett venniük, hogy a szociálishajlamok éppen az ő magatartásuk következtében mutatkoztak meg valódi mivoltukban; sőt, az emberiség jelenlegi katasztrófája bizonyult annak a történelmi eseménynek, amitől ezek a hajlamok átütő erejűvé váltak. A legutóbbi, sorscsapásokkal terhes években a vezető személyiségeknek és osztályoknak folyton attól kellett függővé tenniük magatartásukat, ami az emberiség szocialista érzelmű köreiből élt. Gyakorta bizonyára szívesebben cselekedtek volna másként, ha e körök beállítottságát figyelmen kívül hagyhatták volna. Az események jelenlegi formájában az ilyen beállítottság hatásai élnek tovább.

S most, amikor döntő stádiumához érkezett az, ami az emberiség életében évtizedeken át készülődött, tragikusorszá válik, hogy a kialakult tényekkel nem boldogulnak azok a gondolatok, melyek e tények kialakulása során születtek. Sok olyan személyiség, aki gondolatait e tények alakulásából alkotta meg, hogy általuk szolgálja a szociális célokat, keveset vagy éppen semmit sem képes ma tenni a tények által fölvetett sorskérdésekkel kapcsolatban.

Közülük egyesek mégis úgy vélik, hogy amit az emberi élet újjáalakításához régóta szükségesnek gondoltak, az megvalósulhatna, és elég erősnek bizonyulna, hogy a követelő tényeknek életképes irányt szabjon. - Eltekinthetünk azoknak a véleményétől, akik még most is úgy gondolják, hogy az emberiség jelentős részének újköveteléseiivel szemben a régi berendezkedésnek kell megmaradnia. Azoknak az akarátát vehetjük figyelembe, akik meg vannak győződve az élet újjáalakításának szükségességéről. Mégsem tehetünk mást, mint hogy bevalljuk magunknak: olyan pártvélemények élnek múmiaként közöttünk, amelyeket a tények fejlődése elutasít. Ezek a tények olyan döntéseket követelnek, melyekre a régi pártok nincsenek fölkészülve, noha ezek a pártok a tényekkel egy időben alakultak ki; ám gondolkodási szokásaikkal idővel elmaradtak a tények mögött. Talán nem szerénytelenség, ha a még ma is irányadónak tekintett nézetekkel szemben úgy véljük, hogy az imént említettek a világesemények jelenlegi menetéből merítették. Arra következtethetünk, hogy éppen korunknak kellene fogékonynak lennie a próbálkozás iránt, hogy az újkori emberiség társadalmi életében megmutassuk, ami sajátos jellegénél fogva még a szociális beállítottságú személyiségek és pártirányzatok szokásos gondolkodásmódjától is távol áll. Hiszen az is lehet, hogy a szociális kérdés megoldási kísérleteiben mutatkozó tragikum pontosan abban gyökeredzik, hogy a valódi proletár törekvéseket éppen azok értették félre, akik nézeteikkel ezekből a törekvésekből nőttek ki; mert az ember nem feltétlenül alkot mindig helyes véleményt saját akarataról.

Ezért jogosnak tűnhet, hogy egyszer föltegyük a kérdést: mit akar a valóságban a modern proletár mozgalom? Megfelel-e ez az akarat annak, amit proletár vagy nem proletár oldalról rendszerint gondolnak róla? Vajon abban, amit sokan a "szociális kérdéstről" gondolnak, megnyilvánul-e ennek a "kérdésnek" a valódi alakja? Vagy talán egészen más irányultságú gondolkodásra lenne szükség? Ezekkel a kérdésekkel nem nézhet szembe elfogulatlanul az, akit sorsa nem hozott olyan helyzetbe, hogy a modern proletariátus lelki életébe beleélhesse magát; mégpedig a munkásság azon részének lelki életébe, melynek legnagyobb szerepe volt a szociális mozgalom jelenlegi formájának létrehozásában.

Sokat beszéltek már a modern technika és a modern kapitalizmus fejlődéséről. Megvizsgálták, hogy ebben a fejlődésben hogyan alakult ki a jelenlegi proletariátus, s hogy miként jutott el következtetéseihez az új gazdasági élet kibontakozása során. Sok találó van abban, amit ezzel kapcsolatban felvetettek. Ám feltűnhet azoknak, akiket nem hipnotizál az a nézet, hogy az embert a külső körülmények határozzák meg, hogy mindezzel mégsem érintettek egy döntően fontos dolgot. Megnyilvánul ez azoknak, akik megőrizték az elfogulatlan bepillantás képességét a bensőjük mélyéből ható lelki impulzusokba. Bizonyos, hogy a proletár követelések a modern technika és a modern kapitalizmus élete során keletkeztek; de e tény belátása még egyáltalán nem ad felvilágosítást arra

vonatkozóan, ami tisztán emberi impulzusként ezekben a követelésekben él. És amíg nem hatolunk ezen impulzusok mélyére, addig nem juthatunk el a "szociális kérdés" valódi alakjához sem.

Aki képes az emberi akarat mélyen gyökeredző hajtóerőjéhez hatolni, arra jelentős benyomást gyakorolhat egy szó, amit gyakran hangoztatnak a proletár világban. Ez pedig a következő: a modern proletárnak "osztálytudata" lett. Többé már nem követi mintegy ösztönösen, öntudatlanul a rajta kívül álló osztályok impulzusait; egy külön osztályhoz tartozónak tartja magát és kész arra, hogy saját osztályának a többihez való viszonyát a közéletben a maga érdekeinek megfelelő módon érvényesítse. Annak, aki képes fölfogni a lélek mélyebb áramlatait, az "osztálytudat" szó abban az összefüggésben, amelyben a modern proletár használja, a modern technika és kapitalizmus életében résztvevő dolgozó osztályok szociális életfelfogásában rejlő igen fontos tényre utal. Mindenekelőtt arra kell felfigyelnünk, hogy mennyire lelkesítően hatottak a proletár lélekre a gazdasági életről és annak az emberi sorshoz való viszonyáról alkotott tudományos tanok. Itt egy olyan tényt érintünk, amelyről azok, akik csak a proletárról, s nem vele gondolkodnak, csupán egészen homályos, sőt, a jelenkor komoly eseményeit tekintve, káros ítéletet alkotnak. A történelmi helyzet korunkban szükséges megértéséhez nem juthatunk közelebb azzal a nézettel, hogy a marxizmus és néhány azt követő proletár író elcsavarta a "képzetlen" munkás fejét. Mert azzal, hogy ilyen véleményt nyilvánít valaki, csupán azt mutatja meg, hogy nem akarja figyelmeztetni a jelenlegi szociális mozgalom lényeges vonásaira irányítani. Ilyen lényeges vonás a proletár osztálytudat megtöltése olyan fogalmakkal, melyek jellegét az újkori tudományos fejlődés határozta meg. Ebben a tudatban alaphangulatként működik tovább Lassalle "Tudomány és munkások" című beszédének tartalma. Az ilyen dolgok némelyeknek, akik "gyakorlati embernek" tartják magukat, lényegtelennek tűnhetnek; ám aki valóban termékeny belátásra kíván szert tenni a modern munkásmozgalommal kapcsolatban, annak figyelmét ezekre a dolgokra kell irányítani. Amit a mérsékelt és radikális proletárok ma követelnek, abban nem az emberi impulzusokká átalakult gazdasági élet él tovább, ahogy némelyek elgondolják, hanem a gazdaságtudomány, amely hatalmába kerítette a proletár tudatot. A proletár mozgalom tudományosnak tartott és újságokban népszerűsített irodalmából is világosan kitűnik ez; tagadása egyet jelent azzal, hogy a valóságos tények előtt szemet hunyunk. És alapvető, a jelenkor szociális helyzetét meghatározó tény, hogy a modern proletár osztálytudatának tartalmát tudományos jellegű fogalmakban határozza meg. Bármennyire távol is áll a gép mellett dolgozó ember a "tudománytól", helyzetéről olyanoktól kap felvilágosítást, akik módszereiket ebből a "tudományból" veszik.

Bármily meggyőzően utal is a modern proletármozgalmak tényalapjaira az új gazdasági életről, a gépkorszakról, a kapitalizmusról szóló összes magyarázat, az, ami leginkább fényt vet a jelenlegi szociális helyzetre, nem közvetlenül abból a tényből ered, hogy a munkást a gépmellé állították, hogy a kapitalista rend igájába fogták. Abból a másik tényből ered, hogy a gép mellett állva, a kapitalista gazdasági rendszer függőségében egészen határozott gondolatok alakultak ki osztálytudatában. Lehetséges, hogy korunk gondolkodási szokásai némelyeket megakadályoznak abban, hogy e tény horderejét teljes egészében felismerjék, és ez arra indítja őket, hogy hangoztatásában csupán fogalmakkal való dialektikus játékot lássanak. Erre azt kell mondanunk: a jelenkor szociális életében valóhasznos részvételre kevesebb kilátása van azoknak, akik nem képesek e lényeges dolgot tekintetbe venni. Aki meg akarja érteni a proletármozgalmat, annak mindenekelőtt azt kell tudnia, hogy hogyan gondolkodik a proletár. Mert a proletármozgalmat a mérsékelt reformtörekvésektől egészen a legszélsőségesebb vadhajtásokig nem "emberen kívüli erők", nem "gazdasági impulzusok", hanem emberek teremtik; az emberek képzetéből és akaratimpulzusaiból származik.

A jelenlegi szociális mozgalom meghatározó eszmék és akaratimpulzusok nem abból származnak, amit a gép és a kapitalizmus plántált a munkás tudatába. Ez a mozgalom gondolati forrását az új tudományos irányzatokban kereste, mert a gép és a kapitalizmus semmit sem tudott adni a proletárnak, ami lelkét emberhez méltó tartalommal tölthette volna meg. A középkori kézműves számára hivatásából adódott ilyenfajta tartalom. Ahogyan ez a kézműves, mint ember kapcsolatban érezte magát hivatásával, abban volt valami, ami életét az emberi társadalom egészén belül emberhez méltónak tüntette fel a saját tudata előtt. Lehetősége volt tevékenységét úgy szemlélni,

hogy általa megvalósulni hihette azt, amivé mint "ember" válni kívánt. A gép mellett, a kapitalista életrendben az ember önmagára, saját benső világára volt utalva, ha olyan alapot keresett, amelyre az ember mivoltára vonatkozó, tudatát hordozó szemlélet fölépíthető. A technika, a kapitalizmus semmiféle segítséget nem nyújtott ehhez. Így történt, hogy a proletár tudata a tudományos természetű gondolatok felé fordult; elveszítette a közvetlen élettel való emberi kapcsolatot. Ez azonban éppen abban a korban történt, amelyben az emberiség vezető osztályai olyan tudományos gondolkodásmódra törekedtek, melynek már nem volt meg az a szellemi hajtóereje, amely minden oldalról kielégítő tartalmat nyújtott volna az emberi tudat igényeinek. A régi világszemléletek egy szellemi létösszefüggésbe állították az embert mint lelket. Az újabb tudomány természeti lénynek látja a természet pusztá rendjében. Ezt a tudományt nem lehet a szellemi világból az emberi lélekbehatoló áramlásnak érezni, amely az embert, mint lelket hordozza. Bárhogyan ítéljük is meg a vallásos impulzusoknak az újkori tudományos gondolkodáshoz való viszonyát, ha elfogulatlanul szemléljük a történelmi fejlődést, el kell ismernünk, hogy a tudományos képzetalkotás a vallásosból fejlődött ki; de a régi, vallásos alapon nyugvó világszemléletek nem voltak képesek arra, hogy a léleknek támaszt nyújtó impulzusaikat átadják az új tudományos képzetalkotási módnak. Elzárkóztak tőle, és olyan tudattartalommal éltek tovább, amelyhez a proletár lelkek nem tudtak kapcsolatot találni. A vezető osztályok számára ez a tudattartalom még értéket jelentett, valamilyen módon összefüggött az életben elfoglalt helyzetükkel. Ezek az osztályok nem kutattak új tudattartalom után, mert a hagyomány megőrizte számukra a régit. A modern proletárt azonban kiszakították minden régi életösszefüggésből: ő az az ember, akinek életét teljesen új alapra helyezték. Élete régi alapjának elvesztésével egyúttal megszűnt a lehetősége arra is, hogy a régi szellemi forrásokból merítsen. Ezek azon a területen voltak, amelytől elidegenedett. A modern technikával és a modern kapitalizmussal egy időben – olyan értelemben, ahogyan a nagy világtörténelmi áramlatokat egyidejűnek nevezhetjük – kifejlődött a modern tudományosság. A modern proletariátus e felé fordult hitével, bizalmával: benne kereste a szükséges új tudattartalmat. Ám ehhez a tudományossághoz egészen másviszonya volt, mint a vezető osztályoknak, akik nem kényszerültek arra, hogy a tudományos gondolkodásmódot lelküknek támaszt nyújtó életfelfogássá tegyék. Bármennyire áthatotta is őket az a "tudományos képzetalkotási mód", hogy a természet rendjében egyenes vonalú oksági kapcsolat vezet a legalacsonyabb rendű állatoktól az emberig, ez mégis csupán elméleti meggyőződés maradt számukra. Nem adott ösztönzést ahhoz, hogy az életet érzéseikben is úgy fogják fel, ahogyan az ennek a meggyőződésnek maradéktalanul megfelelnie. A természetbűvár Vogtot, a tudományt népszerűsítő Büchnert bizonyára áthatotta ez a tudományos képzetalkotási mód; azonban lelkükben emellett működött még valami, ami olyan életösszefüggésekhez kötötte őket, melyeket csupán egy szellemi világrendben való hit igazolhat. Próbáljuk csak elfogulatlanul elképzelni, hogy mennyire másképp hat a tudományosság arra, aki saját létével ilyen életösszefüggésekben gyökerezik, mint a modern proletárra, akihez odalép egy agitátor és abban a pár esti órában, amit nem tölt munkával, így beszél hozzá: az újabb korban a tudomány megszüntette az embereknek azt a hitét, hogy létük szellemi világokban gyökerezik. Arra tanították a munkásokat, hogy az ősidőkben az emberek fán lakó lények voltak, hogy mindenki egyaránt pusztán a természetből származik. Ilyen gondolatok jellemezték a modern proletár előtt megjelenő tudományosságot, amikor olyan lelki tartalmat keresett, amelyből érezhette volna, hogy mint ember hogyan áll a világban. Maradéktalanul komolyan vette ezt a tudományosságot, és levonta belőle a maga következtetéseit az életre vonatkozóan. A technikai, kapitalista kor egészen másként hatott rá, mint a vezető osztályokra, melyeknek életrendjét még lelküknek támaszt nyújtó impulzusok formálták, s melyeknek minden érdeke ahhoz fűződött, hogy az újkor vívmányait ezen életrend kereteibe illesszék. A proletár lelkileg kiszakadt ebből az életrendből; számára nem tudott olyan érzést nyújtani, amely életét emberhez méltó tartalommal világította volna át. A tudományos gondolkodásmód volt az egyetlen, ami a régi életrendből származott és hitet keltő erővel bírt ember mivoltának átéréséhez.

Egyes olvasóinkat mosolygásra készítheti, amikor a proletár képzetalkotási módjának "tudományosságát" említjük. Ha "tudományosságon" csupán azt érti valaki, amit az ember "oktatási intézmények" sok éves látogatásával sajátít el, s ezt a "tudományosságot" azután szembeállítja a "tanulatlan" munkás tudattartalmával, ám nevéssen; a jelenkori élet sorsdöntő tényein nevet. Ezek a tények azonban azt bizonyítják, hogy sok, magasan

képzett ember tudománytalanul él, míg a tanulatlan munkás életérzését az a tudomány vezérli, amely talán egyáltalán nincs is a birtokában. A képzett ember magába szívta a tudományt; lelkének egyik rekeszében ott van. Érzéseit azonban azok az életösszefüggések irányítják, melyek a számára adóttak, s nem ez a tudomány. A proletár, életviszonyai következtében úgy fogja fel az életet, ahogyan az a tudomány érzületének megfelel. Lehet, hogy távol áll tőle az, amit más osztályok "tudományosságnak" neveznek; mégis e tudományosság képzetalkotási iránya szabja meg beállítottságát. A többi osztály számára egy vallásos, esztétikai, általános szellemi alap a meghatározó; a munkásszámára a "tudomány", akár a legszélsőségesebb formáiban, hitté válik. A "vezető" osztályok némely tagja "felvilágosultnak", "szabadhívőnek" érzi magát. Bizonyos, hogy képzeteiben jelen van a tudományos meggyőződés; érzéseiben azonban az öröklött hit észrevétlen maradványai lüktetnek. A tudományos gondolkodásmód nem kapta meg a régi életrendtől azt a tudatot, hogy szellemi természetű lévén, a szellemi világban gyökerezik. A vezető osztályok tagjai túl tudták tenni magukat a modern tudományosságnak e jellegén, mivel életüket kitöltötték a régi tradíciók. A proletár erre nem volt képes; új élethelyzete kiűzte lelkéből a hagyományokat. A vezető osztályoktól örökségként a tudományos képzetalkotási módot vette át: ez az örökség lett alapja az ember lényére vonatkozó tudásának. Lelkében azonban ez a "szellemi tartalom" már mit sem tudott valóságos eredetéről. Amit a proletár az uralkodó osztályoktól szellemi életként át tudott venni, az tagadta saját szellemi eredetét.

Nem ismeretlen számomra az, miként érintik majd ezek a gondolatok azokat a proletárokat és nem proletárokat, akik magukat "gyakorlati" kapcsolatban hiszik az étellel, s akik ebből kiindulva az itt elmondottakat életidegen szemléletnek fogják tartani. A jelenlegi világhelyzettényei azonban ezt a hitet egyre inkább tévhitnek mutatják. Aki képes elfogulatlanul látni e tényeket, az előtt nyilvánvaló, hogy az az életfelfogás, amely csupán a külső tényekhez igazodik, végül olyan képzetekbe torkollik, melyeknek már semmi közük a tényekhez. Uralkodó gondolatok oly sokáig tartották magukat "gyakorlatban" a tényekhez, míg végül már semmilyen hasonlóságot sem mutattak velük. Ebben az értelemben sokak tanítómestere lehetne a jelenlegi világkatasztrófa. Mert vajon mit gondoltak, mi jön majd létre? S mi lett belőle? Ugyanez történjék a szociális gondolkodással is?

Magamban hallom a proletár életfelfogást vallók ellenvetését is: "Megint valaki, aki a szociális kérdés voltaképpen lényegét olyan útra szeretné terelni, ami a polgári érzületűek számára kényelmesen járhatónak tűnik." Aki így beszél, nem látja át, hogy számára a sors hozta a proletáreltetet, s hogy ebben az életben olyan gondolkodásmóddal próbál boldogulni, amit örökségként az "uralkodó" osztályok hagytak rá. Proletárként él; ám polgári módon gondolkodik. Az új kor nem csupán új életet, hanem új gondolatokat is követel. A tudományos képzetalkotási mód csakis akkor válhat eleven tartalommal, ha olyan átütő erőt fejleszt ki a teljes emberi élettartalom kialakításához, mint a maguk módján a régi életfelfogások.

Így jelölhető meg az az út, amely az új proletármozgalom egyik elemének valódi alakjához vezet. Ennek az útnak a végén felhangzik a proletár lélekből a meggyőződés: a szellemi élet felé törekszem. Ám ez a szellemi élet ideológia, ami a világ külső folyamatait tükrözi az emberben, nem pedig egy önálló szellemi világból ered. Azt, amivé az újkorba lépve a régi szellemi élet alakul, a proletár életfelfogás ideológiának érzi. Aki meg akarja érteni a munkáslelki hozzáállását, ami a jelenlegi szociális követelésekben nyilvánul meg, annak föl kell fogni, milyen hatása lehet annak a nézetnek, hogy a szellemi élet: ideológia. Fölhozható itt az az ellenvetés: ugyan mit tud az átlag proletár erről a nézetről, ami többé-kevésbé iskolázott vezetőinek fejében zavarosan motoszkál? Aki így beszél, az nem az étellel összhangban beszél és cselekszik. Nem tudja, hogy mi zajlott le a proletár életében az utóbbi évtizedekben; nincs tisztában azzal, hogy milyen szálak fűzik azt a nézetet: a szellemi élet ideológia, az általa csupán "tudatlannak" tartott radikális szocialisták követeléseire és cselekedeteire s azok tetteire is, akik homályos életimpulzusoktól hajtva "forradalmat csinálnak".

A jelenkor szociális követeléseinek megértésében mutatkozó tragikum abból ered, hogy sokakban nincs semmiféle érzék az iránt, ami a széles tömegek lelki alaphangulatából az élet felszínére tör: figyelmüket nem képesek arra

irányítani, ami az emberek lelkében valóban végbe megy. Aki nem proletár, aggodalommal hallja a proletárok követeléseit: "Csak a termelőeszközök köztulajdonba vételével juthatunk emberhez méltó élethez." Nem tudja azonban elképzelni azt, hogy a régi és az újkor közötti átmenet során osztálya nem csupán a mások birtokolta termelőeszközökkel végzett munkára szólította a munkást, hanem hogy képtelen volt arra, hogy számára ehhez a munkához támaszul szolgáló lelki tartalmat is adjon. Akik az említett módon mellébeszélnek, azt mondhatják: a proletár egyszerűen csak olyan helyzetbe akar jutni az életben, amely az uralkodó osztályokéhoz hasonló; hol játszik ebben szerepet a lelki tartalom kérdése? Sőt, maga a proletár is azt állíthatja: "Nem kívánok semmit a többi osztálytól lelkem számára; azt akarom, hogy ne tudjanak többé kizsákmányolni; azt akarom, hogy megszűnjenek a jelenleg főnnálló osztálykülönbségek." Az effajta beszéd azonban mégsem érinti a szociális kérdés lényegét; semmit sem fed föl annak valódi alakjából. A dolgozó emberek lelkében az olyan tudat, amely az uralkodó osztályoktól valódi szellemi tartalmat örökölt volna, egészen más módon nyilvánítaná ki a szociális követeléseket, mint a modern proletariátus, amely a kapott szellemi életet csupán ideológiának tudja látni. Ez a proletariátus meg van győződve a szellemi élet ideológiajellegéről; ám ez a meggyőződés egyre szerencsétlenebbé teszi. S ez a tudatosan nem ismert, ám intenzíven elszenvedett lelki szerencsétlenség hatásában messze nagyobb jelentőséggel bír a jelenkor szociális helyzetére nézve, mint a külső élethelyzet javítására vonatkozó, a maguk módján szintén jogos követelések.

Az uralkodó osztályok nem ismerik föl, hogy azt az életérzést, amely jelenleg a proletariátusban harcra készen feszül ellenük, maguk idézték elő, mégpedig azzal, hogy szellemi életükből csupán olyasvalamit tudtak örökölni, amit a munkás csak ideológiának érezhet.

A jelenlegi szociális mozgalom jellemző vonását nem az adja, hogy az emberek egyik osztálya élethelyzetének megváltoztatására törekszik, noha természetesen ez kitűnik, hanem az a mód, ahogyan ez a törekvés a gondolati impulzusokból átkerül a valóságba. Csupán egyszer vegyük szemügyre elfogulatlanul a tényeket ebből a szempontból: látni fogjuk, hogy olyan személyiségek, akik gondolkodásukkal a proletár impulzusok irányát akarják követni, csak mosolyognak, amikor arról van szó, hogy ilyen vagy olyan szellemi törekvéssel akarunk a szociális kérdés megoldásához közelebb jutni. Megmosolyogják, mint ideológiát, mint szürke elméletet. Gondolatokból, pusztán a szellemi életből kiindulva – vélik – semmivel sem juthatunk közelebb a jelenkor égető szociális kérdéseire. Ám ha pontosabban utánanézzünk, akkor nyilvánvaló lesz, hogy a modern proletármozgalom tulajdonképpen alapimpulzusa nem abban rejlik, amiről a munkás beszél, hanem gondolatokban.

A modern proletármozgalom, mint talán semmilyen hasonló mozgalom a világon – ha pontosabban szemügyre vesszük, ez egyértelműen kitűnik – gondolatokból ered. Ezt nem pusztán a szociális mozgalom végiggondolásából leszűrte észrevételként említem; ha szabad itt egy személyes megjegyzést tennem, elmondanám a következőt: éveken át tanítottam egy munkásiskolában a legkülönbözőbb szakmákban dolgozó munkásokat. Azt hiszem, hogy eközben megismerkedtem azzal, ami a modern proletár munkás lelkében él. Így lehetőségem nyílt arra is, hogy nyomon kövessem azt, ami a különféle szakmák és foglalkozások szakszervezeteiben történik. Úgy gondolom, hogy nem pusztán elméleti megfontolások alapján beszélek, hanem azt mondom el, amire valódi élettapasztalat eredményeként jutottam.

Aki – és a vezető értelmiségiek között sajnos igen kevés az ilyen ember – a modern munkásmozgalmat ott ismerte meg, ahol azt munkások vezetik, az tudja, milyen jelentősége van annak, hogy az emberek nagy részének lelkét a legintenzívebben egy bizonyos gondolatirány ragadta meg. Ma megnehezíti a szociális kérdésekkel kapcsolatos állásfoglalást az, hogy az egyes osztályok között annyira csekély a kölcsönös megértés lehetősége. A polgári osztályok ma oly nehezen tudnak behelyezkedni a proletárlelkébe, oly nehezen tudják megérteni, hogy egy olyasfajta képzetalkotási mód, mint Karl Marxé, ami – bárhogy viszonyulunk is tartalmához – az emberi gondolkodással szemben a legmagasabb követelményeket támasztja, hogyan találhatott utat a munkásság még kihasználatlan intelligenciájához.

Bizonyos, hogy Karl Marx gondolatrendszerét egyesek elfogadják, mások elutasítják, talán mindketten ugyanolyan joggal; felülbírálhatják is azok, akik Marx és Engels halála után a szociális életet más szempontok szerint szemlélik, mint ők. Nem ennek a gondolatrendszernek a tartalmáról kívánok beszélni. A modern proletármozgalomban nem ez tűnik számomra jelentősnek. Ami a legjelentősebb számomra, az abban a tényben nyilvánul meg, hogy a munkásságon belül a legerősebb impulzusként egy gondolatrendszer hat. Ezt akár így is mondhatjuk: egy gyakorlati mozgalom az emberiség legmindennapibb követeléseivel tán még sohasem állt annyira tisztán gondolati alapon, mint a modern proletármozgalom. Bizonyos értelemben éppen ez az első ilyenfajta mozgalom a világon, ami tisztán tudományos alapokra helyezkedett. Ezt a tényt azonban megfelelő módon kell tekintetbe vennünk. Ha szemügyre vesszük mindazt, amit a modern proletár tudatosan állít saját gondolatairól, érzéseiről és akaratáról, akkor a beható megfigyelés számára egyáltalán nem ez a programszerű állítás tűnik igazán fontosnak.

Igazán fontosnak mutatkozik azonban, hogy a proletárérületben az egész emberre nézve vált döntővé az, ami más osztályok lelki életének csupán egy része: életérzésük gondolati alapja. A proletár azonban nem képes tudatosan elismerni azt, ami benne ilyenfajta benső valóság. Visszatartja ettől az, hogy a gondolati életet ideológiaként hagyományozták rá. Az életét valójában gondolatokra építi; ám ezeket valóságot nélkülöző ideológiának érzi. Nem lehet a proletár életfelfogást és tetteiben történő megvalósulását másképpen megérteni, csak ha teljes horderejében átlátjuk ezt a tényt az újkori emberiség fejlődésén belül.

Abból a módból, ahogyan az eddigiekben a modern proletár szellemi életét leírtuk, felismerhető, hogy a proletár-szociális mozgalom valódi alakjának ábrázolásában elsősorban ennek a szellemi életnek jellemzése a fontos. Mert az a lényeg, hogy a proletár a számára nem kielégítő szociális élethelyzet okait úgy érzi, és megszüntetésükre oly módon törekszik, hogy érzése és törekvése ebből a szellemi életből nyeri irányultságát. S mégis, jelenleg egyáltalán nem tehet mást, minthogy gúnyosan vagy haragosan elutasítja azt a véleményt, hogy a szociális mozgalom e szellemi alapjaiban van valami, ami jelentős hajtóerőt képvisel. Hogyan láthatná be, hogy a szellemi élet ösztönözheti őt, mikor mégiscsak ideológiának érzi? Az ilyennek érzett szellemi léteől nem várhatja, hogy megtalálja a kiutat abból a szociális helyzetből, amit nem akar tovább elviselni. Tudományos beállítottságú gondolkodásmódja révén a modern proletár számára nem csupán maga a tudomány, hanem a művészet, a vallás, az erkölcs és a jog is az emberi ideológia alkotórészévé vált. A szellemi élet ezen ágaiban semmiféle olyan valóságot nem lát működni, ami létére hatna, ami anyagi életéhez bármivel is hozzájárulna. Számára mindezek csupán az anyagi élet visszfényét vagy tükörképét jelentik. Mindazonáltal, ha már létrejöttek, az emberi képzetalkotás útján vagy az akarati impulzusokba való fölvételük révén képesek ismét alakítóan visszahatni az anyagi életre; ám eredendően mégis ebből az életből származnak mint ideológiai képződmények. Maguktól nem képesek arra, hogy elhárítsák a szociális nehézségeket. Csupán az anyagi tényeken belül jöhet létre valami, ami célhoz vezet.

Az emberiség vezető osztályai az újabb szellemi életet olyan formában hagyományozták a proletár népeiségre, ami e népeiség tudata számára elvette ennek az életnek az erejét. Ezt kell mindenekelőtt megértenünk, ha azokra az erőkre gondolunk, melyek megoldást hozhatnak a szociális kérdésre. Ha ez továbbra is így maradna, akkor az emberiség szellemi élete a jelenkor és a jövő szociális követelményeivel szemben tehetetlenségre lenne kárthatva. A modern proletariátus nagy része valóban meg van győződve erről a tehetetlenségről; s ezt a meggyőződést a marxista és a hasonló hitvallások kifejezésre is juttatják. Azt mondják, hogy a modern gazdasági élet saját régebbi formáiból kifejlesztette a jelenlegi kapitalista formát; s ez a fejlődés elviselhetetlen helyzetbe hozta a tőkével szemben a proletariátust. A fejlődés tovább halad; elpusztítja a kapitalizmust a benne működő erők révén, és a kapitalizmushalálából születik majd meg a proletariátus szabadsága. Az újabb szocialista gondolkodók megfosztották ezt a meggyőződést attól a fatalista színezettől, amit bizonyos marxista köröktől kapott. A lényeg azonban náluk is ugyanaz maradt. Kifejeződik ez abban, hogy aki jelenleg igazán szocialista módon akar gondolkodni, annak nem jut eszébe azt mondani: "Ha valahol megjelenik az embernek támaszt nyújtó lelki élet,

ami a kor impulzusaiból merül föl, s egy szellemi valóságban gyökerezik, akkor ebből fog kisugározni az az erő, amely a társadalmi mozgalomnak is megfelelő ösztönzést ad majd."

A jelenkor proletár életviszonyai közé kényszerített ember lelki alapállását az határozza meg, hogy e jelenkorszellemi életével szemben nem képes ilyen elvárást támasztani. Olyan szellemi életre van szüksége, amelyből lelkébe az emberi méltóság érzését adó erő sugárzik. Mert az újabb kor kapitalista gazdasági rendjébe kényszerítve lelkének legmélyebb igényei ilyen szellemi életre irányultak; de a vezető osztályoktól számára ideológiaként hagyományozott szellemi élet üressé tette lelkét. A jelenlegi szociális mozgalom irányító erejét éppen az adja, hogy a modern proletariátus követeléseiben a szellemi élettel való másfajta kapcsolat vágya működik, mint amit a jelenlegi társadalmi rend adni tud számára. Ám ezt a tényt sem a proletariátus, sem az emberiség többi része nem fogja föl helyesen. A nem-proletár nem szenved a modern szellemi élet ideológiájellegétől, amit ő maga hozott létre. A proletár szenved tőle; de az öröklött szellemi élet ideológiájellege elvette tőle a szellemi javak megtartó erejében való hitét. E tény belátásától függ a lehetőség, hogy rátaláljunk arra az útra, amely az emberiség jelenlegi szociális helyzetének zűrzavarából kivezethet. A vezető osztályok befolyása révén az új gazdasági forma kialakulása során olyan társadalmi rend jött létre, ami elzárta ezt az utat. Meg kell találnunk azt az erőt, ami ezt megnyitja.

Újra át kell gondolnunk, amit ezen a területen gondolni szoktunk, ha megfelelően átérezzük annak a súlyát, hogy az emberek olyan társadalmi együttélése, amelyben a szellemi élet ideológiaként működik, nélkülözi a szociális organizmust életképessé alakító erők egyikét. A jelenlegi a szellemi élet tehetetlenségének betege; s ez a betegség súlyosbodik azáltal, hogy hajlamosak vagyunk létezését tagadni. Ennek a ténynek a beismerésével juthatunk ahhoz az alaphoz, melyen a szociális mozgalomnak megfelelő gondolkodás kifejlődhet.

A proletár jelenleg úgy véli, hogy lelkének egyik alaperejét érinti, amikor osztálytudatáról beszél. Az igazság azonban az, hogy mióta a kapitalista gazdasági rend igájába kényszerítették, olyan szellemi élet után kutat, amely képes lelkének támaszt nyújtani, emberi méltóságának tudatát megadni; s ezt a tudatot az ideológiájellegűnek érzett szellemi élet nem tudja kifejleszteni. Ezt a tudatot kereste, s mivel nem tudta megtalálni, a gazdasági életből származó osztálytudattal pótolta.

Tekintetét egy hatalmas, szuggesztív erő pusztán a gazdasági életre irányította; s immár nem hisz abban, hogy bármilyen más, lelki vagy szellemi területen indítékot lelhetne ahhoz, aminek a szociális mozgalom területén szükségszerűen történnie kell. Egyedül abban hisz, hogy a lélek és szellemnélküli gazdasági élet fejlődése révén előidézhető az az állapot, amelyet ő emberhez méltónak érez. Így kényszerült arra, hogy egyedül a gazdasági élet átalakításában keresse üdvét. Arra a meggyőződésre kényszerült, hogy pusztán a gazdasági élet átalakítása eltünteti majd mindazt a kárt, amit a magánvállalkozás, a munkaadók önzése és arra való képtelensége okozott, hogy a munkavállalók emberi méltóságát tekintetbe vegyék. Így jutott el a modern proletár oda, hogy a szociális organizmus egyedüli gyógymódját a magántulajdonban lévő termelőeszközök kollektív működtetésében, sőt, társadalmi tulajdonba vételében lássa. E meggyőződés úgy jött létre, hogy tekintetét bizonyos értelemben elfordította mindenlelki és szellemi dologtól, és egyedül a gazdasági folyamatra irányította.

Így keletkezett mindaz az ellentmondás, ami a modern proletármozgalomban rejlik. A modern proletár azt hiszi, hogy a gazdaságból, a gazdasági életből kell mindannak kifejlődnie, ami végül megadja teljes emberi jogait. Ezekért a jogokért küzd. Törekvésében azonban van valami, ami sohasem léphet föl egyedül a gazdasági élet következményeként. Jelentős, komoly hangsúlyú tény, hogy a jelenlegi emberiség életszükségleteiből adódó, különféle alakot öltő szociális kérdések mélyén olyasvalami rejlik, amiről úgy vélik, hogy a gazdasági életből származik; ám ez sohasem jöhetne csupán abból létre, sokkal inkább azt a fejlődési vonalat követi, ami a rabszolgaságtól a feudális korjobbágyrendszerén keresztül a modern munkásproletariátushoz vezet. Bárhogyan alakult is a modern életben az áruforgalom, a pénzforgalom, a tőke, a földtulajdon és így tovább, ezen belül kialakult valami, amit nem mondtak ki világosan, s amit a modern munkás sem érzett tudatosan, s ami mégis

szociális akaratának tulajdonképpeni alapimpulzusa. Ez pedig a következő: a modern kapitalista gazdasági rendszer alapjában véve csupán árukat ismer a maga területén. A gazdaság szervezetén belül ismeri ezen áruk értékképését. S az újabb kor kapitalista rendszerében áruvá vált valami, amiről a munkás ma úgy érzi, hogy nem szabad áruvá válnia.

Ha egyszer majd belátják, hogy az egész modern proletár szociális mozgalom egyik alapimpulzusa az, hogy milyen erős irtózás él a modern proletár ösztöneiben, tudatalatti érzéseiben attól, hogy munkaerejét éppúgy el kell adnia a munkaadónak, ahogyan az ember árut ad el a piacon; félelem attól, hogy munkaereje a kereslet és kínálattörvényei szerint áruként játszik szerepet a munkaerőpiacon; ha rájönnek arra, hogy a munkaerő-árutól való irtózásnak mekkora jelentősége van a modern szociális mozgalomban; ha egészen elfogulatlanul belátják, hogy még a szocialista elméletek sem beszéltek arról elég mélyrehatóan és radikálisan, ami itt működik, akkor találnak majd rá az első impulzus – az ideológiajellegűnek érzett szellemi élet – után a másodikra, amelyről azt kell mondanunk, hogy ma ez teszi a szociális kérdést oly nyomasztóvá, sőt égetővé.

Az ókorban voltak rabszolgák; az egész embert áruba bocsátották. Valamivel kevesebbet, ám mégis az ember lényének egy részét iktatták be a gazdasági folyamatba a jobbjágyrendszerben. A kapitalizmus olyan hatalommá vált, ami az emberi lény bizonyos részére – a munkaerőre – még rányomja az áru bélyegét. Nem azt akarom itt mondani, hogy nem vették még észre e tényt, ellenkezőleg, a jelenkor szociális életében ezt alapvetően fontos ténynek érzik, olyasvalaminek, ami jelentős súllyal esik latba a modern szociális mozgalomban. De amikor ezt figyelembe veszik, csupán a gazdasági életre tekintenek: az árujelleg kérdését pusztán gazdasági problémaként fogják föl. Azt hiszik, hogy magából a gazdasági életből kell fakadniuk azoknak az erőknek, amelyek létrehoznak egy olyan állapotot, melyben a proletár nem érezné többé magához méltatlannak munkaereje betagozását a szociális organizmusba. Látják, hogy az emberiség újabb történelmi fejlődésében miként bontakozott ki a modern gazdasági forma; azt is látják, hogy ez a gazdasági forma az emberi munkaerőre az árujelleg bélyegét nyomta. Ám nem látják, hogy magában a gazdasági életben rejlik az, hogy mindennek, amit beletagoznak, áruvá kell válnia. A gazdasági élet áruk előállításából és célszerű felhasználásából áll. Nem szabadíthatjuk meg az emberi munkaerőt árujellegétől addig, mígnem találunk lehetőséget arra, hogy kiszakítsuk a gazdasági folyamatból. Nem arra kell irányulnia a törekvésnek, hogy a gazdasági folyamatot úgy alakítsák át, hogy az emberi munkaerő benne jogaihoz, megbecsüléshez jusson, hanem arra, hogy miként lehet a munkaerőt a gazdasági folyamatból úgy kiemelni, hogy azok a szociális erők határozassák meg, melyek árujellegét elveszik. A munkás a gazdasági élet olyan állapotát óhajtja, melyben a munkaereje az őt megillető helyet foglalhatja el. Azért kívánja ezt, mert nem látja át, hogy munkaerejének árujellege lényegében abból ered, hogy teljesen bele van szöve a gazdasági folyamatba. Azáltal, hogy munkaerejét ki kell szolgáltatnia e folyamatnak, egész ember-mivoltában felörlődik benne. A gazdasági folyamat, jellegénél fogva mindaddig a munkaerő legcélszerűbb felhasználására törekszik ugyanúgy, ahogy árukat használnak föl benne, amíg a munkaerő szabályozása tőle függ. A modern gazdasági élethatalmától mintegy hipnotizálva, az emberek tekintetüket egyedül arra irányítják, ami benne működik. A figyelem ilyen irányultsága miatt sohasem fedezik föl, hogy a munkaerőnek nem szükséges áruvá válnia; hiszen egy másik gazdasági forma csupán más módon fogja áruvá alakítani. A munka kérdését – igazi alakjában – mindaddig nem lehet a szociális kérdés részévé tenni, amíg nem látják be, hogy a gazdasági életben az áruterelés, árucsere és árufogyasztás olyan törvények szerint megy végbe, amelyeket olyasfajta érdekek határoznak meg, melyek hatásköre nem terjedhet ki az emberi munkaerőre.

Az újkori gondolkodás nem tanulta meg elválasztani egymástól egyrésztől azt, ami munkaerőként az emberhez kapcsolódva a gazdasági életbe tagozódik; másrésztől azt, ami eredetében az embertől függetlenül azt az utat járja végig, amelyet az áru fut be az előállítástól a fölhasználásig. Ha majd egy ebben az irányban haladó egészséges gondolkodásmód megmutatja a munka kérdésének valódi alakját, akkor e gondolkodásmód révén az is tisztázódik, hogy az egészséges szociális organizmusban a gazdasági életnek milyen helyet kell elfoglalnia.

Mindebből már láthatjuk, hogy a "szociális kérdés" három külön kérdésre tagozódik. Az első a szociális organizmuson belül a szellemi élet egészséges formájára utal; a második azt szemlélteti, hogyan illeszkedhet bele helyesen a munkaviszony a közösség életébe; és harmadikként az adódik, hogy ebben hogyan kell a gazdasági életnek működnie.

II. A szociális kérdések és szükségletek élet által megkövetelt valóságú megoldási kísérletei

Azt a jellegzetességet, ami az újabb időkben a szociális kérdés sajátos formájához vezetett, így is kifejezhetjük: a technika által támogatott gazdasági élet, a modern kapitalizmus bizonyos magától értetődő természetességgel működött, és a modern társadalmat egy bizonyos belső rendhez vezette. Miközben az emberi figyelem arra irányult, amit a technika és a kapitalizmus hozott magával, elsiklott a szociális organizmus más ágai, területei fölött. Ahhoz azonban, hogy a szociális organizmus egészséges legyen, szükséges az is, hogy az emberi tudatból kiindulva e területek igazi tevékenységét is megjelöljük.

Hogy világossá váljon, amit a szociális kérdés *átfogó, sokoldalú* szemléletének hajtóerejeként jellemezhetünk, talán egy hasonlat a legalkalmasabb. Ám vegyük figyelembe, hogy ezt csupán hasonlatnak szánjuk, amely támogathatja az emberi megértést, hogy képzetet nyerhessen a szociális organizmus gyógyulásáról. Aki az itt megjelölt nézőpontból a legbonyolultabb természeti organizmust, az emberi szervezetet szemléli, annak figyelmét arra kell irányítania, hogy a szervezet egésze három egymás mellett működő rendszerből áll, melyek mindegyike bizonyos önállósággal rendelkezik. E három rendszert a következő módon jellemezhetjük: az ember természeti organizmusában az egyik terület az, ami az *idegrendszer és az érzékszervek* működését foglalja magában. A szervezet legfontosabb része után, ahol bizonyos fokig összpontosul az ideg- és érzékszervi működés, *ezt fejrendszernek* nevezhetjük. Az emberi szervezet második tagjaként azt ismerhetjük föl, ha valódi megértést akarunk nyerni ez irányban, amit ritmikus rendszernek nevezhetünk. Ez a *lélegzésből, a vérkeringésből* és mindabból áll, ami az emberi organizmus *ritmikus folyamataiban* fejeződik ki. Harmadikként azután azt ismerhetjük föl, ami a *tulajdonképpeni anyagcsere* szerveivel s folyamataival függ össze.

Ebben a három rendszerben foglaltatik benne mindaz, ami az emberi szervezet egészének működését - kölcsönösen összefüggve - egészséges módon fönntartja.

Von Seelenrdseln (A lélek rejtélyéről, GA 21) című könyvemben megkíséreltem - legalább vázlatosan - jellemezni az emberi természeti organizmusnak ezt a hármas tagozódását, teljes összhangban a mai tudományos kutatás állításaival. Világos számomra, hogy a közeljövőben a biológia, a fiziológia, az egész természettudomány eljut az emberi organizmus olyan szemléletéhez, amely átlátja, hogy ez a három tag - fejrendszer, keringési vagy mellkasi-rendszer, anyagcsere-rendszer - hogyan tartja fönnt az emberi szervezet összműködését azáltal, hogy bizonyos önállósággal működnek, hogy *nincs* a szervezetnek abszolút centralizációja, hogy e három rendszer mindegyike sajátos, rá jellemző viszonyban van a külvilággal. A fejrendszer az érzékszerveken keresztül, a keringési vagy ritmikus rendszer a lélegzés révén, az anyagcsere-rendszer pedig a táplálkozási és mozgásszervek segítségével kapcsolódik a külvilághoz.

A természettudomány még nem tart ott, hogy amire itt utaltam, amit a szellemtudomány alapján próbáltam a természettudomány számára használhatóvá tenni, magukon a természettudományos körökön belül is oly mértékben elismerjék, mint ahogyan az a megismerés útja szempontjából kívánatos lenne. Ez viszont annyit jelent, hogy gondolkodási szokásaink, az egész mód, ahogyan a világot elképzeljük, még nem felel meg teljesen annak, ami például az emberi szervezetben a természeti működés benső lényegeként kifejeződik. Éppúgy azt is mondhatnánk: „Nos, igen, a természettudomány még ráér; fokozatosan közelít eszményeihez, és egyszer majd eljut oda is, hogy sajátjának ismerje el az effajta szemléletmódot.” A szociális organizmus vizsgálata és működése szempontjából azonban nem várhatunk. Itt nem csupán a szakembernek, hanem minden emberi léleknek - hiszen a szociális organizmusért való tevékenységben mindenki részt vesz - legalább ösztönös ismerettel kellene rendelkeznie arról,

mire van szüksége a szociális organizmusnak. Csupán úgy fejlődhet ki a szociális organizmus alakítására vonatkozó egészséges gondolkodás és érzület, egészséges akarat és kívánság, ha – akár többé-kevésbé pusztán ösztönösen – tisztában vagyunk azzal, hogy ennek a szociális organizmusnak ahhoz, hogy egészséges legyen, éppúgy hármasan tagoltnak kell lennie, mint a természeti organizmusnak.

Mármost, amióta Scháffle megírta könyvét a szociális organizmus építményéről, analógiákat próbáltak keresni egy természeti lény – mondjuk, az emberi szervezet – és az emberi társadalom között. Meg akarták határozni, hogy a társadalom szervezetében mi a sejt, a sejtszerkezet, a szövet és így tovább! Nem is olyan régen jelent meg Meray *Weltmutation* című könyve, amelyben bizonyos természettudományos tényeket és törvényeket egyszerűen átvisznek az emberi társadalom szervezetére. Ezekhez a dolgokhoz, az effajta analógiákkal történő játszadozáshoz abszolút semmi köze sincs az itt elmondottaknak. S aki úgy véli, hogy fejtegetéseinkben a természeti organizmus és a társadalom szervezete közötti analógiajáték folyik, az csupán azt bizonyítja ezzel, hogy nem mélyedt el az itt elmondottak szellemébe. Mert nem arra törekszünk, hogy valamely természettudományos ténynek megfelelő igazságot a szociális organizmusba átültessünk; hanem arra, hogy az emberi gondolkodás, az emberi érzés a természeti organizmus szemléletéből tanulja meg az életképes lehetőségeket érzékelni, és azután ezt az érzékelésmódot a szociális organizmusra alkalmazni. Ha a természeti organizmusról tanultakat egyszerűen csak átviszi a szociális organizmusra az ember, amint az gyakran történik, úgy ezzel csupán azt mutatja, hogy nem akarja elsajátítani azt a képességet, amellyel a szociális organizmust önállóan, önmagában szemlélheti, saját törvényeit kutathatja – ahogyan erre a természeti organizmus megértéséhez szükség van. Amikor valaki a szociális organizmust – ahogyan a természetkutató a természeti organizmust – a maga önállóságában valóban objektív módon vizsgálja azért, hogy saját törvényeit fölfedezze, abban a pillanatban a szemlélet komolysága folytán megszűnik minden analógia-játék.

Azt is gondolhatja valaki, hogy az itt ábrázoltak alapja az a hit, hogy a szociális organizmust a természettudomány mintájára kialakított szürke elmélet szerint kell „fölepíteni”. Ez azonban a lehető legtávolabb áll az itt elmondottaktól. Egészen másról van szó. Az emberiség jelenlegi történelmi krízise azt követeli, hogy *minden egyes emberben* bizonyos *érzések* ébredjenek, s hogy a nevelési- és az iskolarendszer éppúgy ösztönzést adjon ezekhez az érzésekhez, mint a négy számtani alaplételem megtanulásához. Ami eddig – anélkül, hogy tudatosult volna az emberi lélekben – létrehozta a szociális organizmus régi formáit, az a jövőben már nem hat. A jelenkortól kezdődően az emberi életbe újonnan belépni kívánó fejlődési impulzusok közé tartozik az is, hogy az említett érzéseket éppúgy megkövetelik majd az egyes embertől, mint ahogyan már régóta megkövetelnek egy bizonyos iskolai végzettséget. A jelenkortól kezdve az élet megkívánja az embertől, hogy megtanuljon egészségesen érezni az iránt, miként kell a szociális organizmus erőinek úgy működniük, hogy ez az organizmus életképesnek bizonyuljon. Azt az érzést kell elsajátítania az embernek, hogy egészségtelen, antiszociális az, ha *nem* ilyen érzésekkel akar részt venni a szociális organizmus életében.

Manapság a „szocializálásról” úgy beszélnek, mint valamiről, amit a kor igényel. Ám ez a szocializálás nem egy gyógyító folyamat, hanem a szociális organizmuson végzett kuruzslás, akár még pusztító folyamat is lehet, ha nem költözik az emberi szívbe, az emberi lélekbe – legalább *ösztönösen* – a *szociális organizmus hármasságának* szükségszerűségére vonatkozó felismerés. A szociális organizmusnak törvényszerűen ki kell alakítania ezt a három tagot az egészséges működéséhez.

Egyik ezek közül a gazdasági élet; ennek vizsgálatával kell kezdenünk, mert hiszen a modern technika és a kapitalizmus révén egészen szembeűnő módon, az élet minden más területét uralva épült be az emberi társadalomba. A gazdasági életnek a szociális organizmuson belül önállóan kell lennie, éppúgy relatíve önállóan, mint ahogyan az emberi szervezetben relatíve önálló az ideg-érzékszervi rendszer. A gazdasági életnek ahhoz van köze, ami az áruterelés, áruforgalom és árufogyasztás körébe tartozik.

A szociális organizmus *második tagjának* a jogi életet, a voltaképpeni politikai életet kell tekintenünk. Ehhez tartozik az, amit a régi jogállam értelmében a tulajdonképpeni államéletnek nevezhetünk. Míg a gazdasági élet területéhez tartozik mindaz, amit az ember a természettől és saját tevékenységéből igényel, tehát az áru, áruforgalom és az árufogyasztás, a szociális organizmus e második tagjának csak ahhoz lehet köze, ami tisztán emberi alapon az emberek egymáshoz való viszonyára vonatkozik. A szociális organizmus tagjainak megismerése

szempontjából lényeges tudnunk, miféle különbség van a nyilvános jog rendszere – amely emberi alapon az emberek egymáshoz való viszonyával foglalkozik – és a gazdasági rendszer között, melynek *csupán* az ártermeléshez, áruforgalomhoz és árufogyasztáshoz van köze. Az életben érzékeny különbséget kell tennünk ezek között, hogy ezáltal a gazdasági életet elválasszuk a jogi élettől, ahogyan az ember természeti organizmusában is elkülönül a külső levegőt feldolgozó tüdő tevékenysége az ideg-érzékszervi élet folyamataitól.

A szociális organizmus harmadik tagjának azt kell tekintenünk, ami a szellemi élettel kapcsolatos, s aminek ugyancsak önállóan kell csatlakoznia a másik két taghoz. Még pontosabban úgy is mondhatnánk, mivel a „szellemi kultúra” megjelölés, illetve mindaz, ami a szellemi életre vonatkozik, nem egészen pontos, mindazt szellemi életként kell fölfognunk, ami az egyes emberi individuumok természetes adottságain alapszik, s aminek ezen – mind szellemi, mind fizikai – adottságok alapján bele kell kerülnie a szociális organizmusba. Az első rendszernek, a gazdasági rendszernek ahhoz van köze, amire szükség van, hogy a külvilághoz való anyagi viszonyát szabályozni tudja az ember. A második rendszernek azzal van dolga, aminek az emberek egymás közötti viszonyai miatt a szociális organizmusban jelen kell lennie. A harmadik rendszernek köze van mindahhoz, aminek az egyes emberi individuumból kell származnia és a szociális organizmusba kell illeszkednie.

Amilyen igaz az, hogy az újabb korban a társadalmi élet jellegét voltaképpen a modern technika és a modern kapitalizmus szabta meg, éppoly szükséges az is, hogy a sebeket, melyeket az emberi társadalmon ejtettek, azzal gyógyítsuk be, hogy az embert és az *emberi közösségi életet* a szociális organizmus három tagjával helyes viszonyba hozzuk. A gazdasági élet az újabb korban egyszerűen önmaga által egészen határozott formát öltött. Egyoldalú működése révén különleges hatalomra tett szert az emberi életben. A szociális élet másik két tagja eddig nem volt abban a helyzetben, hogy ugyanilyen magától értetődő módon, saját törvényei szerint helyesen illeszkedjék bele a szociális organizmusba. Ezeknél arra van szükség, hogy az ember a fentebb megjelölt érzésekből kiindulva végezze el a szociális tagolást, ki-ki a maga helyén, ahol éppen áll. Mert abban az értelemben, ahogyan mi itt kívánunk a szociális kérdés megoldási kísérleteivel foglalkozni, minden egyes embernek megvan a maga szociális feladata a jelenben és a legközelebbi jövőben.

A szociális organizmus első tagja, a gazdasági élet éppúgy természeti adottságokon alapszik, mint ahogyan az egyes ember testi és szellemi organizmusának adottságain alapszik az, amivé a tanulás, a nevelés, az élet révén válhat. Ez a természeti alap egyszerűen rányomja bélyegét a gazdasági életre és ezáltal az egész szociális organizmusra; ám ez a természeti alap létezik anélkül, hogy bármilyen szociális organizáció, bármilyen szocializálás eredendően érintené. A szociális organizmus életének éppúgy alapjául kell venni, mint ahogyan az ember nevelésénél is alapul kell vennünk azokat az adottságokat, melyekkel különböző területeken rendelkezik: természetes testi és szellemi rátermettségét. Minden szocializálásnál, minden olyan próbálkozásnál, ami az emberi együttélésnek gazdasági formát ad, tekintettel kell lennünk a természeti alapokra; hiszen minden áruforgalomnak és mindenfajta emberi munkának és szellemi életnek eredendően az az alapja, ami az embert a természet egy meghatározott darabjához kapcsolja. A szociális organizmusnak a természeti alappal való összefüggéséről úgy kell gondolkodnunk, ahogyan az egyes embernél a tanulás vonatkozásában gondolkodunk adottságairól. Szélsőséges esetek világítják meg ezt legjobban. Gondoljunk csak például arra, hogy a Föld bizonyos területein, ahol az emberek kézenfekvő tápláléka a banán, az emberi együttélés szempontjából az számít munkának, amivel a banánt termőhelyéről egy adott helyre szállítják, s fogyasztási cikké teszik. Ha összehasonlítjuk azt az emberi munkát, amit ahhoz kell fölhasználni, hogy a *banán* fogyaszthatóvá váljon az emberi társadalom számára, azzal a munkával, amit itt mifelénk, Közép-Európában el kell végezni ahhoz, hogy a búza fogyaszthatóvá váljon, akkor kiderül, hogy a banánra legalább háromszázszor kevesebb munkát kell fordítani, mint a búzára.

Bizonyára szélsőséges ez az eset; ám a szükséges munkamennyiségnek a természeti adottságokhoz való viszonyát meghatározóan Európa bármely társadalmi szervezetében a termelési ágak között vannak ilyen különbségek – nem olyan mértékben, mint a banán és a búza esetében, de léteznek ilyen különbségek. Így a gazdaság szervezetén belül meghatározódik, hogy az embernek gazdasága természeti adottságaihoz való viszonya révén milyen mennyiségű munkát kell a gazdasági folyamatba fektetnie. Hasonlítsuk például csak össze: *Németországban*, a közepes hozamú területeken a búza terméshozama körülbelül *hét-nyolcszorosa* a vetésnek; *Chilében tizenkétszerese*, *Észak-Mexikóban tizenhétszerese*, *Peruban* pedig *húszszorosa*. (Vö. Jentsch:

Mindez összetartozó egésznek alkot, ami olyan folyamatokból áll, melyek az embernek a természethez való viszonyával kezdődnek s abban folytatódnak, amit az embernek azért kell tennie, hogy a természet produktumait átalakítsa és fogyaszthatóvá tegye; ezek a folyamatok és csakis ezek alkotják az egészséges szociális organizmus gazdasági részét. Ez úgy áll benne a szociális organizmusban, mint az emberi szervezet egészében a fejrendszer, amelytől az individuális adottságok függenek. Amiként azonban a fej- rendszer a tüdő-szív-rendszertől függ, éppúgy függ a gazdasági rendszer is az emberi munkateljesítménytől. S ahogyan a fej sem képes a lélegzés szabályozását önállóan elvégezni, úgy az emberi munkarendszert sem maguknak a gazdasági életben ható erőknél kell szabályozniuk.

A gazdasági életben az ember az érdekein keresztül vesz részt; ezek alapját lelki és szellemi szükségletei képezik. Hogy miként lehet legcélszerűbben megfelelni a szükségleteknek a szociális organizmusban úgy, hogy ezzel az egyes ember érdekeit a lehető legjobban kielégítsék, s hogy a számára legelőnyösebb módon vehessen részt a gazdaságban: ezt a kérdést kell gyakorlatilag megoldani a gazdasági testület intézményeiben. Ez csupán úgy lehetséges, ha az érdekek valóban szabadon érvényesülhetnek, s ha megvan arra a lehetőség és az akarat is, hogy megtegyük azt, ami kielégítésükhöz szükséges. Az érdekek a gazdasági élet körén kívül keletkeznek, az ember testi és lelki lényének kibontakozása mentén. A gazdasági élet feladata olyan intézmények létrehozása, amelyek eleget tesznek ezen érdekeknek. Ezeknek az intézményeknek semmi másra sem lehet közük, mint egyedül az áruk előállításához és cseréjéhez, tehát javakhoz, melyeknek az emberi szükségletek adják meg az értékét. Az áru értékét a fölhasználó adja. Miután értékét a felhasználótól kapja, az áru egészen másként vesz részt a szociális organizmusban, mint bármi más, ami az embernek mint a társadalom tagjának értéket jelent. Elfogulatlanul kellene vizsgálnunk a gazdasági életet, melynek körébe az áruterelés, árucseré és árufogyasztás tartozik. Miközben az egyik ember a másik számára árut termel, más kapcsolatban vannak, mint akkor, amikor kapcsolatuk jogviszonyon alapul. Ezt a *lényeges* különbséget nem *puszta* szemlélőként észlelik majd: a szemlélődéstől el fognak jutni ahhoz a gyakorlati követeléshez, hogy a szociális organizmusban teljesen el kell különíteni a jogéletet a gazdasági élettől. Azokhoz a jogviszonyokhoz, amelyeknek fenn kell állniuk az emberek között, nem abból a tevékenységből adódhatnak a lehető legjobb impulzusok, melyet az emberek az áruterelést és árucserét szolgáló intézményekben folytatnak. A gazdasági intézmények keretein belül az ember és ember közötti kapcsolat abból áll, hogy egyik a másik érdekeit szolgálja; alapvetően különbözik ettől az a viszony, mely a jogéletben az egyes emberek között van.

Mármint azt is hihetnénk, hogy e különbségtevés szempontjából már az is elegendő volna, ha a gazdasági életet szolgáló intézményeken belül gondoskodnának azokról a jogokról is, melyeknek a gazdasági életben részt vevő emberek egymáshoz való viszonyában kell érvényesülniük. – Az ilyesfajta hit nem az élet valóságában gyökerezik. Az ember csupán akkor láthatja helyesen a közte és más emberek között fennálló jogviszonyt, ha *nem* a gazdaság területén, hanem egy attól teljesen elválasztott területen éli át. Ezért kell az egészséges szociális organizmusban a gazdasági élet *mellett* önállóan kibontakoznia annak az életnek, melyben az emberek közötti jogok keletkeznek, és ahol azokat igazgatják. A jogélet azonban a tulajdonképpeni politikai terület, az állam élete. Amennyiben az emberek beleviszik a jogállam törvényalkotásába és igazgatásába azokat az érdekeket, melyeket a gazdasági életben kell szolgálniuk, úgy a keletkező jogok csupán ezen érdekek kifejeződései lesznek. Ha a jogállam egyben maga gazdálkodó is, elveszti azt a képességét, hogy az emberek jogéletét szabályozza: mert intézkedéseinek és intézményeinek az emberek áruk iránti igényeit kell szolgálniuk, s ezáltal a jogéletre irányuló impulzusoktól eltávolodnak.

Az egészséges szociális organizmus a gazdasági testület mellett második tagjaként megköveteli az önálló politikai államéletet. Az önálló gazdasági testületben az emberek a gazdasági élet erői révén olyan berendezkedéshez fognak jutni, mely a lehető legjobban szolgálja az áruterelést és az árucserét. A politikai államtestületben olyan intézmények jönnek majd létre, melyek az emberek és az ember-csoportok kölcsönös kapcsolatait úgy irányítják, hogy az az ember jogtudatának megfeleljen.

A jogállam és a gazdasági terület teljes elválasztásának jelzett követelményét itt olyan szempontból kiindulva állítottuk föl, amely a *valóságos* emberi életben megvan. E szempontot nem veszi tekintetbe, aki a jogéletet és a gazdasági életet össze akarja kapcsolni egymással. A gazdasági életben résztvevő embereknek természetesen van

jogtudatuk; de amikor a jog értelmében döntenek a törvényhozásról és a közigazgatásról a jogállamban – amely nem vesz részt a gazdasági életben –, akkor *csakis* e jogtudat alapján, s nem gazdasági érdekek alapján fognak dönteni. Az ilyen jogállamnak megvan a saját törvényhozói és közigazgatási testülete, melyek az újabb kor jogtudatából adódó alapelvek szerint épülnek föl. A jogállam az emberiségtudatnak ama impulzusaira fog épülni, melyeket ma demokratikusnak nevezünk. A gazdasági terület a gazdasági élet impulzusaiból megalkotja majd a maga törvényhozói és igazgatási testületét. E testületek *vezetése* és a jogi terület *vezetése* között szükséges kapcsolat ahhoz hasonló lesz, mint amilyen jelenleg a szuverén államterületek vezetése között van. Ez a tagozódás biztosítja majd, hogy ami az egyik testületben kibontakozik, a szükséges hatást gyakorolhassa arra, ami a másikban létrejön. Ezt a hatást az akadályozza, hogy az egyik terület önmagán belül akarja kibontakoztatni azt, amit a másiktól kellene megkapnia.

Ahogy a gazdasági élet egyrészt függvénye a természeti adottságoknak (éghajlat, a terület földrajzi jellemzői, ásványi kincsek stb.), úgy másrészt függ azoktól a jogviszonyoktól is, melyeket az állam teremt a gazdálkodó emberek és embercsoportok között. Ezzel megjelöltük annak határait, amit a gazdasági élet tevékenysége átfoghat és át is kell fognia. Ahogy a természet olyan előfeltételeket teremt, melyek a gazdaság körén kívül vannak, s melyeket a gazdálkodó embernek adottságként kell elfogadnia, amire gazdaságát építheti, ugyanúgy mindazt, ami a gazdaság területén az emberek között jogviszonyt alapít, az egészséges szociális organizmusban a jogállamnak kell szabályoznia, amely – miként a természeti adottságok a gazdasági élettel szemben – önállóan bontakozik ki.

Az emberiség eddigi történelmi létesülése során kialakult szociális organizmusban, ami a gépkorszak és a modern kapitalista gazdasági forma révén vált azzá, ami meghatározta a szociális mozgalom jellegét, a gazdasági élet nagyobb körre terjed ki, mint ahogyan egy egészséges szociális organizmusban kívánatos volna. Jelenleg a gazdasági körforgásban, melyben csupán *árunknak* kellene mozogniuk, részt vesz az emberi munkaerő és egyes jogok is. A munkamegosztáson alapuló gazdasági testületben jelenleg nem csupán árut árura, hanem ugyanezen gazdasági folyamat révén árut munkára és árut jogra is lehet cserélni. (Árunak nevezek minden olyan dolgot, ami emberi tevékenység segítségével vált fölhasználhatóvá bárhol, ahová az emberek vitték. Még ha egyes közgazdászoknak ez a megjelölés visszatetszőnek vagy nem kielégítőnek tűnik is, annak megértéséhez, hogy minek kell a gazdasági élethez tartoznia, jó szolgálatot tehet.) Ha valaki vásárol egy földdarabot, ezt úgy kell tekintenünk, mint a föld árura történt cseréjét, mely áru reprezentánsa a vásárló pénz. A földterület azonban a gazdasági életben nem áruként fejti ki hatását; a szociális organizmusban a föld az embernek a föld használatára *való joga* révén vesz részt. Ez a jog egészen más, mint az a viszony, ami egy áru megtermelője és az áru között áll fenn. Ez utóbbi viszony – természetéből adódóan – nem terjed ki arra az ember és ember közötti egészen másfajta viszonyra, ami azáltal jön létre, hogy valaki egy földterület kizárólagos használatával rendelkezik. A tulajdonos másokat, akik megélhetésük érdekében munkát végeznek ezen a földterületen vagy rajta kell lakniuk, függőségbe hoz. Amennyiben az emberek kölcsönösen valódi árukat cserélnek, melyeket maguk állítanak elő vagy fogyasztanak, nem alakul ki függőség, amely ezen a módon hat ember és ember között.

Aki az élet e tényét elfogulatlanul átlátja, annak világos lesz, hogy az egészséges szociális organizmus intézményeiben ez kifejezésre jut. Mindaddig, míg a gazdasági életben árut árura cserélnek, ezek értékképzése független marad a személyek és csoportok között fennálló jogviszonyoktól. Mihelyt azonban árut jogra cserélnek, ezzel magát a jogviszonyt érintik. Nem a cseréről van szó; ez a jelenlegi, munkamegosztáson alapuló szociális organizmus életének szükséges eleme; arról van szó, hogy a jognak árura cserélése magát a jogot is áruvá teszi, ha ez a jog a gazdasági életben *belül* keletkezik. Ezt csupán azzal lehet megakadályozni, ha egyrészt léteznek olyan intézmények a szociális organizmusban, melyek célja *egyedül* az, hogy biztosítsák az áruk legcélszerűbb körforgását; másrészt vannak olyanok, melyek a termelők, kereskedők és fogyasztók árucserére vonatkozó jogait szabályozzák. *Ezek* a jogok lényegük szerint egyáltalán nem különböznek más jogoktól, melyek az emberek egymás közötti, árucserétől teljesen független viszonyára vonatkoznak. Ha én embertársamat egy áru eladásával megkárosítom vagy támogatom, akkor ez a szociális életnek ugyanazon területéhez tartozik, mintha egy olyan tevékenységgel illetve mulasztással károsítanám meg vagy támogatnám, mely közvetlenül nem fejeződik ki árucserében.

Az egyes ember életében a jogi intézkedések hatásai elvegyülnek a tisztán gazdasági tevékenységből származó

hatásokkal. Az egészséges szociális organizmusban ezeknek két különböző irányból kell jönniük. A gazdasági szervezetben a vezető személyiségek számára a szükséges szempontok a szakmai nevelésből és a szakmai jártasságból eredő tapasztalatból adódnak. A jogi szervezetben a törvények és a közigazgatás révén valósul meg az, amit a jogtudat az egyes emberek vagy embercsoportok egymáshoz való viszonyában megkövetel. A gazdasági szervezet lehetővé teszi, hogy azonos foglalkozási vagy fogyasztói érdekekkel, vagy más vonatkozásban azonos szükségletekkel rendelkező emberek olyan társulásokat alakítsanak, melyek kölcsönös tevékenységük révén létrehozzák a gazdaság egészét. Ez a szervezet társulásos alapon és a társulások viszonyára fog fölépülni; és ezek a társulások pusztán gazdasági tevékenységet fejtenek ki. A jogi alapot, melyen munkájuk alapszik, a jogi szervezettől kapják. Ha ezek a gazdasági társulások érvényesíteni tudják gazdasági érdekeiket a gazdasági szervezet képviseleti és igazgatási testületeiben, akkor nem fognak arra törekedni, hogy a jogállam törvényhozási vagy közigazgatási vezetésébe behatoljanak (például mint Mezőgazdászok Szövetsége, Gyárosok Pártja, gazdaságilag orientált Szociáldemokraták), hogy ezáltal törekedjenek arra, amit a gazdasági életben nem lehet elérniük. S ha a jogállam egyik gazdasági ágazatban sem működik gazdálkodóként, akkor fog csupán olyan intézményeket létrehozni, amelyek a hozzá tartozó emberek jogtudatából erednek. Még ha a jogállam képviseletét ugyanazok a személyek látják is el, akik a gazdasági életben is tevékenykednek – amint ez magától értetődik –, a gazdasági és jogi élet különválása miatt a gazdasági élet nem gyakorolhat olyan befolyást a jogi életre, mellyel aláassa a szociális organizmus egészségét; ahogyan ez megtörténik, ha az államszervezet maga gondoskodik a gazdasági élet bizonyos ágazatairól, és ha a gazdasági élet képviselői a gazdasági érdekekből kiindulva alkotnak törvényeket az állam szervezetében.

A gazdasági és a jogi élet összekeveredésének tipikus példáját mutatta Ausztria a 19. század hatvanas éveiben uralkodó felfogásával. A birodalmi tanács területi képviselőit a gazdasági élet négy ágazatából választották: a nagybirtokosok, a kereskedelmi kamara, a városok, mezővárosok és ipari települések valamint a falvak közösségeiből. Látható, hogy az államképviselet összeállításánál nem gondoltak semmi egyébire, mint hogy a gazdasági viszonyok érvényesítéséből majd adódik a jogélet is. Bizonyos, hogy Ausztria jelenlegi széthullásához jelentősen hozzájárultak nemzetiségeinek széthúzó erői; de épp ennyire biztos az is, hogy egy olyan jogi szervezet, amely a gazdasági szervezet mellett fejthette volna ki a maga tevékenységét, a jogtudatból kiindulva úgy alakíthatta volna a szociális organizmust, hogy abban lehetséges lett volna a népek együttélése.

A közélet iránt érdeklődő ember a figyelmét ma rendszerint olyan dolgokra irányítja, melyek csak másodsorban jöhetnek számításba a közéletben. Azért tesz így, mert gondolkodási szokásai arra készítetik, hogy a szociális organizmust egységes képződménynek fogja föl. Egy *ilyen* képződmény esetében azonban nem lehet egy neki megfelelő választási módot találni; mert a gazdasági érdekeknek és a jogélet impulzusainak *minden* választási módszernél zavarniuk kell egymást a képviselő testületben. S ennek a zavarnak a szociális életben olyan következményei vannak, melyeknek a társadalom szervezetének megrázkódtatásaihoz *kell* vezetniük. A közélet szükséges célkitűzéseiként ma első helyen kell állnia a gazdasági élet és a jogi szervezet erélyes szétválasztására irányuló munkának. Miközben az ember ezt a szétválasztást végrehajtja, az egymástól elváló szervezetek megtalálják majd – saját adottságaik alapján – törvényhozóik és képviselőik megválasztásának legjobb módját. Noha a választási mód kérdésének önmagában véve alapvető jelentősége van, arra nézve, ami jelenleg döntést sürget, mégiscsak másodrendű kérdés. Ahol a régi viszonyok még megvannak, ott belőlük kiindulva kell az említett szétválasztás érdekében munkálkodni; ahol már eltűntek vagy eltűnőben vannak, ott az egyes személyeknek és emberi szövetségeknek kell a megjelölt irányban történő újjáalakításhoz iniciatívákat keresniük. Máról holnapra átalakítani a közéletet: ezt az értelmes szocialisták is ábrándozásnak tekintik. Ők is egy fokozatos, tárgyilagos átalakítástól várják a vélt gyógyulást. Ám hogy az emberiség történelmi fejlődésének erői ma szükségessé tesznek egy társadalmi újjáalakításra irányuló értelmes akaratot, ezt minden elfogulatlan embernek világos tények mutathatják.

Aki csupán azt véli „gyakorlatilag kivihetőnek”, amihez a szűk látóköréből adódóan hozzászólt az életben, az „gyakorlatiatlannak” fogja tartani az itt elmondottakat. Ha nem tud ezen változtatni, és az élet bármely területén befolyással rendelkezik, úgy a szociális organizmusnak nem a gyógyulását, hanem további megbetegedését fogja előidézni úgy, ahogyan a hozzá hasonló érzületű emberek a jelenlegi állapotok létrejöttét előidéztek.

Az emberiség vezető körei által elindított törekvés, amely bizonyos gazdasági területek (posta, vasutak stb.) államéletbe iktatásához vezetett, éppen ellenkezőjére kell forduljon: a politikai államélet területéről minden gazdasági tevékenységet ki kell vonni. Egyes gondolkodók, akik úgy vélik, hogy akaratuk az egészséges szociális organizmusra irányul, a legszélsőségesebb következtetéseket vonják le az eddigi vezető körök államosítási törekvéseiből. A gazdasági élet minden eszközét – amennyiben ezek termelőeszközök – társadalmi tulajdonba akarják venni. Egy egészséges fejlődés megadja a gazdasági élet önállóságát, s az államnak azt a képességét, hogy a jogrenden keresztül úgy hathasson a gazdasági területre, hogy az egyes ember ne érezze ellentmondásban jogtudatával a szociális organizmusba való bekapcsolódását.

Fölismerhetjük, hogy az itt felhozott gondolatok az emberiség *valóságos életén* alapulnak, ha figyelmünket arra a munkára irányítjuk, melyet az ember testi munkaerejével végez a szociális organizmusnak. A kapitalista gazdaságban ez a munka úgy tagozódott bele a szociális organizmusba, hogy a munkaadó mint árut megvette a munkavállalótól. Végbement egy csere, a pénz (mint áru-reprezentáns) és a munka között. A valóságban azonban egyáltalán nem mehet végbe ilyesfajta csere: csupán úgy *tűnik*, hogy végbemegy. A valóságban a munkaadó a munkástól árut kap cserébe, amely áru csak úgy jöhet létre, hogy a munkás a létrehozására fordítja munkaerejét. Az áru ellenértékének egyik része a munkásé, másik része a munkaadóé. Az áru megtermelése a munkaadók és munkavállalók együttműködésének az eredménye; a közös tevékenység terméke kerül aztán a gazdasági élet körforgásába. A termék előállításához jogviszony szükséges a munkás és a vállalkozó között; ezt azonban a kapitalista gazdaság olyanná változtathatja, amit a munkaadónak a munkás fölötti gazdasági hatalma határoz meg. Az egészséges szociális organizmusban ki kell derülnie annak, hogy a munkát nem lehet megfizetni; mert egy áruval való összehasonlításban nem képviselhet gazdasági értéket. Csupán munkával létrehozott árunak lehet más árukkal összehasonlítva gazdasági értéke. Azt, hogy egy embernek milyen módon és mennyit kell a szociális organizmus fenntartásáért dolgoznia, azt képességei és egy emberhez méltó élet feltételei alapján kell szabályozni. Ez csupán akkor történhet meg, ha ezt a szabályozást a gazdasági élet irányításától független politikai állam intézi.

Ez a szabályozás olyan értékalapot fog az áru számára teremteni, amit más, a természeti feltételektől függő értékalappal lehet egybevetni. Ahogyan egy áru értéke azáltal növekszik a másikkal szemben, hogy a szükséges nyersanyagok megszerzése nehezebb, mint a másik esetben, éppúgy az áru értékének függővé kell válnia attól, hogy a jogrend szerint mennyi és milyen fajta munkát szabad az előállítására fordítani. Így a gazdasági élet két oldalról lesz alávetve a számára szükséges feltételeknek: a természeti adottságok oldaláról, melyeket az emberiségnek úgy kell elfogadnia, ahogyan adva vannak, illetve a jogi adottságok oldaláról, melyeket a jogtudatból kiindulva a gazdasági élettől független politikai állam talaján *kell* megalkotni.

Könnyű belátni, hogy a szociális organizmus ilyenfajta vezetése mellett a gazdasági jólét attól a munkamennyiségtől függően fog csökkenni vagy növekedni, amelyet a jogtudat alapján fölhasználnak. Az egészséges szociális organizmusban a gazdasági jólétnek egyedül ez a függősége szükséges. Egyedül ez képes megakadályozni azt, hogy az embert a gazdasági élet úgy kihasználja, hogy létét már ne érezhesse emberhez méltónak. Valójában a szociális organizmus minden megrázkódtatása azon alapszik, hogy az emberek létüket emberhez méltatlannak érzik.

Az a lehetőség, hogy a gazdasági jólétet jogi oldalról ne csökkentsék túlzottan, ugyanúgy fönnáll, mint a természeti adottságok javításának lehetősége. Egy csekély termőképességű földet technikai eszközökkel termékenyebbé lehet tenni; s ha a jólét túlságosan csökken, ez ösztönzést adhat ahhoz, hogy változtassanak a munka módján és mértékén. Ám ennek a változtatásnak nem közvetlenül a gazdasági élet körforgásából kell következnie, hanem abból a *belátásból*, amely a gazdasági élettől független jogélet talaján keletkezik.

Mindarra, amit a szociális élet szervezetében a gazdasági élet és a jogtudat révén létrehoznak, hat az, ami egy harmadik forrásból – az egyes ember individuális képességeiből – fakad. Ez a terület mindent átfog, a legmagasabb szellemi teljesítménytől kezdve az emberi alkotásokban megjelenő, a legkülönbözőbb testi adottságokon alapuló teljesítményekig, melyek a szociális organizmust szolgálják. Ami ebből a forrásból fakad, annak egészen más módon kell bekerülnie a szociális organizmusba, mint annak, ami az árucserében történik, vagy ami az államéletből származik. Erre a bevitelre csupán akkor lehet egészséges hatást gyakorolni, ha az emberek szabad felfogóképességétől és az egyéni képességekből eredő impulzusoktól tesszük függővé. Amennyiben a gazdasági

élet vagy az államszervezet mesterségesen befolyásolja az ilyen képességekből származó emberi teljesítményeket, akkor nagyrészt megfosztja őket saját létalapjuktól. Ezt az alapot csupán az az erő jelentheti, melyet az emberi teljesítményeknek önmagukból kell létrehozniuk. Ha e teljesítmények elfogadása közvetlenül a gazdasági élettől függ, vagy az állam szervezi meg, akkor megbénul irányukban a szabad fogékonyság; noha egyedül ez teszi lehetővé, hogy egészséges formában kerüljenek be az emberi teljesítmények a szociális organizmusba. A szellemi élet számára, amivel az emberi életben más egyéni képességek kifejlődése is beláthatatlanul sok szállal függ össze, az egyetlen egészséges fejlődési lehetőség csupán akkor adódik, ha kifejlesztésében saját impulzusaira támaszkodik, s ha értő kapcsolatban van azokkal az emberekkel, akik teljesítményeit befogadják.

Amire itt a szellemi élet egészséges fejlődésének feltételeiként utaltam, azt jelenleg nem látják át, mivel az emberek figyelmét megzavarja a szellemi élet nagy részének a politikai államélettel való összeolvadása. Ez az összeolvadás a legutóbbi évszázadok során ment végbe, és az emberek hozzászórtak ehhez. Beszélnek ugyan a „tudomány és az oktatás szabadságáról”, de magától értetődőnek tekintik, hogy a „szabad tudományt” és a „szabad oktatást” a politikai állam igazgatja. Nem formálnak ítéletet arról, hogy ezáltal hogyan teszi az állam a maga állami szükségleteitől függővé a szellemi életet. Úgy gondolják, hogy az állam megteremti azokat a helyeket, ahol oktatnak, és akik megkapják ezen állásokat, azok „szabadon” bontakoztathatják ki a szellemi életet. Ha hozzászórnak az ember e nézethez, akkor nem veszi figyelembe azt, hogy mennyire szorosán kapcsolódik a szellemi élet *tartalma* az ember legbenső lényéhez, melyben kibontakozik; s hogy ez a kibontakozás csupán akkor lehet szabad, ha a szociális organizmusba egyedül olyan impulzusok révén szövődik bele, melyek magából a szellemi életből származnak. Az utóbbi századokban az államélettel való összefonódás a tudománynak és a szellemi élet vele kapcsolatos részének nemcsak irányítására, hanem tartalmára is rányomta bélyegét. Bizonyos, hogy az állam nem tudja közvetlenül befolyásolni azt, amit a matematikában vagy a fizikában megalkotnak. De gondoljunk csak a történelemre, az egyéb kultúrtudományokra: vajon nem váltak-e tükörképévé annak, ami az államélet szükségleteiből kiindulva művelőiknek az államélettel való kapcsolatából adódott? A jelenlegi tudományos beállítottságú, a szellemi életet uraló képzetek épp e jellegük révén hatottak ideológia gyanánt a proletárságra. A proletariátus észrevette, hogy az emberi gondolatok miként kapnak egy bizonyos jelleget az államélet szükségletei révén a vezető osztályok érdekeinek megfelelően. Az anyagi érdekek és érdekharok tükörképét látta ebben a proletár gondolkodó; s ez azt az érzést keltette benne, hogy minden szellemi élet ideológia, a gazdasági rendszer tükröződése.

Ez az ember szellemi életét sorvasztó nézet akkor szűnik meg, ha létre tud jönni az az érzés, hogy szellemi területen a külső anyagi életen túlnyúló valóság működik, mely tartalmát önmagában hordozza. Nem jöhet létre ez az érzés, ha a szellemi élet a szociális organizmuson belül nem szabadon, a saját impulzusaiból kiindulva bontakozik ki, s nem így igazgatják. A szellemi életnek csak azon művelői rendelkeznek olyan erővel, hogy a szociális organizmusban ezt az életet az őt megillető helyre juttassák, akik részt vesznek a szellemi élet szabad kibontakoztatásában és irányításában. A művészet, tudomány, világnézet és minden, ami velük kapcsolatos, megköveteli ezt az önállóságot az emberi társadalomban; hiszen a szellemi életben minden összefügg. Az egyik szabadsága nem lehet gyümölcöző a másiké nélkül. Még ha az állam szükségletei nem is befolyásolják közvetlenül a matematika és a fizika tartalmát, az, amit belőlük kialakít az ember, ahogyan értékükről gondolkodik, az, hogy művelésük az egész szellemi életre milyen hatást gyakorol és még sok egyéb is, függenek e szükségletektől, ha a szellemi élet egyes ágait az állam igazgatja. Más az, ha az iskola alsó tagozatában a tanító az államélet impulzusait követi; s megint más, ha ezeket az impulzusokat egy önmagát irányító szellemi élettől kapja. A szociáldemokrácia ezen a téren is csupán a vezető körök gondolkodási és egyéb szokásainak örökségét vette át; ideáljának tekinti, hogy bevonja a szellemi életet a gazdasági életre épülő társadalomba. Amennyiben elérné ezt a maga elé tűzött célt, csupán folytatná azt az utat, mely a szellemi élet elértéktelenedéséhez vezetett. Egyoldalúan alakított ki egy egyébként helyénvaló érzést azzal a követelésével, hogy a vallás legyen magánügy; mert az egészséges szociális organizmusban minden szellemi életnek „magánügynek” kell lennie a jelzett értelemben az állammal és a gazdasággal szemben. A szociáldemokráciának azonban azzal, hogy a vallást a magánügyek közé utalja, nem az a szándéka, hogy a szellemi javak egyikének a szociális organizmusban olyan helyzetet teremtsen, melyben méltóbban, megfelelőbben fejlődhet, mint az állam befolyása alatt. Azon a véleményen van, hogy a

szociális organizmusnak csupán azt kell pártfogolnia a maga eszközeivel, ami *számára* életszükséglet; s a vallásos szellemi élet nem tartozik ehhez. Ily módon, a közéletből egyoldalúan kirekesztve, a szellemi élet egyik ága nem gyarapodhat, ha a többi gúzsba van kötve. Az újkori emberiség vallásos élete a teljes, szabaddá vált szellemi élettel való kapcsolatában fogja kibontakoztatni lelket hordozó erejét az emberiség számára.

Ennek a szellemi életnek nem csupán létrehozása, hanem befogadása is a szabad lelki szükségleteken kell hogy alapuljon. Tanítók, művészek és mások, akik társadalmi helyzetükben csupán magából a szellemi életből származó és annak impulzusai által támogatott törvényhozással és közigazgatással állnak közvetlen kapcsolatban, tevékenységük jellege által ki tudják majd fejleszteni a maguk teljesítménye iránti fogékonyságot az emberekben, akiket az önmagára alapozottan működő politikai állam megóv attól, hogy csak a munka kényszerének vessék alá magukat, s akiknek megadja majd a jog azt a szabadidőt is, mely fölébreszti a szellemi javak iránti fogékonyságukat. Effajta gondolatokat hallva a magukat „gyakorlati embernek” tartók úgy vélhetik: az emberek szabadidejükben inkább leisszák magukat és visszasüllyednek az analfabétizmusba, ha az állam ennyi szabadidőről gondoskodik, s ha az iskolalátogatást az emberek szabad megítélésére bízta. Ám az effajta „pesszimistáknak” mégis meg kellene várniuk azt, hogy mi történik, ha a világ már nem áll többé az ő befolyásuk alatt. Túlságosan gyakran határozza meg ezt a befolyást egy bizonyos érzés, mely halkán megsúgja, hogyan használják föl szabadidejüket, s mire van ahhoz szükségük, hogy egy kevés „képzettséghez” jussanak. Persze nem számolhatnak azzal a gyűjtőerővel, amellyel a valóban önmagára alapozott szellemi élet bír a szociális organizmusban, mivel az általuk ismert gúzsba kötött szellemi élet sohasem hathatott rájuk ilyen gyűjtőerővel.

A politikai állam, éppúgy mint a gazdasági élet, megkapja majd a számára szükséges részesedést a szellemi életből az önmagát igazgató szellemi organizmustól. A gazdasági élet számára történő gyakorlati képzés is csupán a gazdasági élet és a szellemi organizmus szabad együttműködése révén tudja majd teljes erejét kibontakoztatni. Megfelelő előképzettségű emberek a gazdaság területén szerzett tapasztalataikat elevenné tudják majd tenni a szabaddá tett szellemi javakból származó erő révén. A gazdasági életből vett tapasztalattal az emberek meg fogják találni a szellemi organizációba való átmenetet, s termékeny hatással lesznek ezen belül arra, aminek ilyen hatásra van szüksége.

Az államélet területén a szükséges egészséges nézetek a szellemi javak e szabad működése révén fognak kialakulni. A kétkezi munkás a szellemi javak befolyása által megnyugtató érzéshez juthat *saját* munkájának a szociális organizmusban elfoglalt helyzetét illetően. Eljut ahhoz a belátáshoz, hogy a kétkezi munkát célszerűen megszervező irányítás nélkül a szociális organizmus nem tudná őt fenntartani. Képes lesz átérezni saját munkájának összetartozását azokkal a szervező erőkkel, melyek az individuális emberi képességek kifejlődéséből származnak. Az államélet talaján megalkotja majd azokat a jogokat, melyek biztosítják az általa termelt áruk hozamából való részesedését; s szabadon adja majd meg a hozzá áramló szellemi javaknak azt a részesedést, amely létrehozásukat lehetővé teszi. A szellemi élet területén kialakul az a lehetőség, hogy művelői teljesítményük hozamából meg is élhessenek. Amit valaki a szellemi élet terén önmaga számára végez, szigorúan magánügy marad; amit a szociális organizmus számára tud nyújtani, az számolhat azoknak a szabad ellenszolgáltatásával, akiknek az adott szellemi javakra igényük van. Aki nem kapja meg ezen ellenszolgáltatás útján azt, amire szüksége van, annak át kell majd mennie a politikai állam vagy a gazdasági élet területére.

A gazdasági életbe beleáradnak a szellemi életből származó technikai ideák. Ezek akkor is a szellemi életből erednek, ha közvetlenül az állami vagy gazdasági területhez tartozóktól jönnek. A gazdasági és az állami életet megtermékenyítő minden szervező eszme és erő innen származik. A két társadalmi terület számára nyújtott szolgáltatásokért az ellenszolgáltatás vagy azok szabad megértése révén jön létre, akik e szolgáltatásokra rá vannak utalva, vagy a politikai állam területén megalkotott jogok biztosítják szabályozását. Amire a politikai államnak a maga fenntartásához szüksége van, azt az adójog segítségével lehet előteremteni; s ez a jogtudat követelményeinek a gazdasági élet követelményeivel történő összehangolása révén alakul majd ki.

Az egészséges szociális organizmusban az önmagán alapuló szellemi területnek a politikai és gazdasági terület mellett kell működnie. Az újkori emberiség fejlődési erőinek iránya ezen organizmus hármasság tagozódása felé mutat. Mindaddig, amíg a társadalmi életet lényegében az emberiség nagy részének ösztönös erőin keresztül vezethették, nem lépett föl erre a döntő tagozódásra való készletetés. A szociális élet egyfajta tompultságában

működött együtt az, ami alapjában véve mindig három forrásból származott. Az újabb kor megköveteli az embertől, hogy tudatosan illeszkedjen a társadalom szervezetébe. Ez a tudat csupán akkor képes az ember viselkedésének és egész életének egészséges formát adni, ha három oldalról tájékozódik. Lelke öntudatlan mélységeiben a modern emberiség erre az orientációra törekszik; s ami szociális mozgalomként él, az csupán zavaros visszfénye e törekvésének.

Az emberi természet legmélyebb alapjaiból merült fel a 18. század végén – a maitól eltérő adottságok mellett – a szociális organizmus újjáalakítását követelő felhívás. Felhangzott – mintegy az újjászervezés jelszavaként – a három szó: testvériség, egyenlőség, szabadság. Mármost, aki előítéletektől mentes értelemmel és az emberiség iránti egészséges érzésekkel mélyed el az emberi fejlődés valóságában, az természetesen megérti azt, amire e szavak utalnak. Mégis, voltak olyan éles elméjű gondolkodók, akik a 19. század folyamán azon fáradoztak, hogy kimutassák, mennyire lehetetlen egy egységes szociális organizmusban megvalósítani a testvériség, egyenlőség, szabadság eszméit. Felismerni vélték, hogy amennyiben ez a három impulzus megvalósulna, egymásnak ellentmondana a szociális organizmusban. Kimutatták például, mennyire lehetetlen volna, hogy a minden emberi lényben szükségképpen meglévő szabadság is érvényre jusson akkor, ha az *egyenlőség* impulzusa megvalósulna. S nem tehetünk mást, egyet kell értenünk ezen ellentmondások feltáráival; mégis, ugyanakkor egy általános emberi érzés alapján mindhárom eszme iránt szimpátiával kell viseltetnünk!

Ezek az ellentmondások azért léteznek, mert e három eszme igazi szociális jelentőségére csak akkor derül fény, ha átlátjuk a szociális organizmus szükségszerű hármas tagozódását. A három tagot nem absztrakt, elméleti módon kell birodalommal vagy más egységgé összekapcsolni és centralizálni; eleven valóságnak kell lenniük. A három szociális tag mindegyikét önmagában kell centralizálni. Életteljes egymás mellett és együttműködésük révén jöhet csupán létre a szociális összorganizmus egysége. A valóságos életben épp a látszólag ellentmondó területek működnek együtt egységes egészként. Ezért akkor fogunk eljutni a szociális organizmus életének megértéséhez, ha képesek leszünk e szociális organizmus valóságnak megfelelő alakítását a testvériség, egyenlőség, szabadság vonatkozásában átlátni. Akkor föl fogjuk ismerni, hogy a *gazdasági életben* az emberi együttműködésnek azon a testvériségen kell alapulnia, ami a társulásokból kiindulva jön létre. A második területen, a *közjogi rendszerben*, ahol az egyik személynek a másikhoz való tisztán emberi viszonyával van dolgunk, az egyenlőség eszméjének megvalósítására kell törekednünk. S a *szellemi területen*, amely a szociális organizmuson belül relatíve önálló, a szabadság impulzusának megvalósítása a teendőnk. Ekképpen szemlélve mutatja meg ez a három ideál a maga valóságértékét. Egy kaotikus szociális életben nem valósulhatnak meg, csak az egészséges hármas tagozódású szociális organizmusban. Egy elvont, centralizált szociális képződményben, összevisszaságban nem valósulhat meg a szabadság, egyenlőség, testvériség ideálja, hanem a szociális organizmus mindhárom tagja ezen impulzusok egyikéből merítheti erejét, s így fog azután gyümölcsözően együttműködni a másik kettővel.

Azok az emberek, akik a 18. század végén a szabadság, egyenlőség és testvériség hármas eszméjének megvalósítását követelték, s azok is, akik később ezt megismételték, ködösen érezhették, hogy az újabb emberiség fejlődési erői merre mutatnak. Ám ezzel együtt nem haladták meg az egységes államba vetett hitet. Eszméik az egységes állam számára ellentmondásokat jelentettek. Hitet tettek ezen ellentmondások mellett, mivel lelki életük öntudatlan mélységeiben a szociális organizmus hármas tagozódására irányuló készletet működött; s mert eszméik hármassága csupán ebben válhatott volna magasabb egységgé. Hogy tudatosan szociális akarattá tegyük azokat a fejlődési erőket, melyek az újkori emberiség létesülésében erre a hármas tagozódásra törekszenek: ezt követelik a jelenkor világosan szóló *tényei*.

III. KAPITALIZMUS ÉS SZOCIÁLIS ESZMÉK (TŐKE, EMBERI MUNKA)

Nem ítélni meg, hogy szociális téren jelenleg a cselekvés miféle módját követelik a nyilvánvaló tények, ha nem akarjuk engedni, hogy a szociális organizmus alaperőibe való betekintés határozza meg véleményünket. Írásunk alapját az a kísérlet képezi, hogy ilyesfajta betekintést nyerjünk. Ma nem lehetnek gyümölcsözők azok az

intézkedések, melyek szűkre szabott megfigyelési körből merített véleményekre támaszkodnak. A szociális mozgalomból eredő tények nem csupán a szociális organizmus felszínén, hanem annak alapjaiban jelenlévő zavarokról tanúskodnak; emiatt szükséges, hogy olyan bepillantást nyerjünk, mely eljut ezen alapokhoz.

Amikor ma tőkéről és kapitalizmusról beszélünk, arra utalunk, amiben a proletár emberiség elnyomtatásának okait keresi. A tőke ösztönző vagy gátló hatásáról a szociális organizmus körforgásában azonban csak akkor alkothatunk gyümölcsöző ítéletet, ha átlátjuk, hogy az emberek egyéni képességei, a jogalkotás és a gazdasági élet erői külön-külön miként hozzák létre és hogyan használják föl a tőkét. – Ha emberi munkáról beszélünk, akkor arra utalunk, ami a gazdaság természeti alapjaival és a tőkével együtt megteremti a gazdasági értékeket, s ami által a munkás társadalmi helyzetének tudatára ébred. Azt, hogy az emberi munkát hogyan kell a szociális organizmusba illeszteni, hogy a dolgozó emberi méltóságának érzését ne zavarja, csupán akkor lehet megítélni, ha tekintetbe vesszük, hogy az emberi munkának milyen viszonya is van egyrészt az egyéni képességek kibontakozásához, másrészt a jogtudathoz.

Joggal kérdezik manapság, hogy mit is kell *legelőször* tenni ahhoz, hogy a társadalmi mozgalomban fellépő követeléseknek eleget tegyünk. Ám a *legközelebbi* teendőket sem vihetjük végbe megfelelően, ha nem *tudjuk* azt, hogy az elvégzendőnek az egészséges szociális organizmus alapjaival milyen viszonyban kell állnia. S ha ezt tudjuk, akkor azon a helyen, ahol vagyunk vagy ahová kerülhetünk, megtaláljuk majd a tényekből adódó feladatokat. Ami azonban hosszú idő alatt emberi akaratból került a szociális intézményekbe, az – az elfogulatlan megítélést zavarva – akadályozza, hogy a fent említett bepillantáshoz jussunk. Az emberek annyira hozzászoktak ezekhez az intézményekhez, hogy belőlük kiindulva alkotnak ítéletet arról is, hogy közülük mi az, amit meg kell tartani, s mi az, amit meg kell változtatni. Gondolataikat olyan tényékhez igazítják, melyeket mégiscsak a gondolatoknak kellene uralniuk. Ma azonban látnunk kell, hogy nem juthatunk másként a tényeknek megfelelő ítéletekhez, csak ha visszatérünk azokhoz az *ősgondolatokhoz*, melyek minden szociális berendezkedés alapját képezik.

Ha nincsenek igazi források, melyekből az ősgondolatokban lévő erők mindig újra beleáramlanak a szociális organizmusba, akkor a berendezkedések olyan formát öltenek, melyek nem támogatják, hanem gátolják az életet. Az emberek ösztönös impulzusaiban azonban az ősgondolatok többé-kevésbé öntudatlanul továbbélnek még akkor is, amikor a teljesen tudatos gondolatok tévúton járnak, és az életet akadályozó tényeket teremtenek vagy teremtettek. S ezek az ősgondolatok – melyek kaotikusan jelennek meg az életet gátló tények világával szemben – éppen azok, melyek nyíltan vagy leplezetten napvilágra kerülnek a szociális organizmus forradalmi megrázkódtatásainál. E megrázkódtatások csak akkor nem fognak bekövetkezni, ha a szociális organizmust olyan módon formáljuk meg, hogy mindenkor meglegyen benne a készség, hogy észlelje, hol kezdődik az ősgondolatok által előírt berendezkedéstől való elhajlás, s hogy ugyanakkor hol van arra lehetőség, hogy ezzel az elhajlással szemben föllépjünk, mielőtt még veszedelmesen megerősödhetne.

Napjainkban az emberi élet legtöbb területén az ősgondolatok által megkövetelt állapotoktól már igen nagy az eltérés. S azok az impulzusok, melyeket e gondolatok hordoznak, egyfajta kritika gyanánt jelennek meg az emberi lelkekben – kritikájaként mindannak, ami az utóbbi évszázadok során a szociális organizmusban megformálódott. Ezért szükséges a jóakarattal, hogy erőteljesen ezek felé az ősgondolatok felé forduljunk, s hogy ne ismerjük félre, hogy – éppen ma – mennyire káros, ha ezeket az ősgondolatokat kizárjuk az élet minden területéről mint „nem praktikus” általánosságokat. A proletár népesség életében és követeléseiben tényeken alapuló kritika él mindazzal szemben, amivé az újabb kor a szociális organizmust alakította. Korunk feladata erre vonatkozóan az, hogy szembeszálljon ezzel az egyoldalú kritikával oly módon, hogy az ősgondolatokból kiindulva rálel arra az irányra, amerre a tényeket *tudatosan* irányítani kell. Hiszen elmúlt már az az idő, amikor az emberiség beérhette azzal, amit addig az ösztönös irányítás hozott létre.

A kortársi kritika alapkérdéseinek egyike az, hogy miképpen szűnhet meg az az elnyomás, amelyet a magánkapitalizmus gyakorol a proletárookra. A tőke tulajdonosa vagy kezelője olyan helyzetben van, hogy más emberek testi vagy szellemi munkáját annak szolgálatába állíthatja, aminek előállítására vállalkozik. A tőke és az emberi munkaerő együttműködése során kialakuló szociális viszonyban három tagot kell megkülönböztetnünk: a vállalkozói tevékenységet, melynek egy vagy több személy individuális képességein kell alapulnia; a vállalkozó

viszonyát a munkához, melynek jogi viszonyának kell lennie; s egy dolog előállítását, ami a gazdasági élet körforgásában áruértékkel bír. A vállalkozói tevékenység csupán akkor léphet be egészséges módon a szociális organizmusba, ha annak életében olyan erők hatnak, melyek az ember individuális képességeit a lehető legjobban engedik érvényesülni. Ez csak úgy történhet meg, ha van olyan területe a szociális organizmusnak, amely a tehetségnek szabad teret biztosít ahhoz, hogy képességeit fölhasználhassa; s ami lehetővé teszi, hogy más emberek szabad megértésük útján megítéljék e képességek értékét. Láthatjuk mindebből, hogy az embernek a tőke segítségével végzett szociális tevékenysége a szociális organizmus ama területéhez tartozik, ahol a szellemi élet gondoskodik a törvényhozásról és az igazgatásról. Ha a politikai állam beavatkozik ebbe a tevékenységbe, akkor az individuális képességek hatékonyságának megállapításához szükségszerűen értetlenség társul; mert a politikai államnak azon kell nyugodnia s azt kell működésbe hoznia, ami minden emberben azonos követeléseként van jelen az életre vonatkozóan. A maga területén minden ember számára biztosítania kell, hogy véleményét érvényre juttathassa. Ezen a területen nem jöhet számításba az egyéni képességekre vonatkozó megértés avagy meg-nem-értés. Ezért annak, amit az állam megvalósít, nem szabad befolyásolnia az individuális képességekből eredő tevékenységet. Ugyanígy nem volna szabad a gazdasági előny reményének meghatározónak lennie az individuális képességek tőke által lehetővé tett működésére. Ezeket az előnyöket a kapitalizmus néhány ismerője igen sokra tartja. Úgy vélik, hogy csupán ezen előnyök ösztönző hatása serkentheti tevékenységre az egyéni képességeket; s mint „gyakorlati emberek”, a „tökéletlen” emberi természetre hivatkoznak, melyet ismerni vélnek. Mindenesetre abban a társadalmi rendben, amely életre hívta a jelenlegi állapotokat, a gazdasági előnyre való kilátás messzemenő jelentőségre tett szert. Ám ez a tény egyúttal nem kis részben a mostani állapotok okozója is; s ezek az állapotok az egyéni képességek kibontakozása érdekében másfajta ösztönzők kialakulását sürgetik. Ennek az ösztönzésnek egy egészséges szellemi életből eredő *szociális megértésen* kell alapulnia. A nevelés, az iskola a szabad szellemi élet ereje segítségével olyan impulzusokkal fogja táplálni az embert, hogy a benne élő megértés erejével meg tudja valósítani mindazt, amire individuális képességei készítenek.

Az effajta nézet nem szükségképpen ábrándozás. Bizonyos, hogy az ábrándok mérhetetlen károkat okoztak aszociális akarás terén ugyanúgy, mint más területen. Az általunk képviselt nézet azonban – ahogyan ez az eddigiekből látható – nem azon a téveszmén alapszik, hogy a „szellem” majd csodákat művel, ha lehetőleg sokat beszélnek róla azok, akik rendelkezni vélnek vele; hanem az emberek szellemi téren való szabad együttműködésének megfigyeléséből ered. Ez az együttműködés saját lényéből adódóan szociális jelleget kap, ha *valóban szabadon* fejlődhet ki.

Mindeddig csupán azért nem tudott e szociális jelleg felszínre kerülni, mert a szellemi élet nem volt szabad. A vezető osztályokban a szellemi erők olyan módon alakultak, ami ezen erők teljesítményeit antiszociális módon az emberiség bizonyos köreibe zárta. A proletárokhoz csak mesterségesen lehetett eljuttatni mindazt, ami ezekben a körökben létrejött. S ez a proletár nem tudott lelkének támaszt nyújtó erőt meríteni ebből a szellemi életből, mivel *valójában* nem vett részt e szellemi javak életében. A „népszerű ismeretterjesztés”, a „nép bevonása” a művészetek élvezetébe és ehhez hasonló dolgok *valójában* nem alkalmasak arra, hogy a szellemi javakat a nép körében terjesszék mindaddig, amíg e javak megtartják azt a jellegüket, melyet az újabb időkben öltöttek magukra; mert a „nép”, emberlényének legbensőbb részével nem áll benne e szellemi javak életében. Legfeljebb arra van lehetősége, hogy egyfajta külső nézőpontból tekintsen rájuk. S ami szűkebb értelemben véve érvényes a szellemi életre, annak jelentősége van a szellemi tevékenység ama ágazataiban is, melyek a tőke segítségével folynak bele a gazdasági életbe. Az egészséges szociális organizmusban a munkásnak nem egyszerűen a gép mellett állva, pusztán annak működéséhez lesz köze, míg egyedül a tőkés tud arról, hogy mi a sorsa a megtermelt árunak a gazdasági élet körforgásában. A munkásnak a dolgokban való teljes részvétellel képet kell alkotnia arról, hogy miként vesz részt a szociális életben, amikor az áru előállításán dolgozik. A vállalkozóknak rendszeresen megbeszéléseket kell tartaniuk – melyeknek, akárcsak magának a munkásnak, a foglalkoztatáshoz kell tartozniuk – abból a célból, hogy kialakuljon a közös képzetek köre, ami átfogja a munkavállalót és a munkaadót is.

Egy ilyenfajta egészséges működés megértést fog szülni a munkásban az iránt, hogy a tőke igazgatójának helyes ténykedése mind a szociális organizmusnak, mind pedig a munkásnak magának – aki ennek része – javára válik. A vállalkozót az üzletvitele szabad megértését segítő nyilvánosság arra fogja sarkallni, hogy kifogástalanul

tevékenykedjen.

Az itt elmondottakat csupán az fogja lényegtelennek tartani, akinek nincs érzéke az iránt, hogy a közösségben végzett munka egyesült, belső átélésének milyen szociális hatása van. Aki rendelkezik effajta érzékkel, az át fogja látni, hogy mennyire növeli a gazdasági termelékenységet az, ha a gazdasági élet tőkén alapuló irányítása a szabad szellemi életben gyökerezik. A tőkére és gyarapítására vonatkozó érdek – ami kizárólag a profithoz kötődik – csupán akkor fogja átadni helyét a termék előállítására és a teljesítmények létrehozására irányuló tárgyilagos érdekeknek, ha ez a feltétel teljesül.

A jelenkor szocialista gondolkodói a termelőeszközök közösségi igazgatására törekszenek. Azt, ami törekvésükben jogos, csupán úgy lehet elérni, ha erről az igazgatásról a szabad szellemi élet gondoskodik. Ez majd lehetetlenné teszi azt a gazdasági kényszert, ami a tőkésektől indul ki, s amit emberhez méltatlannak éreznek a munkások, amikor a tőkés a gazdasági élet erőiből kiindulva fejt ki tevékenységét. S az individuális képességek sem fognak megbénulni annak következtében, hogy a politikai állam igazgatja e képességeket.

Az egészséges szociális organizmusban a tőkén és az egyéni képességeken alapuló tevékenység hozamának – mint minden szellemi teljesítménynek – egyrészt a tevékenységet végző szabad iniciatívájából, másrészt azoknak az embereknek a szabad megértéséből kell adódnia, akik erre a tevékenységre igényt tartanak. A tevékenységet végző szabad belátásával ezen a területen összhangban kell állnia annak, amit tevékenysége hozamaként szabhat meg; ehhez hozzátartoznak az előkészületek, melyekre a tevékenység elvégzéséhez szükség van, a szükséges ráfordítások, hogy tevékenységét lehetővé tegye stb. Igényeit azután csak akkor elégítheti ki, ha teljesítménye megértésre lel.

Az itt megjelölt irányba mutató szociális intézkedések fogják megteremteni az alapot a munkavezetők és munkavégzők valóban szabad, szerződéses viszonyához; s ez nem a munkaerő árura (illetve pénzre) történő cseréjére vonatkozik majd, hanem annak a részesedésnek a meghatározására, melyet azok kapnak, akik az árut közösen létrehozzák.

Amit a tőke segítségével a szociális organizmus részére teljesítünk, az lényege szerint *azon a módon alapszik*, ahogyan az individuális emberi képességek ebbe az organizmusba belenyúlnak. E képességek kifejlődésükhöz nem kaphatják a megfelelő impulzust máshonnan, mint a szabad szellemi életből. Még az olyan szociális organizmusban is, amely e képességek fejlődését a politikai állam közigazgatásába vagy a gazdasági élet erői közé kényszeríti, mindennek, ami tőkefelhasználást tesz szükségessé, a valódi produktivitása azokon a szabad individuális erőkön múlik, melyek képesek átküzdeni magukat a bénító berendezkedéseken; azonban ilyenfajta feltételek mellett a fejlődés egészségtelen lesz. Nem a tőkére támaszkodva működő individuális erők szabad kibontakozása hozta létre azokat az állapotokat, melyekben a munkaerőnek áruvá kellett válnia, hanem az, hogy a politikai államélet, illetve a gazdasági élet bilincsbe verte ezeket az erőket. Mindannak, aminek a szociális organizáció terén történnie kell, előfeltétele, hogy ezt elfogulatlanul átlássuk. Mert az újkor azt a babonát szülte, hogy a szociális organizmust egészségessé tevő intézkedéseknek a politikai államtól vagy a gazdasági élettől kell származniuk. Amennyiben az e babona által kijelölt úton haladunk tovább, akkor olyan berendezkedéseket teremtünk majd, melyek nem oda vezetnek az emberiséget, ami felé törekszük, hanem az elnyomás határtalan növekedéséhez, amelyet éppen megszüntetni kíván.

A kapitalizmusról egy olyan korban tanultak meg gondolkodni az emberek, melyben e kapitalizmus egyfajta kóros folyamatot okozott a szociális organizmusban. Tapasztaljuk ezt a folyamatot; látjuk, hogy szembe kell szállnunk vele. De ennél *többet* kell látnunk. Észre kell vennünk, hogy a betegség eredete abban van, hogy a gazdasági élet körforgása fölszippantotta a tőkében ható erőket. Abban az irányban, melyet az emberiség fejlődési erői jelenleg határozottan követelni kezdenek, csupán olyasvalaki tud hatni, aki nem engedi át magát olyan képzeteken alapuló illúzióknak, melyek a tőkeműködésnek a szabaddá vált szellemi élet által történő igazgatását „gyakorlatiatlan idealizmusnak” tekintik.

Korunkban mindenestre igen kevésbé vannak az emberek felkészülve arra, hogy azokat a szociális eszméket, melyeknek egészséges irányba kellene téríteniük a kapitalizmust, közvetlen összefüggésbe hozzák a szellemi élettel. Ahhoz kötődnek, ami a gazdasági élet körébe tartozik. Látják, hogy az újabb korban az árutermelés hogyan vezetett a nagyüzemhez, ez pedig a kapitalizmus jelenlegi formájához. Ezt a gazdasági formát kellene a

szövetkezeti formának fölváltania, mely a termelők saját szükségleteire termel. Ám miután magától értetődő módon továbbra is a modern termelőeszközökkel akarják a gazdaságot fenntartani, az üzemeknek egyetlen nagy szövetkezetbe való tömörítését kívánják. Ily módon – vélik – mindenki a közösség megbízásából termelne, és ez a közösség nem lehet kizsákmányoló, hiszen akkor önmagát zsákmányolná ki. S mivel valami már meglévőhöz akarnak kapcsolódni vagy kell kapcsolódniuk, a modern államot veszik mintául, melyet egy mindent átfogó szövetkezetté akarnak átalakítani.

Eközben nem veszik észre, hogy e szövetkezettől olyan eredményeket várnak el, melyek annál kevésbé következhetnek be, minél nagyobb a szövetkezet. Ha a szövetkezet organizmusába az individuális képességek bevonását nem úgy alakítják ki, ahogyan ezt fejtegetésünkben ábrázoltuk, akkor a munka közösségi igazgatása nem vezethet a szociális organizmus gyógyításához.

Az, hogy ma oly csekély hajlandóság van arra, hogy elfogulatlan ítéletet alkossanak a szellemi életnek a szociális organizmusban való részvételéről, onnan ered, hogy az emberek hozzászoktak ahhoz, hogy a szellemet minden anyagi és gyakorlati dologtól a lehető legtávolabb képzeljék el. Nem kevesen lesznek azok, akik az itt ábrázolt nézetben groteszknak találják majd, hogy a gazdasági életben a tőke tevékenységében a szellemi élet egy részének hatása nyilvánul meg. Elképzelhető, hogy az itt leírtakat ugyanúgy groteszknak találják majd az eddigi vezető osztályok tagjai, mint a szocialista gondolkodók. Hogy belássuk, ez a groteszknak talált szemlélet milyen jelentőséggel bír a szociális organizmus gyógyítása szempontjából, ahhoz figyelmünket a jelenkor bizonyos gondolatáramlataira kell irányítanunk, melyek a maguk módján tisztességes lelki impulzusokból erednek; mégis ott, ahol befogadásra lelnek, megakadályozzák egy valóban szociális gondolkodás létrejöttét.

Ezek a gondolatáramlatok – többé-kevésbé öntudatlanul – el akarnak távolodni mindattól, ami a belső tapasztalásnak igazi erőt ad. Egyfajta életfelfogásra, olyan lelki, gondolkodói, tudományos megismerést kereső belső életre törekszenek, amely bizonyos értelemben szigetként áll az általános emberi életben. S ezután már nincsenek abban a helyzetben, hogy hidat verjenek e belső élettől ahhoz, ami az embert a mindennapokba kényszeríti. Láthatjuk, hogy korunkban milyen sokan találják valamiképpen lelki „előkelőségnek” azt, hogy egyfajta – akár iskolás – elvontsággal gondolkozzanak mindenféle vallási-etikai problémán a fellegekben járva; láthatjuk, hogyan elmélkednek azon, milyen úton-módon sajátíthat el erényeket az ember, hogyan viszonyulhat szeretetteljesen embertársaihoz, hogyan gazdagodhat „benső élettartalom”-mal. Láthatjuk azután azt is, hogy mennyire lehetetlen átmenetet teremteni attól, amit az emberek jónak, szeretetteljesnek, jó szándékúnak, jogosnak és erkölcsösnek neveznek, ahhoz, ami a külső valóságban, a mindennapi életben veszi körül az embert, mint tőkeműködés, munkabér, fogyasztás, termelés, áruforgalom, hitelügylet, bank- és tőzsdeügyek. Láthatjuk, hogy az emberek gondolkodási szokásaiban is két világáramlat fut egymás mellett. Az *egyik* az, amelyik bizonyos értelemben isteni-szellemi magasságokban kíván maradni, amelyik nem akar hidat verni egy szellemi impulzus és az életben megszokott tevékenység egy ténye között. A *másik* áramlat gondolatlanul él a mindennapokban. Az élet azonban egységes egész. Csak akkor virulhat, ha a vallási-etikai élet hajtóerői hatással vannak a legmindennapibb, legprofánabb életre, arra, ami egyeseknek talán kevésbé előkelőnek tűnik. Mert amennyiben az ember elmulaszt hidat verni e két életterület között, úgy mind a vallásos, erkölcsi életre, *mind a szociális gondolkodásra* vonatkozóan pusztá ábrándokat hajszol, melyek távol állnak a mindennapos-igaz valóságtól. E mindennapos-igaz valóság azután bizonyos tekintetben megbosszulja magát. Az ember ilyenkor valamiféle „szellemi” impulzusból törekszik minden lehetséges ideálra, mindenre, amit „jó”-nak nevez; ám azoknak az ösztönöknek, melyek a megszokott, napi életszükségletek alapjaként szemben állnak ezekkel az „ideálokkal”, s melyek kielégítése a gazdaság feladata, „szellem” nélkül adja át magát. Nem ismer olyan valóságnak megfelelő utat, ami a szellemiség fogalmától elvezet ahhoz, ami a mindennapi életben megy végbe. Ezáltal a mindennapi élet olyan formát ölt, melynek immár semmi köze sincs ahhoz, amit emelkedett lelki-szellemi magasságokban etikai impulzusként akar fenntartani. A mindennapok azután úgy állnak bosszút, hogy a vallási-etikai élet az ember benső élethazugságává alakul, mert – anélkül, hogy az ember ezt észrevénné – távol tartja magát a mindennapos, közvetlen gyakorlattól.

Milyen sok ember van mégis manapság, aki egyfajta etikai-vallási emelkedettségéből a legjobb *szándékot* mutatja az embertársaival való helyes együttélésre, s csak a lehető legjobbat szeretné tenni embertársaival; azt azonban

elmulasztja, hogy eljusson ahhoz az érülethez, amely valóban lehetővé teszi mindezt, mert nem képes elsajátítani egy szociális, a *gyakorlati* élet szokásaira ható képzetalkotást.

Az ilyen emberek köréből származnak azok, akik a jelen világtörténelmi pillanatban, amikor a társadalmi kérdések olyannyira sürgetővé váltak, fanatikusokként – noha gyakorlati embernek tartják magukat – akadályozzák a valódi életpraxist. Effélekét hallhatunk tőlük: „Arra van szükségünk, hogy az emberek kiemelkedjenek a materializmusból, a külső, anyagi életből, ami világháborús katasztrófához és szerencsétlenséghez vezetett minket, és az élet szellemi felfogása felé forduljanak”. Amikor ezt a szellemiséghez vezető utat meg akarják mutatni, fáradhatatlanul idézgetik azokat a személyiségeket, akiket a szellem felé forduló gondolkodásmódjuk miatt tiszteltek a múltban. Tapaszthatjuk: ha valaki megpróbál arra utalni, amit a szellemnek ma a valódi gyakorlati élet számára éppoly szükséges nyújtania, ahogyan a napi kenyeret meg kell termelni, azt figyelmeztetik, hogy elsősorban az a fontos, hogy az emberek ismét eljussanak a szellem elismeréséhez. Jelenleg azonban arról van szó, hogy a szellemi élet erőiből kiindulva találjuk meg a szociális organizmus gyógyításának mikéntjét. Ehhez nem elég, hogy az emberek az életben mintegy mellékesen foglalkozzanak a szellemmel. Ehhez az szükséges, hogy a mindennapi élet a szellemnek megfelelővé váljon. A hajlam, hogy a „szellemi életet” mellékáramlatként kezeljék, juttatta az eddigi vezető köröket oda, hogy olyan szociális állapotokat hozzanak létre, melyek a jelenlegi tényekhez vezettek.

A jelenkor szociális életében a tőke igazgatása az árutermelésben és a termelőeszközök – vagyis szintén a tőke – birtoklása szorosan össze van kapcsolva, noha az embernek a tőkéhez való viszonya – a szociális organizmusra gyakorolt hatás szempontjából – egészen más e két esetben. A tőke egyéni képességek útján történő igazgatása – célszerűen felhasználva – a szociális organizmusnak olyan javakat biztosít, melyek megléte a társadalomhoz tartozó minden ember érdeke. Bármilyen helyzetben legyen is az életben az ember, érdeke, hogy semmi ne menjen veszendőbe abból, ami az emberi természet forrásából olyan egyéni képességek formájában fakad, amik az emberi életet célszerűen szolgáló javakat hoznak létre. Ezek a képességek azonban csupán akkor fejlődnek ki, ha tulajdonosuk saját szabad kezdeményezéséből hozhatja őket mozgásba. Ami nem áradhat ki szabadon e forrásokból, az – legalábbis egy bizonyos mértékig – az emberi jólétből vonódik ki. A tőke azonban éppen az az eszköz, amellyel ezeket a képességeket a szociális élet tág területén mozgásba lehet hozni. A szociális organizmuson belül mindenkinek valóságos érdeke kell legyen a teljes tőkevagyon oly módon történő igazgatása, hogy egy sajátos adottságokkal rendelkező ember vagy sajátos képességű emberek egy csoportja úgy rendelkezessen a tőkével, ahogy az a maga eredendő iniciatívájának megfelel. A szellemi dolgozótól kezdve a kétkezi munkásig minden egyes ember – ha saját érdekeit elfogulatlanul akarja szolgálni – ezt kell hogy mondja: „Szeretném, ha elegendő számú tehetséges ember vagy embercsoport teljesen szabadon rendelkezhetne a tőkével, s mi több, saját kezdeményezésből tőkéhez is juthatna; mert egyedül ők ítélik meg, hogy egyéni képességük a tőke közvetítése révén miképpen hozhat létre a legcélszerűbben javakat a szociális organizmus számára”.

Nem szükséges ezen írásban arról szót ejtenünk, hogy az emberiség fejlődése során az egyéni képességek szociális organizmusban való tevékenységével összefüggésben miként alakult ki más tulajdonformákból a magántulajdon. Ezen organizmuson belül a munkamegosztás hatására ez a tulajdonforma napjainkra kialakult; s most a jelenlegi állapotról és a szükséges további fejlődésről kell beszélnünk.

Bárhogyan alakult is ki a magántulajdon – hatalmi és hódító tevékenység útján és így tovább –, az individuális képességekhez kötött szociális alkotás eredménye. A szocialista gondolkodóknak jelenleg mégis az a véleménye, hogy a magántulajdon elnyomó jellegét csupán úgy lehet megszüntetni, ha átalakítják köztulajdonná. A kérdést így teszik föl: „Mi módon lehet a termelőeszközök magántulajdonba kerülését már keletkezésében magakadályozni, hogy ezzel a vagyontalanokra gyakorolt elnyomó hatása megszűnjön?” Aki így teszi föl a kérdést, az nem veszi figyelembe azt a tényt, hogy a szociális organizmus folytonosan *létesül, növekszik*, alakul. A növekvésben levő esetében nem kérdezhetünk így: „Hogyan lehetne legjobban berendezni, hogy azután e berendezés révén abban az állapotban maradjon meg, amit helyesnek ismertünk föl?” Így csupán olyan dologról gondolkodhatunk, amely egy adott pontról kiindulva lényegében változatlanul működik tovább. A szociális organizmusra ez nem érvényes; önmaga által folytonosan megváltoztatja mindazt, ami benne létrejön. Ha az általunk vélt legjobb formát akarjuk neki adni, amelyben azután meg kellene maradnia, életfeltételeit ássuk alá.

A szociális organizmus egyik életfeltétele, hogy azt, aki a közösséget egyéni képességeivel szolgálni tudja, ne fossa meg a szabad kezdeményezéséből vállalt szolgálat lehetőségétől. Ott, ahol ehhez a szolgálathoz a termelőeszközök fölötti szabad rendelkezés tartozik, e szabad kezdeményezés akadályozása az általános társadalmi érdekeket károsítaná. Amit ezzel kapcsolatban rendszerint fölhoznak – hogy a vállalkozónak tevékenysége ösztönzése érdekében szüksége van a nyereség reményére, a nyereség pedig a termelőeszközök birtoklásához kötött –, az itt nem érvényesülhet. Hiszen azzal a gondolkodásmóddal, melyből a szociális viszonyok továbbfejlődésére utaló itt leírt nézet származik, a szellemi élet politikai és gazdasági ügyektől való megszabadításában azt a lehetőséget kell látnunk, hogy ez az ösztönzés megszűnhet. A szabaddá tett szellemi élet önmagából szükségszerűen ki fogja fejleszteni a társadalmi megértést; s ebből egészen másfajta ösztönzés adódik majd, mint a gazdasági előnyök reményéből. Ám nem csupán arról kell szólnunk, hogy milyen indítékok alapján kedvelik az emberek a termelőeszközök magántulajdonát, hanem arról is, hogy vajon mi felel meg jobban a szociális organizmus élet-feltételeinek: a termelőeszközök feletti szabad rendelkezés, vagy az, amit közösség szabályoz. S ekközben mindig szem előtt kell tartanunk, hogy a jelenlegi szociális organizmusra vonatkozóan nem azokat az életfeltételeket kell számításba vennünk, melyeket a primitív társadalmakban megfigyelni vélnek, hanem egyedül azokat, melyek az emberiség mai fejlettségi fokának felelnek meg.

A jelenlegi fokon az egyéni képességeknek a tőke segítségével gyümölcsöző tevékenysége nem léphet be a gazdasági élet körforgásába, ha nem rendelkezik szabadon a tőkével. Ahol hasznos termelésre van szükség, ott lehetségesnek kell lennie e szabad rendelkezésnek; *nem* azért, mert ez az egyes embernek vagy egy embercsoportnak előnyt biztosít, hanem azért, mert a közösséget úgy tudja a legjobban szolgálni, ha szociális megértés támogatja.

Bizonyos értelemben az ember ahhoz, amit megalkot vagy másokkal közösen létrehoz, hasonlóan kötődik, mint saját testi tagjainak ügyességéhez. A termelőeszközök felett gyakorolt szabad rendelkezés akadályozása ahhoz hasonlítható, amikor valami megbénítja a testi ügyesség szabad használatát.

Mármost a magántulajdon nem egyéb, mint e szabad rendelkezés közvetítője. A szociális organizmus szempontjából a tulajdont illetően semmi mást nem vehetünk tekintetbe, mint azt, hogy a tulajdonosnak van joga tulajdona fölött szabad belátása szerint rendelkezni. Látjuk, hogy a szociális életben két olyan dolog kapcsolódik össze, melyeknek a szociális organizmusra nézve egészen más jelentősége van: a termelés tőkealapja fölött való *szabad rendelkezés* és *& jogviszony*, amely a tőkével rendelkező és a többi ember között jön létre azáltal, hogy az ő rendelkezési joga következtében a többiek ki vannak zárva a tőkealap biztosította szabad tevékenységből.

Nem az *eredendően* szabad rendelkezés okoz társadalmi károkat, hanem csupán az, ha a rendelkezési jog akkor is *fönnmarad*, ha a feltételek már megszűntek, melyek célszerűen kapcsolták össze az egyéni képességeket ezzel a rendelkezéssel. Aki a szociális organizmust létesülőnek, növekvőnek tekinti, az nem fogja az itt említetteket félreérteni. Azt a lehetőséget fogja keresni, hogy miként lehet azt, ami egyik oldalon az életet szolgálja, úgy igazgatni, hogy a másik oldalon ne okozzon kárt. Azt, ami *él*, nem lehet másképpen gyümölcsözően elrendezni, csakis úgy, hogy az, ami már létrejött, ne hasson hátrányosan a létesülőre. S ha az embernek olyasvalamivel kell együttműködnie, ami létesülőben van – mint a szociális organizmus esetében –, akkor nem lehet az a feladata, hogy egy szükséges berendezkedés létrejöttét megakadályozza azért, hogy a károkat elkerülje; mert ezzel egyben a szociális organizmus életlehetőségeit is aláássa. Egyedül arról lehet szó, hogy a megfelelő időpontban közbe tudjunk lépni, ha az, ami eddig célszerű volt, károssá változik.

Meg kell teremteni azt a lehetőséget, hogy egyéni képességek alapján az ember szabadon rendelkezessen a tőkealappal; a vele összekapcsolt tulajdonjogot azonban abban a pillanatban meg kell tudnunk változtatni, mikor jogosulatlan hatalmi törekvések eszközévé kezd válni. Korunkban van olyan intézmény, amely számol az említett szociális követelménnyel, és részben keresztülviszi az úgynevezett szellemi tulajdonnal kapcsolatban. Ez ugyanis az alkotó halála után bizonyos idő elteltével a közösség szabad tulajdonába megy át. Ez az emberi együttélés természetének megfelelő képzetalkotási módon alapszik. Bármennyire szorosan kapcsolódik is az egyes ember individuális adottságaihoz egy tisztán szellemi érték létrehozása: ez az érték ugyanakkor a társadalmi együttélés eredménye is, és a megfelelő pillanatban át kell adni a közösségnek. Ugyanez áll fönn azonban az egyéb

tulajdonokra is; hogy ezek segítségével az egyén a közösség szolgálatában valamit létrehozson, csak ennek a közösségnek az együttműködésével lehetséges. A tulajdon fölötti rendelkezés jogát tehát nem lehet a közösség érdekeitől elválasztva kezelni. Nem arra kell eszközt találnunk, hogy miként lehet a tőkealap tulajdonát eltörölni, hanem arra, hogy ezt a tulajdont úgy lehessen igazgatni, hogy a közösséget a lehető legjobban szolgálja.

A hármas tagozódású szociális organizmusban van mód erre. A szociális organizmusban egyesült emberek egységes egészként tevékenykednek a jogállam révén. Az individuális képességek tevékenysége a szellemi szervezethez tartozik.

A *valóságot* megértő szemlélet számára – mely nem veti alá magát szubjektív nézeteknek, elméleteknek, óhajoknak stb., – minden, de különösen az egyéni képességek tőkealaphoz való viszonyára és a tőkealap birtoklására vonatkozó kérdés a szociális organizmus hármas tagozódásának szükségességét mutatja. A jogállam mindaddig nem fogja megakadályozni a tőke magántulajdonának létrejöttét és igazgatását, míg az egyéni képességek a tőkealappal olyan kapcsolatban maradnak, hogy a tőke igazgatása a szociális organizmus egészét szolgálja. Jogállam marad a magántulajdonnal szemben; sohasem fogja azt a saját tulajdonává tenni, hanem oly módon hat majd rá, hogy a rendelkezési jog a megfelelő időpontban arra a személyre vagy csoportra szálljon át, aki ismét az egyéni képességek által meghatározott viszonyt tud a tulajdonhoz kialakítani. Ezáltal két egészen különböző kiindulópont alapján lehet majd a szociális organizmust szolgálni. A jogállam demokratikus berendezkedése, melynek ahhoz van köze, ami *minden embert* egyformán érint, lehetővé teszi, hogy ügyeljünk arra, hogy a tulajdonjog az idők folyamán ne változzon jogtalan tulajdonná. S mert nem maga az állam kezeli a tulajdont, hanem gondoskodik arról, hogy az egyéni képességekhez társuljon, ezek a képességek gyümölcsöző erejüket a szociális organizmus teljessége számára fogják kibontakoztatni. Az ilyen berendezkedés mellett a tulajdonjogok feletti rendelkezés addig maradhat a személyes elemnél, amíg célszerűnek látszik. Elképzelhető, hogy a jogállamban a képviselőknek különböző időpontokban egészen más törvényeket kell alkotniuk a tulajdonnak egyik személyről vagy csoportról a másikra történő átruházásáról. Korunkban, amikor széles körben alakult ki nagy bizalmatlanság minden magántulajdonnal kapcsolatban, a magántulajdon radikális köztulajdonba vételére gondolnak. Ha elég messzire jutnak ezen az úton, akkor ki fog derülni, hogy ezzel hogyan akadályozzák a szociális organizmus életlehetőségeit. A tapasztalatokból okulva később más útra térnek majd. Mégis, kétségtelenül jobb lenne, ha már ma olyan intézkedéseket hoznának, melyek a jelzett értelemben biztosítanak a szociális organizmus egészségét. Amikor valaki egyedül vagy egy csoporttal közösen termelő tevékenységet folytat, amit egy bizonyos tőkealappal hozott létre, akkor a kezdőtőkéből termelési nyereségként adódó tőkemennyiség fölött mindaddig joga van rendelkezni, míg ezt a nyereséget a termelő tevékenység bővítésére fordítja. Attól kezdve, hogy már nem igazgatja a termelést, ennek a tőkemennyiségnek egy másik személyhez vagy csoporthoz kell kerülnie, hasonló vagy más – a szociális organizmust szolgáló – termelés céljából. A termelésből származó, de nem annak bővítésére használt tőke keletkezésétől kezdve ugyanezt az utat követi. A termelést vezető személyes tulajdonának csupán az számíthat, amit a termelés megindításakor egyéni képességeinek megvalósítása céljából támasztott igényei alapján kap, aminek jogosultsága abban nyilvánul meg, hogy a többi ember bizalmából a tőke felhasználásakor ezt megkapja. Ha a tőke e személy tevékenysége révén gyarapodott, akkor e növekményből személyes tulajdonába annyi megy át, hogy eredeti járandóságának növekedése a tőkenövekmény kamatának feleljen meg. A tőke, amellyel valamilyen termelést megindítottak, az eredeti tulajdonos akarata szerint az összes kötelezettséggel egyetemben az új kezelőre száll át, vagy visszakerül hozzá, ha az első kezelő az üzemet nem tudja vagy nem akarja tovább vezetni.

Az ilyen berendezkedésnél jogok átruházásával van dolgunk. Hogy ez az átruházás hogyan történjék, azt a jogállamnak kell törvényesen meghatároznia. Neki kell a végrehajtására is ügyelnie és annak adminisztrációját vezetnie. Elgondolható, hogy a jogátruházást szabályozó rendelkezéseket a jogtudat alapján egészen különbözőképpen találják majd helyesnek az egyes esetekben. Az olyan képzetalkotási mód – mint az itt fölvezetett –, mely a *valósághoz hű* kíván lenni, sohasem akar annál többet, mint megmutatni az *irányt*, amerre ez a szabályozás haladhat. Ha megértéssel fordulunk ebbe az irányba, akkor az egyes konkrét esetekben mindig megtaláljuk a célnak legmegfelelőbb megoldást. A sajátos viszonyokból kiindulva a dolog szellemének megfelelően kell a gyakorlatban a helyes megoldást megtalálni. Minél inkább hű a valósághoz egy

gondolkodásmód, annál kevésbé akar az egyes esetekre eleve adott követelményekből kiindulva szabályokat és törvényeket alkotni. Másfelől éppen e gondolkodásmód szelleméből egészen határozott módon, szükségszerűen adódik majd egyik vagy másik megoldás. Így az is, hogy a jogállam a jogátruházás igazgatásán keresztül ne ragadja magához a tőke feletti rendelkezést. Csupán arról kell gondoskodnia, hogy az átruházás arra a személyre vagy csoportra történjen, amely egyéni képességei révén erre jogosultnak látszik. Ebből a feltételből kiindulva általános érvényre jut az a rendelkezés is, hogy aki az említett okból tőkeátruházást kezdeményez, az szabadon választhatja meg tőkét kezelő utódját. Választhat egy személyt vagy egy csoportot, vagy átruházhatja rendelkezési jogát a szellemi organizáció valamelyik testületére is; ugyanis aki egy tőke kezelésével a szociális organizmus számára célirányos szolgálatot tett, az egyéni képességei alapján szociális megértéssel fog e tőke további felhasználásáról is dönteni. S a szociális organizmus számára hasznosabb erre a döntésre építeni, mint lemondani róla és olyan személyekre bízni a szabályozást, akik nincsenek közvetlen kapcsolatban a dologgal.

Ez a fajta szabályozás olyan, bizonyos nagyságot meghaladó tőkemennyiségnél jön majd tekintetbe, melyet egy személy vagy egy csoport termelőeszközök segítségével (melyekhez a föld is tartozik) szerez meg, s ami nem az egyéni képességek megvalósítása érdekében támasztott igény alapján került személyes tulajdonba.

Az utóbbi módon szerzett kereset és minden egyéni munkateljesítményből származó megtakarítás megszerzőjének haláláig személyes tulajdona, vagy egy későbbi időpontig utódainak tulajdona marad. Eddig az időpontig annak, akinek az ilyen megtakarított pénzt termelőeszközök létesítése céljából átadják, a jogtudatból adódó és a jogállam által megállapított kamatot kell fizetnie. Az olyan szociális rendben, amely az itt közölt alapon nyugszik, tőkéletesen szét lehet választani a termelőeszközökkel végzett munkateljesítményből származó hozamot és azt a vagyont, amit személyes (fizikai és szellemi) munkával szerzett valaki. Ez a szétválasztás megfelel a jogtudatnak és a társadalom érdekeinek is. Amit valaki megtakarít és egy termelőüzem rendelkezésére bocsát, az általános érdekeket szolgál – mert csupán ez teszi lehetővé az egyéni képességeken alapuló termelési teljesítményeket. Az a tőke-növekmény, ami – a megfelelő kamat levonása után – a termelőeszközök birtoklásából keletkezik, létrejöttét az egész szociális organizmus működésének köszönheti. Ennek tehát a leírt módon ismét vissza kell hozzá kerülnie. A jogállam csupán arról rendelkezhet, hogy a kérdéses tőkemennyiség átruházása a megadott módon menjen végbe; nem dönthet azonban arról, hogy az átruházandó vagy megtakarított tőkét milyen anyagi vagy szellemi termelő tevékenység rendelkezésére bocsássa. Ez az állam zsarnoki uralmához vezetne a szellemi és anyagi termelés fölött; ezt azonban az individuális képességek vezethetik a szociális organizmusnak legkedvezőbb módon. Ha valaki nem akar maga dönteni arról, hogy az általa létrehozott tőkét kire ruházza át, szabadon rábízhatja a rendelkezési jogot a szellemi organizáció valamelyik testületére.

A megtakarításból származó vagyont, kamatjövendelmével együtt, tulajdonosa halála után vagy későbbi időpontban szintén a tulajdonos végrendeletében kijelölt szellemi vagy anyagi termelőtevékenységet folytató személyhez vagy csoporthoz kerül – de *csak* ilyenhez, s nem olyan improduktív személyhez, akinél életjáradék lenne belőle. A tőke feletti rendelkezés jogának átruházása a szellemi organizmus valamely testületére akkor is szóba jöhet, ha nem lehet közvetlenül egy személyt vagy egy csoportot kiválasztani. A jogállam csupán akkor fog közbelépni és a szellemi organizáción keresztül intézkedni, ha valaki maga semmiféle rendelkezést sem tett.

Az így szabályozott társadalmi rendben számításba veszik mind az egyén szabad iniciatíváit, mind a közösség érdekeit; utóbbinak éppen oly módon tesznek eleget, hogy szolgálatába állítják az egyes emberek szabad kezdeményezéseit. Aki munkáját egy másik ember vezetésére bízta, ilyen szabályozás mellett tudhatja, hogy a vezetővel közösen végzett munka a szociális organizmus, s így a munkás számára is a lehető leggyümölcsözőbb. Az itt elgondolt társadalmi rend az egészséges emberi érzésnek megfelelő viszonyt teremt egyfelől a jogtudat által szabályozott – termelőeszközökben megtestesült –, tőke fölötti rendelkezési jog és az emberi munkaerő, másrészt a kettőjük által létrehozott termékek árai között. Egyesek talán hiányosságokat lelnek majd az itt leírtakban; ez lehetséges. Ám egy valóság-hű gondolkodásmódnál nem az a fontos, hogy egyszer s mindenkorra tőkéletes „programot” adjon; hanem az, hogy megjelölje azt az *irányt*, amelyben a gyakorlatban dolgoznunk kell. Az olyan közlések, mint a fentiek is, tulajdonképpen csupán – mintegy példaként – arra szolgálnak, hogy a megjelölt irányt közelebbről megvilágítsák. Az ilyen példán lehet javítani: ám csak akkor érhetünk el hasznos célt vele, ha e „javítás” az adott iránynak megfelelően történik.

Ez a berendezkedés lehetővé teszi a jogos személyes vagy családi impulzusoknak az emberi közösség igényeivel történő összehangolását. Bizonytalán rámutatnak majd arra, hogy igen nagy a kísértés, hogy a tulajdonos még életében átruházza tulajdonát egy vagy több utódjára; s hogy ezek az utódok látszólag termelőkké tehetők, akik azután mégis alkalmatlannak bizonyulnak másokkal szemben, s akiket jobb ez utóbbiakkal felváltani. Ez a kísértés azonban a fent leírt intézmények által megvalósított organizációban a lehető legkisebb lehet. Hiszen a jogállamnak csupán azt kell megkövetelnie, hogy az a tulajdon, amit egyik családtag egy másikra átruház, utóbbi halálát követő bizonyos idő elteltével minden körülmények között a szellemi organizáció valamelyik testületére szálljon. A jog segítségével más módon is megakadályozható a szabály megkerülése. A jogállam csupán arról gondoskodik majd, hogy megtörténjen ez az átruházás; hogy az örökség átvételére kit választanak, azt a szellemi organizációból eredő intézkedések határozzák meg. Ha ezek az előfeltételek teljesülnek, kifejlődik a megértés az iránt, hogy az utódokat neveléssel, oktatással a szociális organizmus számára hasznossá tegyék, s a tőkének improduktív személyekre való átruházásával ne okozzanak társadalmi károkat. Akiben valódi szociális megértés él, annak nem érdeke, hogy a tőkealappal való kapcsolata olyan személyben vagy csoportban folytatódjon, akiknek egyéni képességei nem igazolják e kapcsolat jogosságát.

Az itt elmondottakat senki sem tartja majd pusztán utópiának, akinek érdeke van ahhoz, hogy a gyakorlatban mi az, ami valójában keresztülvihető. Hiszen éppen olyan berendezkedésre utaltunk, amely közvetlenül a jelenlegi állapotokból fejlődhet ki az élet minden területén. Csak ahhoz az elhatározáshoz kell eljutnunk, hogy a jogállam fokozatosan mondjon le a szellemi élet és a gazdaság igazgatásáról, s ne tiltakozzon, ha az, aminek meg kell történnie, valóban megtörténik: magániskolák jönnek létre, s hogy a gazdasági élet a saját alapjaira helyezkedik. Nem szükséges az állami iskolákat és az állam gazdasági intézményeit egyik napról a másikra megszüntetni; de láthatjuk majd, hogy talán kis kezdeményekből kialakul a lehetőség arra, hogy az állami oktatási és a gazdasági intézmények lassan leépüljenek. Mindenekelőtt azonban arra lenne szükség, hogy azok, akik az itt közölt vagy ezekhez hasonló szociális eszmék helyességéről meggyőződtek, gondoskodjanak terjesztésükről. Ha ezek az eszmék megértésre lelnek, akkor ezzel megteremthető a *bizalom* a jelenlegi állapotok lehető legüdvösebb átalakításához olyan állapotokká, melyek a jelenlegiek káros vonásait nem mutatják. Ez a bizalom az egyedüli, amiből valóban egészséges fejlődés bontakozhat ki. Mert aki el akarja nyerni e bizalmat, annak át kell látnia, hogy a fennálló berendezkedéshez miként kapcsolódhatnak gyakorlati módon az új intézmények. S az írásunkban kifejtett eszmék lényege, hogy nem a jelenlegi állapotok további rombolásával akarnak jobb jövőt hozni, hanem megvalósításuk a fönnállóra épül, s a továbbépítésben előidézik az egészségtelen elem leépülését. Az a felvilágosítás, amely nem törekszik ilyen irányú bizalomra, nem fogja elérni, amit feltétlenül el kell érünk: a továbbfejlődést, melyben az emberek által eddig létrehozott javak és megszerzett képességek értékét megőrzik. A radikális gondolkodó bizalmát is megnyerheti az átvett értékek megőrzésével véghezvitt szociális újjáalakítás, ha olyan eszméket lát maga előtt, amelyek valóban egészséges fejlődést indíthatnak el. Neki is be kell látnia, hogy bármelyik osztály jut is hatalomra, a meglévő bajokon nem lesz úrrá, ha törekvését nem olyan eszmékre építi, melyek egészségessé, életképessé teszik a szociális organizmust. Kétkedni azért, mert az ember nem képes abban hinni, hogy az ilyenfajta eszmék a jelenkor zűrzavarában is elég sok embernél megértésre találhatnak – ha terjesztésükre a szükséges energiát fordítják –, azt jelentené, hogy az emberi természetnek az egészséges és célszerű impulzusok iránti fogékonyságában kétkedünk. Egyáltalán nem kellene feltenni *azt* a kérdést, hogy vajon kétkednünk kell-e ebben, hanem csakis *ezt*: mit kell tennünk, hogy a bizalmat keltő eszmék tisztázása a lehető legerőteljesebben történjék?

Elsősorban az áll az itt leírt eszmék hathatós elterjedése útjában, hogy a jelenkor gondolkodási szokásai két okból sem boldogulnak velük. Vagy azt vetik ellenük valamilyen formában, hogy nem képzelhető el az egységes szociális élet szétdarabolása, hiszen a három szóban forgó ág a valóságban mindenütt összefügg; vagy pedig úgy találják, hogy az egységes államon belül is elérhető a három tag mindegyikének szükséges önálló jelentősége, s hogy az itt leírtaknak voltaképpen semmi közük a valósághoz. Az első ellenvetés alapja az, hogy *nem egy valóságos* gondolkodásból indulnak ki: azt hiszik, hogy egy közösségben az emberek csupán úgy tudják az élet valamiféle egységét megteremteni, ha rendelkezések útján visznek egységet a közösségbe. Az élet valósága azonban mégis ennek ellenkezőjét kívánja meg; hogy az egység *eredményként* jöjjön létre: a különféle irányból

összefolyó tevékenységeknek kell *végül* az egységet megteremteniük. *Ezzel* a valóság-hű eszmével szemben haladt az utóbbi idő fejlődése; ezért az, ami az emberek lelkében élt, tiltakozott a kívülről az életre kényszerített „rend” ellen, s ez vezetett a jelenlegi szociális helyzethez. A második előítélet abból ered, hogy képtelenek a szociális élet három tagjának működésében lévő gyökeres különbséget meglátni. Nem látják az *ember* sajátos viszonyát e három tag mindegyikéhez, ami csupán akkor bontakozhat ki a maga módján, ha a valóságos életben létezik egy olyan, önmagán nyugvó alap, amelyen – elkülönítve a másik kettőtől – ez a viszony kialakulhat, hogy azután együttműködjön velük. Egy múltbeli szemlélet, a fiziokrata, úgy vélte, hogy a gazdasági életet vagy olyan intézkedésekkel szabályozzák, melyek szabad kibontakozását akadályozzák – s akkor ezek az intézkedések károsak; vagy a *törvények* követik azt az irányt, amerre a gazdasági élet magától is haladna, ha szabadjára engednék – s ekkor fölöslegesek a törvények. Ez a nézet hivatalosan már túlhaladott, ám gondolkodási szokásként még mindenütt kísért a fejekben, s ezzel kárt okoz. Úgy vélik, hogy ha egy életterület a maga törvényeit követi, akkor ebből *minden* adódik, ami az élet számára szükséges. Ha például a gazdasági életet úgy szabályoznák, hogy az emberek ezt a szabályozást kielégítőnek éreznék, akkor a jogi és szellemi élet is megfelelően alakulna a rendezett gazdaság talaján. Ez azonban lehetetlen; csupán a valóságtól idegen gondolkodás hiheti, hogy lehetséges. A gazdasági élet körforgásában *semmi sincs*, ami önmagából indokot adna annak szabályozásához, ami az emberek egymáshoz való viszonyával kapcsolatban a jogtudatból következik. S ha *ezt* a viszonyt gazdasági indokok alapján akarják rendezni, akkor az embert munkájával és a munkaeszközök fölötti rendelkezésével beleszövik a gazdasági életbe; a mechanizmusként működő gazdasági élet egyik fogaskerekévé válik. A gazdasági élet tendenciája, hogy folyton olyan irányba halad, amit egy másik irányból befolyásolni kell. Nem akkor jók a jogi rendelkezések, ha a gazdasági élet által kijelölt irányt követik, s nem akkor károsak, ha ellene működnek. Emberhez méltó létehez az vezethet, ha a gazdasági élet haladási irányát folytonosan befolyásolják azok a jogok, amelyek az embert egyedül ember-mivolta alapján illetik meg. S csupán akkor fejlődhet a gazdaság az ember számára gyümölcsözően, ha az egyéni képességek a gazdasági élettől teljesen elkülönítve, önmagukra alapozva bontakoznak ki, s a gazdasági életbe mindig újra beleárasztják azokat az erőket, melyek abból önmagából nem jöhetnek létre.

Figyelemreméltó, hogy a tisztán külsődleges élet területén milyen könnyen belátják a munkamegosztás előnyeit. Senki sem hiszi azt, hogy a szabónak magának kell tehenet tenyészteni, hogy az tejjel lássa el őt. Az emberi élet átfogó tagolódásáról mégis úgy vélekednek, hogy egyedül az egységes rend üdvös.

Magától értetődik, hogy éppen a valóságos életnek megfelelő társadalmi eszmeirányzattal szemben kell minden irányból ellenvetéseknek adódniuk; hiszen a valóságos élet ellentmondásokat teremt. S aki ennek megfelelően gondolkodik, annak olyan berendezkedések megvalósítását kell kívánnia, melyek ellentmondásait más intézkedésekkel lehet kiegyensúlyozni. Nem szabad azt hinnie, hogy egy intézkedés, ami a gondolkodás számára „ideálisan jó”-nak tűnik, akkor is mentes marad az ellentmondásoktól, ha megvalósul. – A jelenlegi [1919] szocializmus egyik jogos követelése az, hogy azokat az újkori berendezkedéseket, melyekben egyes emberek profitszerzés céljából termelnek, fel kell váltani olyanokkal, melyekben mindenki fogyasztása céljából termelnek. De éppen az, aki *teljesen* elismeri e követelést, nem juthat az újkori szocializmus végkövetkeztetéséhez: a termelőeszközöknek magántulajdonból köztulajdonba kell kerülniük. Inkább arra a teljesen más végkövetkeztetésre juthat, hogy mindazt, amit valaki a személyes képességei alapján hoz létre, el kell juttatni a megfelelő úton a közösséghez. Az újabb kor gazdasági impulzusa az, hogy a javak tömeges előállításával bevételt teremtsen; a jövőben arra kell törekedni, hogy a szükséges fogyasztásból kiindulva társulások útján találjuk meg a termelés legjobb módját, s a termelőtől a fogyasztóhoz vezető utat. A jogi rendelkezések gondoskodnak majd arról, hogy egy termelőüzem csak addig maradjon egy személlyel vagy csoporttal összekötve, amíg ez a kapcsolat e személyek egyéni képességei alapján jogos. A szociális organizmusban a termelőeszközök *közös tulajdona* helyett egyfajta *körforgásuk* jön létre, ami ezeket az eszközöket mindig azoknak a személyeknek juttatja, akiknek egyéni képességei a lehető legjobban hasznosítják azokat a közösség számára. Ily módon csupán átmenetileg alakul ki személy és termelőeszköz között az a viszony, amit eddig a magántulajdon eredményezett; hiszen egy vállalkozás vezetője és középvezetői a termelőeszközöknek köszönhetik, hogy képességeik igényeiknek megfelelő bevételt hoznak számukra. Nem fogják elmulasztani, hogy a termelést a lehető legtökéletesebbé tegyék, mert a termelés növekedése – ha nem is a teljes profitot, de – a bevétel egy részét mégis nekik hozza. Az itt leírtak értelmében a

közösségé lesz az, ami a termelőt a termelés növeléséért megillető kamat levonása után a profitból marad. S tulajdonképpen az ábrázoltak szellemében már az is benne rejlik, hogy amennyiben a termelés visszaesik, a termelő bevétele ugyanolyan mértékben csökken, mint ahogyan a termelés fokozásakor nő. A bevétel azonban mindig a vezető szellemi teljesítményéből származik, nem pedig abból a profitból, ami a közösségi erők együttműködésén alapuló viszonyokból adódik.

Láthatjuk, hogy az itt leírt szociális eszmék megvalósítása tökéletesen új jelentőséget ad a jelenlegi berendezkedéseknek. A tulajdon megszűnik a régi formájában. S nem egy már túlhaladott formához, a közös tulajdonhoz vezetik vissza, hanem továbbvezetik valami egészen új formába. A tulajdont képező tárgyakat beviszik a szociális élet áramába; az egyes ember, saját érdekeiből kiindulva nem kezelheti őket a közösség kárára, de a közösség sem tudja majd bürokratikus módon kezelni őket az egyes ember kárára; hanem az arra alkalmas egyén megtalálja majd a hozzájuk vezető utat, hogy általuk szolgálhassa a közösséget.

A közösségi érdekek iránti érzék olyasfajta impulzusok megvalósításával fejlődhet ki, amelyek egészséges alapokra helyezik a termelést és megóvják a szociális organizmust a krízis veszélyétől. Az igazgatás, aminek csupán a gazdasági élet körforgásához lesz köze, képes lesz olyan ki egyenlítéseket nyújtani, amelyek magából a körforgásból mintegy szükségképpen adódnak. Ha például egy üzem nem tud hitelezőinek a munkamegtakarításuk után kamattörlesztést fizetni, de azt mégis szükségesnek ismeri el, akkor más gazdasági üzemek a bennük résztvevők szabad megegyezésével a hiányzó összeget biztosíthatják számára. Egy önmagában zárt gazdasági körforgásnak, mely a jogalapot kívülről kapja, s folytonosan hozzááramolnak az újonnan föllépő egyéni emberi képességek, önmagában csupán a gazdálkodással lesz dolga. Így ösztönzőjévé válhat a javak olyan elosztásának, ami mindenkinek biztosítja azt, ami a közösség jóléte alapján jogosan megilleti. Ha valaki látszólag több bevételhez jut, mint egy másik, úgy ez csupán azért lehet, mert ez a „több” az illető egyéni képességei által a közösség javát szolgálja.

Az itt leírt képzetalkotási mód alapján megformálódó szociális organizmus a jogélet és a gazdasági élet vezetőinek megegyezésével szabja meg azokat az illetekeket, melyek szükségesek a jogélet számára. S mindazt, ami a szellemi organizáció fönntartásához szükséges, a szociális organizmusban résztvevő egyes emberek szabad belátásán alapuló javadalmazás biztosítja majd. A szellemi organizációt egészséges alapokra az helyezi, ha a szellemi munkára képes személyek egyéni kezdeményezései szabadon versengve érvényesülhetnek.

A jogok igazgatása azonban *egyedül* az itt leírt szociális organizmusban találja meg a javak igazságos elosztásához szükséges megértést. Az a gazdasági szervezet, amely nem az egyes termelési ágazatok szükségletei alapján veszi igénybe az emberi munkát, hanem azzal gazdálkodik, amit a jog tesz lehetővé számára, a javak értékét az emberek teljesítménye szerint fogja meghatározni. Nem engedi meg, hogy az emberek olyasmit teljesítsenek, amit az emberek jólététől és emberi méltóságától független értékek határoznak meg. Egy ilyen szervezet azokat a jogokat veszi figyelembe, melyek tisztán emberi viszonylatokból adódnak. A gyermekeknek joga lesz a neveltetéshez, a családapát munkájáért nagyobb jövedelem illetheti, mint az egyedülállót. A többletet olyan intézkedések juttatják neki, melyeket a három szociális organizáció közös megegyezése alapoz meg. Ezek az intézkedések oly módon felelnek meg a neveléshez való jognak, hogy a gazdasági organizáció igazgatása az általános gazdasági viszonyoknak megfelelően a lehető legnagyobb nevelési járulékot szabja meg, s a jogállam az egyén jogait a szellemi organizáció szakvéleménye alapján határozza meg. A valósághű gondolkodásmódból megint csak az adódik, hogy egy ilyenfajta adalék csupán példaként szolgálhat, hogy mintegy megjelölje az intézkedések *irányát*. Lehetséges, hogy egyes esetekben egészen más intézkedések bizonyulnak helyesnek. Azt azonban, hogy mi „helyes”, csupán a szociális organizmus három, önmagában önálló tagjának célszerű együttműködésével lehet meglegelni. A fejtegetéseink alapjául szolgáló gondolkodásmód azt szeretné megtalálni, ami valóban gyakorlati – ellentétben sok mindennel, amit ma praktikusnak tartanak, noha nem az –, nevezetesen a szociális organizmus olyasfajta tagozódását, ami az embereket szociálisan célszerű intézkedésekre ösztönzi.

Ahogyan a gyermekeknek *joguk* van a neveltetésre, éppúgy joguk van az időseknek, rokkantaknak, özvegyeknek, betegeknek is a megélhetésre, amihez a szükséges tőkealapot a társadalmi organizmus körforgásának kell biztosítania ugyanúgy, ahogyan az önállóan még nem munkaképesek neveléséhez rendelkezésre kell bocsátani az említett tőke-hozzájárulást. Mindebben az a lényeges, hogy az önállóan nem keresőképesek jövedelmét nem a

gazdasági életből kiindulva kell megállapítani, hanem épp ellenkezőleg, a gazdasági életnek kell attól függenie, ami a jogtudatból következik. A gazdasági szervezetben dolgozók munkájuk jövedelméből annál kevesebbet kapnak meg, minél többet kell a nem-keresőknek juttatni. Ezt a „kevesebbet” azonban a szociális organizmus minden résztvevője egyformán fogja hordozni, ha az itt közölt szociális impulzusok megvalósulnak. A gazdasági léttől elkülönített jogállam révén az emberiség általános ügyei, amilyen a nevelés és a munkaképtelenek eltartása is, valóban közügygé válnak, mert a jogi szervezet területén *minden felnőtte vált ember* beleszólással bír.

A jelzett képzetalkotási módnak megfelelő szociális organizmus azt a többleteljesítményt, amelyet egy ember egyéni képességeivel hoz létre, éppúgy a közösséghez juttatja el, mint ahogyan a kevésbé tehetségesek kisebb teljesítménye miatt a számukra jogos eltartást is a közösségtől veszi. Nem egyes emberek jogosulatlan élvezete céljából teremtenek majd „értéktöbbletet”, hanem hogy elősegítsék azt, ami a szociális organizmusnak anyagi vagy lelki javakat nyújt; s hogy ápolják azt, ami ebben az organizmusban születik anélkül, hogy közvetlenül őt szolgálhatná.

Aki hajlamos arra a nézetre, hogy a szociális organizmus három tagjának különválasztása csupán eszmei értékkel bír, s hogy ez mind az egységesen megformált államszervezet, mind az állam egészét átfogó, a termelőeszközök közös tulajdonán alapuló gazdasági szövetkezet esetében „magától” is adódna, annak figyelmét a hármastagozódás során megvalósuló társadalmi intézmények sajátos jellegére kellene irányítania. A pénzt például nem az államigazgatás ismeri el többé törvényes fizetőeszközként, hanem az elismerés azokon az intézkedéseken alapszik majd, melyeket a gazdasági organizációt igazgató testület hoz. Az egészséges szociális organizmusban a pénz semmi más nem lehet, mint olyan árukra szóló utalvány, amelyeket mások állítottak elő, s melyeket azért kaphat meg valaki a gazdasági élet összterületéről, mert a maga termelte árukat e területnek átadta. Egy gazdasági terület a pénzforgalom révén válik egységes gazdasággá. Az egész gazdasági élet kerülőútján mindenki mindenki számára termel. A gazdaság területén csupán áruértékekkel van dolgunk; ezen a területen azok a *teljesítmények* is árujellegűek kapnak, melyek a szellemi és az állami organizációból származnak. Amit egy tanár a tanítványai részére teljesít, az a gazdasági körforgás számára áru. A tanár egyéni képességeit éppúgy nem fogják megfizetni, mint a munkásnak a munkaerejét; mindkettőnek csak azt *lehet* megfizetni, ami tőle *kiindulva* a gazdasági élet körforgásában áruvá lehet. A szabad kezdeményezésnek s a jognak is közre kell működnie abban, hogy áru jöhessen létre; de ezek kívül esnek a gazdasági körforgáson éppen úgy, ahogyan a természeti erők is kívülről hatnak a terméshozamra egy bőséges vagy egy szűkös évben. A gazdaság körforgása szempontjából a jövedelemigényük tekintetében a szellemi organizáció *és az állam is* árutermelők; ám amit termelnek, az a saját területükön belül nem áru, hanem csak akkor válik azzá, amikor a gazdasági körforgásba belekerül. Nem gazdálkodnak a saját területükön, hanem a gazdasági szervezet igazgatása gazdálkodik teljesítményeikkel.

Egy áru (vagy egy teljesítmény) tisztán gazdasági értéke – amennyiben ez az ellenérték pénzben fejeződik ki – attól függ majd, hogy mennyire célszerűen formálódik meg a gazdasági organizmuson belül a gazdaság *igazgatása*. Ennek intézkedéseitől függ az, hogy a szociális organizmus másik két tagja által megteremtett jogi és szellemi alapokon mennyire termékenyen fejlődik a gazdaság. Így azután egy áru pénzbeli értéke azt fogja kifejezni, hogy a gazdasági szervezet intézkedései révén a szükségleteknek megfelelő mennyiségben gyártják-e azt. Amennyiben megvalósulnak a jelen írásban megadott feltételek, akkor a gazdasági életben nem az lesz a mérvadó impulzus, amely pusztán a termelés mennyisége révén kíván meggazdagodni, hanem a létrejövő, egymással sokoldalú kapcsolatban lévő szövetkezetek a javak előállítását a szükségletekhez fogják igazítani. Ezáltal a szociális organizmusban ezeknek a szükségleteknek megfelelő viszony teremődik a pénzérték és a termelőintézmények között. Az egészséges szociális organizmusban a pénz valóban csupán értékmérő lesz; mert minden pénzdarab vagy bankjegy mögött az az árutermelés áll majd, amely alapján egyedül pénzhez juthat a pénztulajdonos. A viszonyok természetéből adódóan szükség lesz olyan intézkedésekre, melyek következtében a pénz a tulajdonos számára értékét veszti, ha az itt leírt jelentését elveszítette. Már utaltunk ilyenfajta intézkedésekre. A pénztulajdon egy meghatározott idő elteltével a megfelelő formában a közösségre száll. S hogy a termelésben nem működő pénzt a tulajdonos ne tudja a gazdasági organizáció rendelkezéseinek megkerülésével visszatartani, időről időre újra lehet nyomni vagy verni. Ezekből a viszonylatokból persze az is következik, hogy a tőke kamatjára az évek múlásával egyre csökkenni fog.

A pénz éppúgy elhasználódik, ahogyan az áruk elhasználódnak. Az ilyesfajta, állam által hozott intézkedés mégis igazságos lesz. „Kamatos kamat” nem keletkezhet. Aki takarékoskodik, az természetesen olyan teljesítményt nyújtott, aminek alapján később áruszolgáltatásra tarthat igényt, miként jelenlegi teljesítményének ellenértékére is igényt tarthat jelenleg; de igényei csupán bizonyos határig mehetnek; mert a múltból eredő igényeket csak a jelen munkateljesítményeivel lehet kielégíteni. Ezek az igények nem válhatnak gazdasági kényszerítő eszközzé. Ezen előfeltételek megvalósításával a *valutakérdést* egészséges alapokra lehet helyezni; mert egyre megy, hogy milyen más viszonyokból alakult ki a *pénzforma*: a valuta a gazdasági organizmus egészének ésszerű eszközévé válik a gazdaságigazgatás révén. Az állam sohasem fogja kielégítő módon *törvényekkel* megoldani a valutakérdést; a jelenlegi államok csupán úgy oldhatják meg, ha a maguk részéről lemondanak a megoldásról, s a tőlük elválasztandó gazdasági szervezetnek engedik át a szükséges intézkedéseket.

Sokat beszélnek a modern munkamegosztásról és hatásairól, mint amilyen az időmegtakarítás, az áruk tökéletessége, árucseré stb.; azt azonban alig veszik figyelembe, hogy ezek hogyan befolyásolják az egyes emberek viszonyulását saját munkateljesítményükhöz. Aki egy munkamegosztásra alapozott szociális organizmusban dolgozik, az jövedelmét tulajdonképpen sohasem maga *szjerzi meg*, hanem a szociális organizmusban résztvevő *valamennyi* ember munkája révén jut hozzá. Ha egy szabó saját használatára készít kabátot magának, akkor ehhez a kabáthoz a viszonya nem olyan, mint annak az embernek, aki primitív körülmények között még mindent maga állított elő, amire a megélhetéséhez szüksége volt. Kabátot készít magának, hogy másoknak ruhát tudjon készíteni; és a kabát *értéke* számára *teljesen* a többiek teljesítményétől függ. A kabát voltaképpen termelőeszköz. Egyesek azt mondják majd erre, fogalomzavar; ám ha figyelembe veszik az áruk *értékképzését* a gazdasági körforgásban, nem lehet ez a véleményük. Hiszen akkor látni fogják, hogy a munkamegosztáson alapuló gazdasági organizmusban az ember egyáltalán nem dolgozhat önmagának: csupán a többieknek, s a többiek neki. Ugyanúgy nem dolgozhat az ember önmagának, ahogyan nem eheti meg magát. Olyan intézményeket azonban létre lehet hozni, melyek ellentmondanak a munkamegosztás lényegének. Ez történik akkor, ha a javak termelése csupán azért folyik, hogy az egyes ember tulajdonává tegye azt, amit mégiscsak a szociális organizmusban elfoglalt helyzetéből adódóan tud teljesítményként létrehozni. A munkamegosztás arra kényszeríti a szociális organizmust, hogy benne az egyes ember az egész organizmus viszonyai szerint éljen; *gazdaságilag* zárja ki az egoizmust. S ha azután ez az egoizmus osztály-előjogok formájában vagy más módon mégis jelentkezik, akkor szociálisan tarthatatlan állapot jön létre, ami a szociális organizmus megrázkódtatásaihoz vezet. Ilyen állapotok között élünk jelenleg. Lehet, hogy vannak, akik semmibe veszik azt a követelést, hogy a jogi és egyéb viszonyoknak is a munkamegosztás egoizmustól mentes megteremtéséhez kell igazodniuk. Nekik azonban le kellene vonniuk a konzekvenciákat feltevésükből, nevezetesen: az ember egyáltalán nem tehet semmit; a szociális mozgalom nem vezethet sehová. Természetesen ezzel a mozgalommal kapcsolatban nem lehet semmi hasznosat tenni, ha nem akarják megadni a *valóságnak* a maga jogait. Írásunk alapja egy olyan gondolkodásmód, ami az ember szociális organizmuson belüli teendőit ezen organizmus életfeltételeihez akarja igazítani.

Aki csupán a megszokott berendezkedésnek megfelelő fogalmakat tud alkotni, talán aggódik majd, ha arról értesül, hogy a munkásnak a munkavezetőhöz fűződő viszonyát függetlenné kell tenni a gazdasági szervezettől; mert azt fogja hinni, hogy ennek szükségszerűen a pénz elértéktelenedéséhez és a kezdetleges gazdasági viszonyokhoz való visszatéréshez kell vezetnie. (Dr. Rathenau *Az özönvíz után* című írásában e véleményét nyilvánítja ki, ami a *maga* álláspontjáról nézve jogosnak tűnik.) A szociális organizmus hármass tagozódása azonban ezzel a veszéllyel szemben hat. Az önmagára alapozott gazdasági organizmus a jogi szervezettel egyetértésben a pénzviszonyokat teljesen elválasztja a jogi alapokra helyezett munkaviszonyoktól. A jogviszonyok nem lesznek közvetlen befolyással a pénzviszonyokra, mivel az utóbbiak a gazdasági organizmus igazgatásának eredményei. A munkavezető és a munkás közötti jogviszony nem fejeződik ki egyoldalúan pénzértékben, mert ez a munkabér megszüntetése után – ami az áru és a munkaerő közti csereviszonyt fejezi ki – csupán az áruk (és teljesítmények) kölcsönös értékének mércéje lesz. A hármass tagozódásnak a szociális organizmusra gyakorolt *hatását* megfigyelve arra a meggyőződésre kell jutnunk, hogy ez olyan berendezkedésekhez vezet majd, melyek az eddigi államformákban nincsenek meg.

S ezeken a berendezkedéseken belül megszüntethető az, amit ma *osztályharcnak* éreznek; mert e harc a

munkabérnek a gazdasági körforgásba való bekapcsolásán alapszik. Ez az írás a szociális organizmus olyan formáját ábrázolja, amelyben a *munkabér* fogalma éppúgy átalakul, mint a régi *tulajdonfogalom*; ez az átalakulás azonban *életképebb* szociális összefüggést fog teremteni az emberek között. – Felületesen vélekedne, aki úgy találná, hogy az itt leírtak megvalósításával semmi egyéb nem történne, minthogy az időbér átalakulna darabbérré. A dolog egyoldalú szemlélete lehet, hogy ehhez a nézethez vezet. *Itt* azonban nem ezt az egyoldalú szemléletet tekintettük helyesnek, hanem azt, hogy a bérvizonyokat a munkavezetők és a munkások által közösen teljesítettek szerződéses elosztási viszonya váltja föl, *a szociális organizmus egész berendezkedésével* összefüggésben vizsgáltuk. Aki a teljesítmény hozamából a munkásnak jutó részt darabbérnek tekinti, az nem veszi észre, hogy *ez* a „darabbér” (ami voltaképpen egyáltalán nem „bér”) a teljesítmény *értékében* oly módon fejeződik ki, ami a munkás társadalmi élethelyzetét a szociális organizmus többi tagjaival egészen más viszonyba hozza, mint amilyen az egyoldalúan gazdaságilag meghatározott osztályuralomból keletkező viszony. Az osztályharc megszüntetésének követelését így lehet kielégíteni. – Aki pedig azt a szocialista körökben is hallható nézetet vallja: *a fejlődésnek* magának kell megoldást hoznia a szociális kérdésre, s az embernek nem kell megvalósítandó programokat állítania, annak így kell ellentmondanunk: a fejlődés bizonyosan meghozza azt, amire szükség van, a szociális organizmusban azonban az ember eszmei impulzusai *valóságok*. S ha az idő kissé továbbhalad és *megvalósul* az, amit ma még csak elgondolni lehet, akkor éppen ez lesz az, amit a fejlődés magával hoz. S azoknak, akik „csak a fejlődéstől” és nem termékeny eszmék megragadásától várnak valamit, vélekedésükkel egy ideig várniuk kellene, amíg az, amit ma elgondolnak, fejlődéssé válik.

Ám addigra éppenséggel *túlságosan késő* lenne bizonyos dolgokat véghezvinni, melyeket már a *mai* tények követelnek. A szociális organizmusban nem lehet a fejlődést olyan *objektíven* szemlélni, mint a természet esetében. A fejlődést az embernek kell *véghezvinnie*. S ezért végzetes az egészséges szociális gondolkodásra nézve az, hogy jelenleg olyan nézetek állnak szemben vele, amelyek a szociálisan szükségeset úgy akarják „bizonyítani”, ahogyan a természettudományban „bizonyítunk” valamit. A szociális élet-felfogásban csupán annak adódhat valamiféle „bizonyíték”, aki nem csupán a *már fennállót*, hanem *azt* is képes számításba venni, ami az emberi impulzusokban – számukra gyakran észrevétlenül – csíráként van meg és megvalósulni törekszik.

A szociális organizmus hármasságának megalapozottságát bizonyító egyik hatás az lesz, hogy a bírói tevékenységet elválasztják az állami intézményektől. Az állam feladata az lesz, hogy megállapítsa az emberek illetve embercsoportok között fennálló jogokat. Az ítélethozatal azonban olyan intézmények dolga lesz, melyek a szellemi organizációból képződnek. Ez az ítélethozás nagy mértékben függ attól a lehetőségtől, hogy az ítélezőnek legyen érzéke és megértése az elítélendő egyéni élethelyzete iránt. Ez az érzék és megértés csupán úgy jöhet létre, ha a bíróságok beiktatásánál ugyanaz a bizalom lesz a mérvadó, mint amit a szellemi organizáció intézményei iránt éreznek az emberek. Lehetséges, hogy a szellemi organizáció igazgatása jelöli ki a bírakat, akiket a legkülönbözőbb szellemi munkakörökből választanak, s akik egy bizonyos idő elteltével ismét visszatérnek hivatásukhoz. Bizonyos határok között azután így minden embernek lehetősége lesz arra, hogy öt vagy tíz évre a jelöltek közül azt a személyt válassza meg, akiben annyira megbízik, hogy döntését valamilyen magán-vagy büntetőjogi esetben ez alatt az idő alatt elfogadja, ha erre szükség van. Minden ember lakóhelyének körzetében azután mindig annyi bíró lesz, hogy ennek a választásnak jelentősége legyen. A vádlónak ekkor mindig a vádlott illetőségének megfelelő bíróhoz kell fordulnia. – Gondoljuk csak meg, hogy mennyire döntő jelentősége lett volna egy ilyen berendezkedésnek az osztrák-magyar vidékeken. Többnyelvű területeken minden nemzetiséghez tartozó a saját népéből választhatott volna bírát magának. Aki ismeri az osztrák viszonyokat, az tudhatja azt is, hogy egy ilyen intézkedés mennyire hozzájárult volna az egyensúlyhoz a nemzetiségek életében. – De a nemzetiségeken kívül is sok olyan terület van az életben, melyek egészséges kibontakozására hasznosan hatna egy ilyesfajta intézkedés. – A szorosabban vett törvényismeret érdekében a leírt módon választott bírák és törvényszékek mellé ugyancsak a szellemi organizmus igazgatása által választott hivatalnokokat állítanak majd, akik azonban maguk nem bíraskodnak. Fellebbezési bíróságokat is ugyanígy ez az igazgatás fog létrehozni. Az ilyen előfeltételek megvalósításával kialakuló élet természetéből adódik, hogy a bíró az elítélendő életszokásaihoz és érzésmódjához közel állhat, s hogy a bírói hivatalon kívüli életéből – hiszen csupán egy ideig bíraskodik – az elítélendő életköreit jól ismeri majd. Ahogyan az egészséges szociális organizmus a maga intézményeiben mindenhol a benne résztvevő

személyek szociális megértésére támaszkodik, úgy a bírói tevékenységnél is ez a helyzet. Az ítélet végrehajtása a jogállamra tartozik.

Egyelőre talán nem szükséges kitérnünk azokra az intézkedésekre, melyek a leírtak megvalósítása nyomán az itt nem érintett területeken is szükségessé válnak. Ennek ábrázolása magától értetődően mérhetetlen teret igényelne.

A bemutatott egyes berendezkedések az életben meg fogják mutatni, hogy az alapjukat adó gondolkodásmód *nem* a régi rendek, a parasztság, a katonaság és a tanítók rendjének megújítását célozza, mint ezt egyesek hihetnék – és ténylegesen hitték is, amikor az itt leírtakat szóban valahol előadtam. E rendi tagozódás ellenkezőjére törekszünk. Az embereket *szociálisan* sem osztályokba, sem rendekbe nem fogják besorolni, hanem maga a szociális organizmus fog tagozódni; és éppen ezáltal lehet valóban ember az ember. Mert ez a tagozódás olyan lesz, hogy az ember élete összefonódik majd mind a három taggal. A szociális organizmusnak abban a tagjában, amelyben foglalkozása révén áll, szakmai érdekekkel vesz részt; s eleven kapcsolat fűzi majd a többi taghoz is, mert azok berendezkedései olyan viszonyban állnak vele, ami eleven kapcsolatot követel. Az embertől elkülönült, a saját életalapjait megalkotó szociális organizmus lesz hármas tagozódású; s minden ember eleven összekötője lesz e három tagnak.

IV. NEMZETKÖZI KAPCSOLATOK

Az egészséges szociális organizmus belső tagozódása a nemzetközi kapcsolatokat is hármas felépítésűvé alakítja. A három terület mindegyikének önálló viszonya lesz más szociális organizmusok megfelelő területeivel. Egyik országnak a gazdasági kapcsolatai a másikkal anélkül fognak létrejönni, hogy ezekre a jogállam közvetlen befolyást gyakorolna. S megfordítva, a jogállamok viszonya bizonyos határok között a gazdasági kapcsolatoktól teljesen függetlenül alakul majd ki. A kapcsolatok *keletkezésében* érvényesülő függetlenség révén konfliktushelyzetekben ily módon kiegyenlítően hathatnak egymásra. Az egyes szociális organizmusoknak olyan érdekösszefüggései jönnek később létre, amelyek az emberi együttélés szempontjából jelentéktelennek tüntetik fel az országhatárokat. – Az egyes országok szellemi szervezetei olyan kapcsolatba léphetnek egymással, melyek *egyedül* az emberiség közös szellemi életéből adódnak. Az államtól független, önmagára alapozott szellemi élet olyan viszonyokat fog kialakítani, amelyek nem lehetségesek, ha a szellemi teljesítmények elismerése nem egy szellemi organizáció igazgatásától, hanem a jogállamtól függ. Ebben a vonatkozásban nincs különbség a teljesen nyilvánvalóan nemzetközi tudomány és más szellemi területek teljesítményei között. Hiszen szellemi terület egy nép saját nyelve is és mindaz, ami a nyelvvel közvetlen összefüggésben áll. Maga a néptudat is ehhez a területhez tartozik. Az egy nyelvterülethez tartozó emberek nem kerülhetnek természetellenes konfliktusba egy másik nyelvterülethez tartozókkal akkor, ha népi kultúrájuk érvényre juttatásához nem az államszervezetet vagy a gazdasági hatalmat akarják fölhasználni. Ha egy nép kultúrájának nagyobb a terjedési képessége, szellemi termékenysége, mint egy másinak, akkor terjedése jogos lesz, és békésen fog végbemenni, ha kizárólag olyan intézmények révén jön létre, melyek a szellemi szervezetettől függnék.

Jelenleg a legélesebb ellenállás a szociális organizmus hármas tagozódásával szemben az olyan emberi kapcsolatok oldaláról keletkezik, melyek a nyelv és a népi kultúra közösségeiből sarjadtak. Ennek az ellenállásnak meg kell törnie annál a célnál, melyet az újabb kor életszükségleteiből kiindulva az emberiségnek mint egésznek egyre tudatosabban kell maga elé tűznie. Az emberiség ráébred majd, hogy minden egyes része csupán úgy juthat valóban emberhez méltó élethez, ha az összes többi résszel életteljes kapcsolatba lép. Egyéb természetes indítékok mellett a népek kapcsolatai jelentik azokat az okokat, melyek révén a jogi és gazdasági közösségek történelmileg kialakultak. Ám a népek növekedését biztosító erőknél olyan kölcsönhatásban kell kibontakozniuk, melyet nem gátolnak az állam-szervezetek és gazdasági közösségek egymással kialakított kapcsolatai. Ezt úgy lehet elérni, ha a népközösségek oly módon valósítják meg szociális organizmusuk hármas tagozódását, hogy a tagok mindegyike önálló kapcsolatot alakíthat ki más szociális organizmusokkal.

Ily módon a népek, államok és gazdasági testületek között *sokrétű* kapcsolatok alakulnak ki, amelyek az emberiség minden egyes részét úgy kapcsolják össze más részekkel, hogy az egyik a saját érdekében együtt érez a

másik életével. A valóságnak megfelelő alapimpulzusokból *keletkezik* egy népszövetség; melyet nem egyoldalú jogi szempontok alapján kell „felállítani”.

Egy valóság-hű gondolkodás számára különleges jelentőséggel kell bírnia annak, hogy noha egy szociális organizmus itt leírt céljai az egész emberiségre érvényesek, mégis *minden egyes* szociális organizmus megvalósíthatja őket, függetlenül attól, hogy ehhez más országok átmenetileg hogyan viszonyulnak. Ha egy szociális organizmus három természetszerű területre tagozódik, akkor ezek képviselői egységes testületként nemzetközi kapcsolatba léphetnek másokkal akkor is, ha azok még nem valósították meg ezt a tagozódást. Aki elől jár ebben a tagozásban, az egy közös emberiség-célért munkálkodik. Az, amit tenni kell, nem kongresszusok határozatai vagy egyezmények útján jut majd érvényre, hanem inkább azon erő révén, amely az emberiség valódi impulzusaiban gyökerező célt *az életben* igazolja. Ez a cél a valóság alapján *megfogalmazott*; a valóságos életben az emberi közösségek minden pontján törekedhetünk felé.

Aki az utóbbi néhány évtizedben abból a szempontból követte a népek és államok életében lejátszódo folyamatokat, amelyből ez az írás íródott, az észrevehette, hogy a történelmileg kialakult államképződmények a szellemi, jogi és gazdasági élet egyesítésével olyan nemzetközi kapcsolatokat hoztak létre, melyek katasztrófához vezettek. Ám éppúgy láthatta azt is, hogy az emberiség öntudatlan impulzusaiból eredő ellenerők a hármastagozódás irányába mutatnak. Ez lesz az egység-fanatizmus okozta megrázkódtatások ellenszere. De az „emberiség irányadó vezetőinek” beállítottsága nem olyan volt, hogy meglássák azt, ami már régóta készülődött. 1914 tavaszán és nyárelőjén is hallhattuk még arról beszélni az „államférfiakat”, hogy Európa békéje – a kormányok fáradozásának köszönhetően – emberi számítás szerint biztosítva van. Ezeknek az „államférfiaknak” azonban sejtelmük sem volt arról, hogy amit cselekedtek és beszéltek, annak már semmi köze sem volt a valóságos események menetéhez. Mégis ők számítottak „gyakorlati embereknek”. S „ábrándozónak” számított akkoriban az, aki az „államférfiak” nézeteivel szemben olyan nézeteket alakított ki, mint amelyenkről e sorok írója a háborús katasztrófa előtt hónapokon át beszélt Bécsben, hallgatók szűk körében (szélesebb körben bizonyára kinevették volna). Körülbelül ezt mondta arról, ami fenyegetett. A jelenkorban uralkodó tendenciák az életben egyre erősebbek lesznek, amíg végül önmagukat fogják megsemmisíteni. Aki szellemileg áttekinti a szociális életet, látja, hogy mindenütt szociális daganatképződésre való ijesztő hajlamok születnek. Ezért oly nagy az aggodalom a kultúra iránt azoknál, akik az életet átlátják. Ez az a félelmetes dolog, ami oly nyomasztóan hat, s ami – ha képes elnyomni a szellemet elismerő tudomány eszközével az életfolyamatok megismerése iránti minden hamis lelkesedést – arra készíti az embert, hogy a gyógyírrol szóló szavait szinte *szembekiáltsa* a világgal. Ha a szociális organizmus úgy fejlődik tovább, mint eddig, akkor a kultúrát olyan károsodások érik, melyek a szociális organizmus számára ugyanolyanok, mint a rákos daganatok az ember természeti organizmusában. Ám az uralkodó körök életszemlélete az élet eme talaján – amit nem tudott és nem is akart látni – olyan impulzusokat formált, amelyek olyanfajta intézkedésekhez vezettek, melyeknek nem lett volna szabad bekövetkezniük, s nem olyanokhoz, melyek alkalmasak lettek volna arra, hogy a különböző emberi közösségek egymás iránti bizalmát megalapozzák. – Aki azt hiszi, hogy a jelenlegi világkatasztrófa közvetlen okai között nem szerepeltek a szociális életszükségletek, annak meg kellene gondolnia, hogy a háborúba hajszolt államok politikai impulzusaiból mi lehetett volna, ha az „államférfiak” akaratát ezek a szociális szükségletek irányítják. S mitől menekültünk volna meg, ha ez az akarat más cselekvésre indíthatott volna, mint annak a gyűjtőanyagának a létrehozására, melynek azután robbanást kellett előidéznie. Ha valaki a legutóbbi évtizedekben az államok kapcsolataiban alattomosan terjedő rákbetegséget úgy tekintette, mint az emberiség vezető része szociális életének következményét, akkor megérthette, hogy az – általános emberi szellem érdekeit ismerő – egyik személyiségnek a vezető rétegek társadalmi akaratának megnyilvánulásaival szemben már 1888-ban azt kellett hogy mondja: „A cél: az egész emberiséget végső formájában testvérek birodalmává tenni, akik csupán a legnemesebb indítékokat követve, közösen haladnak tovább. Aki a történelmet csak Európa térképén követi, azt hihetné, hogy a közeljövőben kölcsönös, általános gyilkosságnak kell bekövetkeznie”, ám csupán az a gondolat, hogy „az emberi élet igazi értékeihez” kell utat találnunk, tarthatja fenn az emberi méltóság iránti érzéket. S ez olyan gondolat, „amely a magunk és szomszédaink hallatlan háborús készülődésével nem látszik összhangban lenni, de amelyben én hiszek, s amelynek meg kell világítania számunkra, hogy tulajdonképpen nem lenne-e jobb közös elhatározással

lemondani az emberi életről s kitűzni az öngyilkosság hivatalos napját.” (így ír könyvében 1888-ban Hermann Grimm.) Mi más lett volna ez a „háborús készülődés”, mint azon emberek intézkedései, akik az államképződményt egységes formában akarták fönntartani annak ellenére, hogy az újabb kori fejlődés során ez a forma ellentmondásba került a népek egészséges együttélésének lényegével? Ilyesfajta egészséges együttélést az a szociális organizmus hozhatott volna létre, amelyet az újabb kor életszükségleteiből kiindulva alakítanak ki.

Az osztrák-magyar államképződmény már több mint fél évszázada az újjáalakítást sürgette. Népközösségek sokféleségében gyökerező szellemi élete olyan formát kívánt, melynek kifejlődését akadályozta az elavult impulzusok alapján megalkotott egységes állam. A világháborús katasztrófa kiindulópontjában álló szerb-osztrák konfliktus tökéletes bizonyítéka annak, hogy az egységállam politikai határai egy bizonyos időponttól kezdve nem lehettek volna a kultúra határai a népek életében. Ha lett volna lehetőség arra, hogy az önmagára alapozott, a politikai államtól és annak határaitól független szellemi élet a népek céljaival összhangban fejlődjön, akkor a szellemi életben gyökeret vert konfliktusnak nem kellett volna politikai katasztrófában kirobbannia. Az ilyen irányú fejlődés tökéletesen lehetetlennek, sőt, teljességgel értelmetlennek tűnt mindazoknak, akik az Osztrák-Magyar Monarchiában azt képzelték magukról, hogy „államférfi” módjára gondolkodnak. Gondolkodási szokásaik csak annak elképzelését engedték meg, hogy az államhatárok és a nemzeti közösségek határai egybeesnek. Ezekkel a szokásokkal összeegyeztethetetlen volt azt megérteni, hogy létrejöhetnek szellemi szervezetek az államhatárok fölött, melyek átfogják az oktatásügyet és a szellemi élet más ágait. S mégis: ez az „elképzelhetetlen” az újabb kor követelménye a nemzetközi életben. A gyakorlati módon gondolkodónak nem szabad fönnakadnia a látszólag lehetetlen, s azt hinnie, hogy azok a berendezkedések, melyek e követelmény értelmében jönnének létre, leküzdhetetlen nehézségekbe ütköznének; hanem éppen arra kell törekednie, hogy legyőzze ezeket a nehézségeket. Ahelyett, hogy az „államférfiúi” gondolkodásmódot abba az irányba terelték volna, amely az újkori követelményeknek megfelel, azon igyekeztek, hogy olyan intézményeket alkossanak, melyek ezekkel a követelményekkel szemben fönntarthatják az egységállamot. Így ez az állam egyre inkább lehetetlen képződménnyé vált, s a 20. század második évtizedében választás elé került: vagy vár a felbomlásra, mivel a régi formában önfenntartása érdekében már semmit sem tud tenni, vagy pedig, ami belsőleg lehetetlen, külsőleg a háborús intézkedésekkel megalapozott hatalommal tartja fönn. És 1914-ben Ausztria-Magyarország „államférfiai” számára már nem volt más lehetőség, mint ez: vagy az egészséges szociális organizmus életfeltételei irányába kormányozzák szándékaikat s ezt mint akaratukat közlik a világgal – ami új bizalmat ébreszthetett volna –, vagy pedig ki kellett robbantaniuk egy háborút a régi rend fönntartása érdekében. Csupán az gondolkozhat igazságosan a bűnösség kérdéséről, aki ezen az alapon ítéli meg az 1914-ben történeteket. Miután az osztrák-magyar államképződményben sokfajta népesség vett részt, ez ama világtörténelmi feladat elé állította, hogy mindenkinél előbb fejlessze ki az egészséges szociális organizmust. A világtörténelmi létesülés szelleme ellen elkövetett vétek sodorta az Osztrák-Magyar Monarchiát a háborúba.

És a Német Birodalom? Abban az időben alapították, amikor az egészséges szociális organizmus iránti újkori követelések megvalósulásra törekedtek. Ez a megvalósulás megadhatta volna a birodalom világtörténelmi létjogosultságát. E közép-európai birodalomban a szociális impulzusok azon a területen egyesültek, amelyről úgy látszott, a világtörténelemben arra rendeltetett, hogy ezen impulzusok megvalósuljanak. A szociális gondolkodás sok helyen megjelent; a Német Birodalomban sajátos alakot öltött, amiből látnivaló volt, hogy mi felé törekszik. A birodalom számára ez adhatott volna munka-tartalmat; ez állíthatott volna feladatokat vezetői elé. A népek modern együttélésében a birodalom létjogosultságát az igazolhatta volna, ha az újonnan alapított birodalomnak azt a munka-tartalmat adják, amelyet maguk a történelem erői követeltek. Ahelyett, hogy teljesen e feladat felé fordultak volna, megálltak olyan „szociális reformoknál”, melyek a napi követelményekből adódtak, s megelégedtek azzal, ha külföldön megcsodálták e reformok példás megvalósítását. Eközben egyre inkább oda jutottak, hogy a birodalom külső világhatalmi helyzetét olyan formákra alapozzák, melyek az állam fényéről és hatalmáról alkotott legavítabb elképzelésekből származtak. Birodalmat alkottak, amely ugyanúgy, mint az osztrák-magyar államképződmény, ellentmondott annak, ami az újabb korban történelmileg megjelent a népek életének erőiben. E birodalom vezetői semmit sem láttak ezekből az erőkből; az az államképződmény, ami az ő szemük előtt lebegett, egyedül a katonai erőn nyugodhatott. Annak, amit az újabb történelem követel, az egészséges szociális organizmus

irányába mutató impulzusok megvalósításán kellett volna alapulnia. *Ennek* megvalósításával a népek életének közösségében másként vehettek volna részt, mint 1914-ben. A német politika a népek életének újkori követelményeivel szemben tanúsított meg nem értése révén odajutott, hogy 1914-ben cselekvési mozgástere nullára csökkent. Az utóbbi évtizedekben semmit sem vett észre abból, aminek meg kellett volna történnie; minden lehetséges dologgal foglalkozott, ami nem az újkori fejlődési erőkön alapult, s aminek tartalmatlansága miatt „kártyavárként” *kell* összeomlania.

Ami ily módon a történelem menetéből a német birodalom tragikus sorsaként adódott, annak hű tükörképe jönne létre, ha rászánnák magukat, hogy az 1914. július vége és augusztus elseje között Berlinben mértékadó helyeken lezajlott folyamatokat megvizsgálják és híven a világ elé tárják. E folyamatokról a bel- és a külföld még keveset tud. Aki ismeri azokat, tudja, hogy akkoriban a német politika kártyavár-politikaként alakult, s mivel cselekvési lehetősége nullpontra jutott, a háború megkezdésével kapcsolatos mindenfajta döntésnek a katonai vezetés hatáskörébe *kell* átmennie. Akinek ebben a vezetésben döntési joga volt, az akkoriban katonai szempontból *nem cselekedhetett másként, mint ahogy cselekedett*, mivel *ebből* a szempontból a helyzetet egyedül úgy lehetett látni, ahogyan akkor látták; mert a hadvezetést kivéve olyan helyzetbe hozták magukat, ami már egyáltalán nem vezethetett semmilyen cselekvéshez. Mindez világtörténelmi tényként mutatkozna, ha lenne valaki, aki követelné, hogy a július 31-én és augusztus elsején Berlinben lejátszódott eseményeket hozzák nyilvánosságra. Az emberek még mindig abban az illúzióban élnek, hogy ismerve a korábbi időszakban az előkészítő eseményeket, semmit sem nyernének azzal, ha bepillantathatnának ezekbe a folyamatokba. Ha arról akarunk beszélni, amit jelenleg a „háborús bűnösség kérdésének” neveznek, akkor nem szabad kerülni ezt a bepillantást. Bizonyos, hogy más úton is tudomást szerezhettünk a régóta meglévő okokról; de ez a bepillantás azt mutatja meg, hogy *miként* hatottak ezek az okok.

Azon elképzelések hatásai, melyek Németország vezetőit akkoriban háborúba hajszolták, végzetesek voltak. Néphangulattá váltak, s megakadályozták, hogy az utóbbi szörnyű években a keserű tapasztalatok nyomán a hatalom birtokosaiban kialakuljon *az* a belátás, aminek hiánya vezetett korábban a tragédiához. E fejtegetések írója arra a lehetséges fogékonyságra kívánt építeni, ami e tapasztalatokból származhatott volna, amikor azon fáradozott, hogy Németországban és Ausztriában a háború alatt egy alkalmasnak tűnő pillanatban az egészséges szociális organizmus eszméjét és a külső politikai magatartásra vonatkozó konzekvenciáit megismertesse olyan személyiségekkel, akiknek befolyása akkor még elősegíthette volna ezen impulzusok érvényesülését. Olyanok, akik tisztességesen gondolkodtak a német nép sorsáról, közreműködtek abban, hogy utat nyissanak ezeknek az eszméknek. De minden szó hiábavaló volt. A gondolkodási szokások ellenálltak azoknak az impulzusoknak, melyek a *kizárólag* katonai beállítottságú képzetvilág számára olyasvalaminek tűntek, amivel semmit sem lehet kezdeni. Legfeljebb az „egyház és az iskola szétválasztását” találták valamirevalónak. E vágányon futottak már régen az „államférfiak” gondolatai, s nem engedték abba az irányba terelni magukat, ami átfogóbb belátáshoz vezethetett volna. Jóakarátú emberek arról beszéltek, hogy „nyilvánosságra” kellene hoznom ezeket a gondolatokat. Abban az időben azonban ez nem volt célszerű; hiszen mit segíthetett volna, ha az „irodalom” területén sok egyéb között ezekről az impulzusokról is szó esett volna – egy magánembertől. Ezen impulzusok természetében rejlik, hogy *akkor* egyedül azon hely révén nyerhettek volna jelentőséget, ahonnan kimondták őket. Ha a megfelelő helyről ezeknek az impulzusoknak értelmében beszéltek volna, akkor a közép-európai népek láthatták volna azt, hogy van valami, ami többé vagy kevésbé tudatos törekvésüknek megfelel. S az orosz Kelet népei minden bizonnyal megértették volna abban az időben a cárizmus ilyesfajta impulzusok segítségével történő megszüntetését. Azt, hogy bennük létrejött volna ez a megértés, csupán az vonhatja kétségbe, aki semmit sem érzékel a még kihasználatlan kelet-európai intellektusnak az egészséges szociális eszmékre való fogékonyságából. Az ilyesfajta eszmék értelmében történő megnyilvánulások helyett jött Breszt-Litowszk.

Hogy katonai gondolkodás nem háríthatja el Közép- és Kelet-Európa katasztrófáját, az csak kizárólag a katonai gondolkodás előtt maradhatott rejtve. Hogy a katasztrófa elkerülhetetlenségében nem akartak hinni, ez volt a német nép szerencsétlenségének oka. Senki nem akarta belátni, hogy ott, ahol a döntéseket hozzák, semmiféle érzékkel nem rendelkeznek a világtörténelmi szükségszerűségek iránt. Aki tudott valamit e szükségszerűségekről, az előtt ismeretes volt, hogy angol nyelvterületen voltak olyan személyiségek, akik átlátták, mi mozgolódik Közép-Európa népeiben. Azt is tudni lehetett, hogy e személyiségeknek az a meggyőződésük, hogy Közép- és Kelet-Európában

olyasvalami készülődik, aminek hatalmas szociális átalakításokban kell megnyilvánulnia. Olyan átalakításokban, melyekről azt hitték, hogy angol nyelvterületen ez nem történelmi szükségesség, és lehetőségük sem áll fönn. Effajta gondolkodásra építették saját politikájukat. Közép- és Kelet-Európában mindezt nem látták, hanem úgy irányították a politikát, hogy „kártyavárként” kellett összeomlania. Csupán annak a politikának lett volna alapja, ami arra a belátásra épül, hogy angol nyelvterületen a történelmi szükségszerűségekkel nagyvonalúan és egészen magától értetődően angol szempontok szerint számolnak. Ám az effajta politikára való ösztönzés bizonyára főleg a „diplomátáknak” tűnt volna tökéletesen fölöslegesnek.

Ahelyett, hogy olyan politikát folytattak volna, ami az angol orientációjú politika nagyvonalúsága dacára Közép- és Kelet-Európában hasznos eredményeket hozott volna a világháborús katasztrófa kitörése előtt, a már bejáratott diplomáciai vágányokon haladtak tovább, s a háború borzalmai közepette a keserű tapasztalatokból sem tanulták meg, hogy szükségessé vált az Amerikából politikai nyilatkozatokban megjelölt követelménnyel európai részről szembeállítani egy másikat, ami Európa életerőiből született meg. Az amerikai nézőpontból, Wilson által megjelölt követelményt össze lehetett volna egyeztetni azzal, ami az ágyúdörgésben Európa szellemi impulzusaként hangzott fel. Minden egyéb egyezkedő fecsegés a történelmi szükségszerűséggel szemben üresen csengett. Ám azoknak, akik a viszonyok következtében a Német Birodalom vezetéséhez jutottak, nem volt érzékük ahhoz, hogy az emberiség életében rejlő csírák megragadásával állítsanak feladatokat; s ezért kellett 1918 őszének azt hoznia, amit végül hozott. A katonai hatalom összeomlását szellemi kapituláció követte. Ahelyett, hogy legalább ebben az időben rászánták volna magukat arra, hogy az európai akaratból merítsék a német nép szellemi impulzusának érvényesítését, egyszerűen alávetették magukat Wilson tizennégy pontjának. Wilsont egy olyan Németország elé állították, melynek nem volt saját mondanivalója. Bármint gondol is Wilson a maga tizennégy pontjáról, ezek csupán abban segíthetnek Németországnak, amit az maga is akar. Mégis *várnia* kellett, hogy ez az akarat megnyilatkozzon. A politikának a háború kezdetétől tartó tehetetlenségéhez 1918 októberében csatlakozott az a szörnyű szellemi kapituláció, amit olyan ember idézett elő, akihez a német nyelvterületen sokan végső reményüket fűzték.

Hogy nem hittek a történelmi erőkből származó belátásban, s hogy idegenkedtek attól, hogy odafigyeljenek a szellemi összefüggések megismeréséből eredő impulzusokra: ez idézte elő Közép-Európa helyzetét. Most a háborús katasztrófa hatásaként jelentkező események új helyzetet teremtettek, amit az emberiség szociális impulzusainak eszméivel jellemezhetünk oly módon, ahogyan ebben az írásban megkíséreltük. E szociális impulzusok olyan nyelven beszélnek, amely az egész civilizált világot feladat elé állítja. Amikor ma arról gondolkodunk, hogy minek kell történnie, ugyanúgy holtpontra kell jutnunk a szociális kérdést illetően, mint a közép-európai politikának 1914-ben a maga feladatait illetően? Azok az országok, melyek el tudtak zárkózni az akkoriban szóban forgó ügyektől, a szociális mozgalommal szemben nem tehetik ugyanezt. A szociális kérdéssel szemben sem politikai ellenfél, de még semleges fél sem létezhetne, csupán egy közösen munkálkodó emberiség, amely hajlandó észrevenni az idők jeleit és cselekedeteit hozzájuk igazítani.

Az ebben az írásban ismertetett intenciók alapján meg fogják érteni, hogy e fejtegetések írója korábban miért fogalmazta meg a következő fejezetben foglalt felhívást a német néphez és a kultúrvilághoz; s hogy egy bizottság, mely megértette, miért közölte ezt a világgal, mindenekelőtt a közép-európai népekkel. Jelenleg más körülmények vannak, mint abban az időben, amikor e felhívás tartalmát szűk körben közzétettem. Akkoriban a nyilvános közlés szükségszerűen „irodalommá” alakította volna. Ma a nyilvánosságnak meg kell hoznia számára azt, amire röviddel ezelőtt még nem lett volna lehetősége: megértő embereket, akik az itt közöltek értelmében akarnak tevékenykedni, ha megértésre és megvalósításra érdemesnek találják, mert aminek most létre kell jönnie, az egyedül ilyen emberek által jöhet létre.

V. FÜGGELEK

A NÉMET NÉPHEZ ÉS A KULTÚRVILÁGHOZ!

Az idők végezetéig biztosan álló épületnek hitte fél évszázaddal ezelőtt megalkotott birodalmát a német nép. 1914 augusztusában, a háború kezdetén úgy gondolta, hogy ez az építmény legyőzhetetlennek bizonyul. Ma már csupán romjaira tekinthet. Egy ilyen élményt az önmagára eszmélésnek kell követnie; mert megmutatta, hogy fél évszázad meggyőződése s különösen a háborús évek uralkodó gondolatai tragikus hatású tévedések voltak. Hol rejtőznek e végzetes tévedés okai? Ez a kérdés a német emberek lelkében öneszmélést kell ébresszen. Életlehetősége függ attól, hogy megvan-e ehhez az ereje. Jövője attól függ, hogy képes-e komolyan fölteni magának a kérdést: hogyan estem e tévedésbe? Amennyiben ma fölteszi ezt a kérdést, megvilágosodik előtte a felismerés, hogy noha fél évszázaddal ezelőtt birodalmat alapított, mégis elmulasztotta azt, hogy e birodalomnak a német nép lényéből fakadó feladatot adjon. A birodalmat megalapították. Fennállásának kezdetén azon fáradoztak, hogy belső életlehetőségeit régi tradíciókhoz és új szükségletek következtében évről évre jelentkező követelményekhez igazítsák. Később áttértek arra, hogy az anyagi erőkkel megalapozott külső hatalmat szilárdabbá tegyék és kiterjesszék. Ezzel olyan, az újabb korban született társadalmi követelményekre vonatkozó intézkedéseket is összekapcsoltak, melyek ugyan számításba vettek egyes napi szükségleteket, ám mégis hiányzott az a nagy cél belőlük, ami azon fejlődési erők megismeréséből adódhatott volna, melyek felé az újkori emberiségnek fordulnia kell.

Így a birodalmat a fönnállását igazoló lényegi célkitűzés nélkül helyezték a világösszefüggésbe. A háborús katasztrófa ezt szomorú módon nyilvánvalóvá tette. A háború kitöréséig a külvilág a német birodalom viselkedésében semmit sem láthatott, ami arra a vélekedésre indította volna, hogy e birodalom vezetői olyan világtörténelmi küldetést töltenek be, amit nem szabad félresöpörni. S hogy a vezetők nem találták meg ezt a küldetést, szükségszerűen azt a nézetet szülte a nem-német világban, ami a valódi belátásra képesek számára a német összeomlás mélyebb okának bizonyul.

A német nép számára most mérhetetlenül sok függ attól, hogy képes-e ezt a helyzetet elfogulatlanul megítélni. A szerencsétlenségben ki kellett alakulnia annak a belátásnak, ami az utóbbi ötven évben meg akart mutatkozni. A jelenkor legközvetlenebb követelményeivel foglalkozó kicsinyes gondolkodás helyébe olyan nagyvonalú szemléletnek kell lépnie, amely az emberiség fejlődési erőit határozott gondolatokkal igyekszik megragadni, és bátor akarrattal magát nekik szenteli. Meg kell szünnie annak a kicsinyes törekvésnek, amely a valóságtól elszakadt idealistaként tesz ártalmatlanná mindenkit, aki figyelmét e fejlődési erőkre fordítja. Meg kellene szünjön azok gögje és fennhéjázása, akik gyakorlati embernek gondolják magukat, s akik gyakorlatiasságnak álcázott, szűkre szabott értelmükkel mégis szerencsétlenséget idéztek elő. Figyelembe kellene venni azt, amit az idealistának kikiáltott, valójában azonban igazi gyakorlati emberek mondtak az újabb kor fejlődési szükségleteiről.

Bár különböző irányzatok „gyakorlati gondolkodói” már régóta látták, hogy az emberiség egészen új követelése kerülnek felszínre, mégis régről hagyományozott gondolkodási szokások és intézmények keretében akartak nekik eleget tenni. Az újkor gazdasági élete hozta létre eme követeléseket; kielégítésük lehetetlennek tűnt magánkezdeményezések útján. A privát munka társadalmi munkába történő beillesztése az egyik osztály számára egyes területeken szükségessé vált; s meg is valósították ott, ahol ez ennek az osztálynak a maga életszemlélete szempontjából hasznosnak mutatkozott. Minden egyéni munka radikális társadalmasítása egy másik osztály célja lett, melynek az új gazdasági élet fejlődése révén az öröklött privát célok megtartásához semmiféle érdeke sem fűződött.

Minden törekvésnek, ami az emberiség újabb követeléseire vonatkozóan eddig felszínre került, közös alapja van. A magántulajdon társadalmasítására törekednek, és arra számítanak, hogy azt közösségek (az állam, kommunák) veszik át, amelyek olyan előfeltételek szerint képződtek, melyeknek az új követelésekhez semmi közük sincs. Számolnak olyasfajta új közösségekkel is (például szövetkezetekkel), amelyek szintén nem teljesen e követelmények értelmében jöttek létre, hanem régi formákat másolnak a hagyományozott gondolkodási szokásokból kiindulva.

Valójában semmilyen, a régi gondolkodási szokások alapján képződött közösség sem képes azt vállalni, amit elvárnak tőlük. A kor erői sürgetik az emberiség társadalmi struktúrájának olyan megismerését, amely egészen mást vesz tekintetbe, mint amit ma általában tekintetbe szokás venni. A társadalmi közösségek idáig leginkább az emberiség szociális ösztöneiből képződtek; erőiknek teljesen tudatossá tétele a kor feladata.

A szociális organizmus a természetihez hasonló tagozódást mutat; s ahogyan ez utóbbi a gondolkodást a fej segítségével s nem a tudóval végzi, éppen úgy szükség van a szociális organizmus olyan rendszerekre való tagolására, melyeknek egyike sem veheti át a másik feladatát, de önállóságát megőrizve együtt kell működnie a többiekkel.

A gazdasági élet csak akkor virágozhat, ha a szociális organizmus önálló tagjaként, saját erői és törvényei szerint alakul ki, s ha szerkezetében nem okoz zavart az, hogy a szociális organizmus másik – politikai – tagja magába olvasztja. Ennek a politikai résznek teljesen önállóan kell a gazdasági élet mellett állnia, ahogyan a természeti organizmusban a légzőrendszer önállóan működik a fejrendszer mellett. Jótékony együttműködésüket nem azzal érhetjük el, hogy mindkettőről ugyanaz a törvényhozói és közigazgatási szerv gondoskodik, hanem úgy, hogy mindkettőnek saját törvényhozása és irányítása van, melyek elevenen együttműködnek, mert a politikai rendszer szükségképpen megsemmisíti a gazdaságot, ha át akarja venni; és a gazdasági rendszer elveszíti életerőit, ha politikaivá akar válni.

A szociális organizmus e két tagjához teljesen önállóként, saját életlehetőségeiből képződve kell a harmadiknak csatlakoznia: a szellemi produkció területének, melyhez a másik két terület szellemi része is tartozik, amit az önálló törvényes szabályozással és irányítással rendelkező harmadiknak kell biztosítania számukra; ez utóbbit azonban a másik kettő nem irányíthatja s befolyásolhatja másképp, mint ahogyan egy természeti organizmus egymás mellett létező rendszerei egymást kölcsönösen befolyásolják.

A szociális organizmus szükségleteiről itt elmondottakat ma már minden részletében, teljesen tudományosan lehet megalapozni és kidolgozni. E fejtegetésekben csupán irányvonalakat jelölhetünk meg azoknak, akik ezeket a szükségleteket követni kívánják.

A német birodalmat olyan korban alapították, melyben az újabb emberiségnek e szükségletei fölmerültek. Vezetése azonban nem értett hozzá, hogy a birodalomnak e szükségletekből fakadó feladatot adjon. Ez nem csupán a helyes belső szerkezetet adta volna meg számára; külpolitikájának is egyedül ez adhatott volna jogos irányt. Így a német nép együtt élhetett volna a nem-német népekkel.

A szerencsétlenségnek meg kellett volna érlelnie a belátást. Ki kellett volna bontakoztatni a lehetséges szociális organizmusra irányuló akaratot. Nem a már nem létező Németországnak kellett volna a külvilág elé lépnie, hanem egy szellemi, politikai és gazdasági rendszer képviselőinek önálló delegációkként kellett volna tárgyalni azokkal, akik legyőzték azt a Németországot, amelyik a három rendszer zavarai következtében lehetetlen társadalmi képződménnyé vált.

Lélekben szinte hallhatjuk a „gyakorlati” embereket, akik az itt elmondottak bonyolultságán fönnakadnak, akik azt találják kényelmesnek, hogy e három terület együttműködésén még csak ne is gondolkozzanak, mert az élet valóságos követeléseiről semmit sem akarnak tudni, hanem mindent a maguk gondolkodásának kényelemigénye szerint akarnak megformálni. Világossá kell váljon számunkra: vagy erőt vesz magán az ember és gondolkodásával a valóság követelményeihez kapcsolódik, vagy semmit sem tanul a szerencsétlenségből, hanem továbbiakkal gyarapítja a végtelenségig.

Dr. Rudolf Steiner